

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

I. ANASTASIUS DEVRİ (491-518)
DOĞU ROMA TARİHİ

Yüksek Lisans Tezi

Seda TİKBIYIK

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Süha KONUK

Erzincan/2021

TEZ BİLDİRİMİ

“I. Anastasius Devri (491-518) Doğu Roma Tarihi” isimli “**Yüksek Lisans**” tezim tarafımda intihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim. 08/07/2021

Seda TİKBİYİK

I. ANASTASIUS DEVRİ (491-518) DOĞU ROMA TARİHİ

Seda TİKBİYİK

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Temmuz 2021

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Süha KONUK

ÖZET

Roma imparatorluğunun 395 yılında I. Theodosius'un oğulları arasında doğu-batı olarak ikiye ayrılmasının akabinde Batı Roma İmparatorluğu varlığını 476 yılına kadar sürdürebilmiştir. Doğu Roma İmparatorluğu ise batının aksine bir orta çağ imparatorluğu olarak *Bizans*'a evrilmiş ve 1453 yılına kadar ayakta kalmayı başarmıştır. Geç Roma İmparatorluğu için kritik bir dönem olarak karşımıza çıkan V. ve VI. yüzyıldaki sorunların bir kısmı İmparator Anastasius devrine rastlamıştır. Dönemin iç sorunu olarak incelediğimiz isyanlar, imparatorluğun doğu sınırını tehdit eden Sasanilerle mücadeleler, batı sınırında başta Gotların bulunduğu Cermen kavimlerle yaşanan problemler, dini çatışmalar, mali alandaki belirsizlikler bu sorunların başlıcalarıydı. Özellikle 502-506 yılları arasında meydana gelen ve dönemin iki önemli gücü konumundaki Roma ve Sasani devletleri arasındaki savaş doğu sınırındaki kent hayatına büyük darbe vurmuştur. Bunların yanı sıra Anastasius'un mali sorunlara çözüm olarak getirdiği madeni para reformu, sınır güvenliğini sağlamak adına inşa ettirdiği tahkimatlar, halkın omzunda yük haline gelen vergilerin kaldırılması gibi icraatlarının tümü çalışmamızda incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anastasius, Roma, Sasani, Got, Isauria, Vitalianus.

THE EASTERN ROMAN HISTORY IN THE ANASTASIUS I (491-518) ERA

Seda TİKBİYİK

Erzincan Binali Yıldırım University, Institute of Social Sciences,

Department of History Master's Thesis, July 2021

Thesis Supervisor: Assistant Professor Sha KONUK

ABSTRACT

After the Roman Empire was divided into two as east and west among the sons of Theodisius I in 395 CE, the Western part collapsed in 476. Unlike the west, the Eastern part evolved into *Byzantium* as a medieval empire and managed to survive until 1453. The reign of Emperor Anastasius, a critical period for the Late Roman Empire, corresponds to the end of the 5th century and the beginning of the 6th century. The rebellions (which we studied as the domestic problem of the period), the conflicts with the Sassanids threatening the eastern border of the empire, the problems with the Germanic tribes (especially Goths on the western border), religious conflicts, and the financial difficulties were the main problems of this era. The war between the Romans and Sasanians, which took place between the years 502-506 and which were the two great powers of the period, had devastating effects on the urban life on the eastern border. In addition to these, all of the actions of Anastasius, such as the coin reform that he brought as a solution to financial problems, the fortifications he had built to ensure border security, and the abolition of some taxes were studied in our study.

Keywords: Anastasius, Roman, Sasanian, Goths, Isauria, Vitalianus.

ÖN SÖZ

Bu çalışma 491-518 yılları arasında hüküm süren Doğu Roma İmparatoru I. Anastasius'un siyasi, sosyal ve iktisadi faaliyetlerini kapsamaktadır. V. yüzyıl sonu ve VI. yüzyılın başına tekabül eden söz konusu süreçte taht mücadelelerinden ve dini politikalardan kaynaklanan isyanların yanı sıra, Doğudaki Sasaniler ve Batıdaki Gotlarla olan münasebetler de incelenmeye açık meseleler olarak karşımıza çıkmaktadır. Anastasius'un yirmi yedi yıllık iktidarına sığdırdığı sosyal ve ekonomik reformlar, kendisinden sonra gelen imparatorlara da örnek teşkil etmesi bakımından önemlidir. Ayrıca savaş meydanında başarılı ve düzenli bir ordunun temelini askerlerin refah seviyesinin iyileştirilmesiyle mümkün olduğunu düşünen Anastasius, askerlerin ödenekleri üzerinde birtakım iyileştirmeler gerçekleştirerek sağlam bir ordunun var olmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda inşa projeleriyle de adından söz ettiren imparator, *Anastasius Suru* olarak bilinen duvarın tahkimatıyla ilgilenmiş ve dolayısıyla da bu yapı dönemin tarihçileri tarafından kendisine atfedilmiştir. Bulgarların olası saldırılarına karşı oluşturulan bu tahkimat, Anastasius döneminden günümüze kalan en önemli yapıdır. İmparatorluğun doğusunu tehdit eden Sasanilere karşı sınırda inşa edilen *Anastasiopolis (Dara) Kenti* ise dönemin iki önemli gücü arasındaki mücadelelerin kilit noktası konumunda olmuştur. Anastasius'un aile, çocuk ve miras gibi meseleler üzerinde bilhassa durarak elzem gördüğü reformları gerçekleştirmesi, toplumun mevcut refahını yükseltmeyi hedeflediğinin açık bir kanıtıdır diyebiliriz. İmparator Anastasius'un saltanatını konu alan bu çalışma, dönemin bir bütün olarak tartışılıp kaynaklar ışığında değerlendirilmesini hedef almıştır. Bu çalışmamızın amacı Anastasius'un saltanatının önemine ışık tutmak ve bu süreçte vuku bulmuş hadiseleri dönemin kaynaklarını referans alarak anlatmaktır.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Anastasius'un iktidar döneminin ilk yıllarında karşılaştığı *Isauria İsyanı*ndan bahsetmeden önce konuyu daha iyi anlamamız açısından Isauria coğrafyası ve Romalıların Isauria halkına olan yaklaşımı ele alınmıştır. Akabinde bu isyanın çıkış noktasını kavrayabilmemiz amacıyla Zeno-Isauria arasındaki ilişki izah edilerek isyanın temellerine ışık tutulmuştur. Akabinde Anastasius'un din siyasetinden bahsedildikten sonra çıkış

noktası dini sebeplere dayandırılan ve adını isyanı yöneten subaydan alan *Vitalianus İsyasının* detayları aktarılmıştır. İkinci bölüm Romanın komşularına ayrılmış olup öncesinde Doğu sınırını tehdit eden Sasanilerle olan mücadeleler incelenmiştir. 502-506 yılları arasında vuku bulan Sasani Savaşının temelini anlayabilmek amacıyla Anastasius öncesi Roma-Sasani ilişkileri aktarılmıştır. Akabinde 502 yılında vuku bulan Sasani Savaşının aşamaları, Amidanın Sasaniler tarafından ele geçirilmesi ve nihayetinde dönemin iki önemli gücünün 506 yılında barış sürecine girmesi dönemin ana kaynakları referans alınarak siyasi boyutlarıyla tartışılmıştır. Aynı zamanda Roma-Sasani mücadelesinde oldukça aktif bir rol üstlenen Araplarla olan ilişkilere de değinilmiştir. Doğu sınırındaki hadiseler incelendikten sonra batı sınırında devleti meşgul eden ve imparatorun bir takım diplomatik ve stratejik hamleler yapmasını gerektiren Gotlarla olan münasebetlere de açıklık getirilmiştir. Anastasius öncesi Roma-Got ilişkileri incelendikten sonra Anastasius'un Got Kralı Theoderic ile mücadeleleri ve akabinde gerçekleşen barış süreci detaylarıyla aktarılmıştır.

Son olarak Anastasius döneminde dört defa imparatorluk topraklarına saldıran Bulgarların siyasi mücadelelerine değinilerek ikinci bölüm sonlandırılmıştır. Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise Anastasius döneminde gerçekleştirilen reform ve inşa projeleri incelenmiştir. Öncelikle iktisadi ve kurumsal alanda faaliyete geçirilen bir takım reform hareketlerine değinilerek; dönemin sosyal, ekonomik, askeri yapısı aydınlatılmaya çalışılmıştır. Akabinde Anastasius'un sınır güvenliğini sağlamak amacıyla faaliyete geçirdiği *Anastasius Suru* 'ndan ve garnizon kenti olarak kurduğu *Anastasiopolis* 'ten bahsedilerek çalışmamız sonlandırılmıştır.

Yüksek lisans sürecim boyunca desteğini esirgemeyen, bilgi ve birikimlerini sabırla aktararak yönlendiren, akademik hayatta daima kendisini örnek aldığım değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Süha KONUK'a, lisans sürecimden beri öneri ve görüşlerinden sıklıkla istifade ettiğim kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Kemal Taşçı'ya, Anastasius Surunun güncel fotoğraflarını benimle paylaşan David Hendrix'e ve bu uzun süreçte beni daima destekleyen aileme en içten duygularıyla teşekkür ederim.

Seda TİKBIYIK

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ.....	I
ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
ÖN SÖZ	IV
KISALTMALAR.....	VIII
GÖRSEL TABLOSU	IX
FOTOĞRAF TABLOSU	X
HÜKÜMDARLAR LİSTESİ	XI
GİRİŞ	1
KAYNAKLAR ÜZERİNE	4
1. Latince Kaynaklar	4
2. Yunanca (Grekçe) Kaynaklar	6
3. Süryani Kaynakları.....	8
4. Araştırma ve Başvuru Eserleri	9

I. BÖLÜM

COĞRAFYA VE İSYANLAR.....	11
I.1. Isauria Coğrafyası ve Isauria Halkı Üzerine.....	11
I.1.1. Zeno-Isauria İlişkisine Kısa Bir Bakış	15
I.1.2. Isauria İsyanı	19
I.2. Anastasius'un Dini Siyaseti	22
I.2.1 Vitalianus İsyanı.....	28

II. BÖLÜM

ROMA VE KOMŞULARI	33
II.1. Doğu Sınırı	33
II.1.1. Roma-Sasani İlişkilerinin Arka Planı	33
II.1.2. Sasani Savaşı (502-506).....	41
II.1.3. Amida Kuşatması (502)	43
II.1.4. 506 Yılı Barışı.....	49

II.1.5. Roma ve Araplar	55
II.2. Batı Sınırı.....	58
II.2.1. Roma-Got İlişkilerinin Arka Planı.....	59
II.2.2. Anastasius ve Theoderic	68
II.2.3. Anastasius ve Bulgarlar	76
 III. BÖLÜM	
REFORM VE İNŞA PROJELERİ.....	79
III.1. İktisadi ve Kurumsal Reformlar	79
III.2. İnşa Projeleri	103
III.2.1. Anastasius Suru	104
III.2.2. Anastasiopolis (Dara) Kenti	109
KAYNAKÇA.....	120

KISALTMALAR

ayr.	: Ayrıca.
Bkz	: Bakınız.
C.	: Cilt.
CHI.	: The Cambridge History of Iran
CMH.	: Cambridge Mediaeval History
çev.	: Çeviren.
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
DMA	: Dictionary of Middle Ages.
ed	: Editör.
EHR	: English Historical Review.
GRBS	: Greek, Roman and Byzantine Studies.
JRS	: Journal of Roman Studies.
JTS	: Journal of Theological Studies.
s.	: Sayfa.
S.	: Sayı.
trc.	: Tercüme.
TTK.	: Türk Tarih Kurumu.

GÖRSEL TABLOSU

		Sayfa No
Görsel 1	Theoderic'in bastırıldığı tremissis	70
Görsel 2	491-518 yıllarına tarihlenen solidus	87
Görsel 3	Anastasius dönemine tarihlenen ve ön ve arka yüzünde DNANASTASIUS PPAV ve VICTORIA AVCC ibareleri bulunan solidus	88
Görsel 4	492-507 yıllarına tarihlenen solidus	89
Görsel 5	491 yılına tarihlenen gümüş sikke	90
Görsel 6	507-512 yıllarına tarihlenen ve arka yüzünde sikkenin ağırlığını gösteren M harfinin bulunduğu bakır follis	91
Görsel 7	498-507 yıllarına tarihlenen yarım follis	92
Görsel 8	512-518 yıllarına tarihlenen pentanummium	93
Görsel 9	491 yılına ait arka yüzünde bulunan CONOB ibaresi bulunan solidus	95
Görsel 10	498-507 yıllarına tarihlenen ve arka yüzünde basıldığı darphanenin simgesi olan ANTX ibaresi bulunan yarım follis	96

FOTOĞRAF TABLOSU

		Sayfa No
Fotoğraf 1	Anastasius Suru olarak bilinen Uzun Duvar	135
Fotoğraf 2	Yol üzerinde bulunan sur kalıntıları	135
Fotoğraf 3	Anastasius Surundan günümüze kalan kalıntılar	136
Fotoğraf 4	Anastasius Surundan günümüze kalan kalıntılar	136
Fotoğraf 5	Anastasius Surundan günümüze kalan kalıntılar	137
Fotoğraf 6	Dara: Günümüzde zindan olarak bilinen Yeraltı Sarnıcı	137
Fotoğraf 7	Dara: Ana cadde	138
Fotoğraf 8	Dara: Diğer sarnıç	138
Fotoğraf 9	Dara: Ana cadde Daraçay üzerinde bulunan bir köprü kalıntısı	138

HÜKÜMDARLAR LİSTESİ

Doğu Roma İmparatorları	Hükümdarlık Yılları
Arcadius	(383-408)
II. Theodosius	(408-450)
Marcianus	(450-457)
I. Leo	(457-474)
Zeno	(474-491)
I. Anastasius	(491-518)
I. Iustinus	(518-527)
Iustinianus	(527-565)

Sasani Hükümdarları	Hükümdarlık Yılları
I. Yezdigerd	(399-420)
V. Behram (Gur)	(420-439)
II. Yezdigerd	(439-457)
III. Hormizd	(457-459)
Peroz	(459-484)
Balash	(484-488)
I. Kavad	(488-496)
Zamasp	(496-498)
I. Kavad (2.defa)	(499-531)

GİRİŞ

İmparator Zeno'nun (474-475,476-491) iktidar dönemi ile birlikte imparatorlukta Isaurialı¹ nüfus bir anda artmış ve birçok Isaurialı devlet bünyesindeki üst düzey görevlere getirilmeye başlanmıştı. Zira Zeno da Isauria kökenli bir imparatordu ve tüm gücünü yönetimde Isaurialı nüfuzunu sağlam bir şekilde tesis etmek için kullanmıştı. V. yüzyılda ise Isaurialıların hâkimiyeti oldukça artmış, Küçük Asya'nın büyük bir bölgesi bu topluluk tarafından talan edilmiş ve hatta şehirlerin güçlü surları bile bölgeyi koruyamamıştır. Haliyle Zeno ve Isaurialılar Konstantinopolis halkı tarafından benimsenememiş ve kötü bir şöhret kazanmışlardır. Zeno bu karışıklık içerisinde on yedi yıl altı ay boyunca hüküm sürdükten sonra ölmüş, ölmeden önce de kardeşi Longinus'u halefi olarak yetiştirmiştir.² Fakat halk tekrar bir Isaurialı tarafından yönetilmek istemeyerek konuda da endişelerini açıkça belli etmişlerdi.

İmparator Zeno'nun ölümünün ertesi gününe denk gelen 10 Aralık 491 tarihinde, Zeno'nun dul eşi imparatoriçe Ariadne'ye yeni hükümdarı seçme görevi verilmişti. Ariadne Longinus'un adaylığını reddederek yerine Konstantinopolis'te tanınmış bir görevli olan Anastasius'u imparator olarak aday göstermiş ve Hipodromda toplanan kalabalığın da onayıyla birlikte büyük ziyafetler eşliğinde Anastasius yeni imparator olarak taçlandırılmıştır. Anastasius'un imparator olarak seçilmesindeki bir diğer önemli etken şüphesiz kendisinin dine olan ilgisi gösterilebilir. Dine olan eğilimini 488 yılında *Antioch* (Antakya) piskoposluğuna aday olması kanıtlar niteliktedir.³ Anastasius'un Hristiyanlığa bu denli duyduğu bağlılık, Ariadne'nin ve Konstantinopolis halkının kendisini tanımasına vesile olmuştur. Anastasius, Konstantinopolis halkının da memnuniyeti ile tahta çıktığında zayıflamakta olan bir imparatorluk, hazinenin kötü yönetimi, iç karışıklıklar ve barbar tehditleri gibi problemleri olan bir imparatorluğu devralmış ve bu kötü gidişatı toparlamak adına bazı adımlar atmıştır. Bu adımlar ilk olarak yönetimdeki

¹ Isauria halkının faaliyetleri için bkz s. 18-21.

² Longinus'un taht mücadeleleri için bkz: Evagrius, III.29; Theophanes, AM. 5983, 5985.

³ Nicks, s.3. Nicks'ten naklen ayr. bkz: C.Capizzi, *L'imperatore Anastasio I*, Rome 1969, s.69.

aksaklıkların giderilmesi, hazineyi zenginleştirecek tedbirlerin alınması, sınır güvenliğini sağlayacak imar ve restorasyon çalışmalarının yapılmasıdır.

Anastasius'un iktidar dönemi boyunca (491-518) karşılaştığı sorunlar ve bu sorunlar karşısındaki tavrı ancak konuyu bir bütün halinde detaylandırarak aktardığımızda anlaşılır hale gelecektir. Olayların kronolojisini dikkate alarak Anastasius döneminde vuku bulmuş ve dış tehditler olarak adlandırdığımız Sasani ve Ostrogotlar ile olan münasebetlere göz atmak yerinde olacaktır. Romalılar ile uzun yıllar husumet halinde olan Sasani Devleti ile olan ilişkiler 298 yılında imzalanan ve Roma lehine olan bir anlaşmayla kısmî barış sürecine girmişti. Roma İmparatoru Galerius (305-311) ve Sasani İmparatoru Narseh (293-302) arasında imzalanan bu anlaşma yaklaşık kırk yıllık istikrar dönemini de beraberinde getirmiştir. Roma'nın bölgedeki nüfuzu bu anlaşma sayesinde artmış ve Dicle nehri iki devlet arasında sınır olmuştur. Takriben kırk bir yıllık sürecin ardından dönemin Sasani hükümdarı II. Şapur'un (309-379) Roma İmparatoru II. Constantius'a (337-361) bir mektup yazması ve 298 yılında yapılan anlaşmayı tanımadığını ve *Armenia* ve *Mesopotamia* bölgelerini talep etmesi üzerine iki önemli devlet arasındaki ilişkiler yeniden çatışma durumuna gelmiştir. Doğu sınırında durum bu şekildeyken batı sınırında ise Zeno'nun batı ile kötü münasebetleri ve İtalyadaki Ostrogot kralının konumu Zeno'dan sonra tahta geçecek Anastasius'un kararına bırakılmıştır.

Zeno döneminde vuku bulan iç isyanların Anastasius devrinde de devam ettiğini görmek mümkündür. Özellikle Anastasius'un tahta çıkar çıkmaz çözüme kavuşturması gereken konulardan birisi, Isaurialıların başkentteki nüfuzunu kırmaktır. Zeno'nun kardeşi Longinus'un başı çektiği *Isauria isyanı* yaklaşık yedi yıl sürmüş ve Anastasius'un bu isyanı bastırmasıyla birlikte Isaurialıların hâkimiyet mücadelelerinin sonu gelmişti. Bu isyanın haricinde Vitalianus adındaki bir subayın önderliğinde patlak veren ve dini sebeplere dayandırılan *Vitalianus İsyanı* da Anastasius tarafından bastırılmıştır.⁴ Anastasius bu isyanı bastırdıktan sonra yönünü imparatorluğun yönetim ve idaresini düzeltmeye çevirmiştir. Özellikle halkın omuzlarında yük haline gelen

⁴ Vitalianus İsyanının detayları için bkz: Theophanes, AM. 6005; Malalas, XVI, 402; Marcellinus Comes, 514; Nicks, s.50-68.

*chrysargyron*⁵ vergisinin kaldırılması⁶, akabinde madeni para reformu⁷ imparatorluk için oldukça önemli adımlar olarak nitelendirilmiştir. Bunların yanı sıra devlet işleyişini, aile birimini, çocuk hakları, velayet, miras gibi konuları çeşitli yasalarla düzenlenmesini sağlamıştır.⁸ Askerlerin ödeneklerini de peşinen nakit olarak vermeye başlayıp maaşları artırılmıştır. Böylece artık askerler hem kendi ekipman ve malzemelerini satın alabilecek hem de maaşlarının geri kalanını istedikleri şekilde harcayabileceklerdi.⁹

İmparator Anastasius döneminin etrafında şekillenen bu çalışmada, V. yüzyılın sonu VI. yüzyılın başına tekabül eden süreçte vuku bulan ve Anastasius'u hükümdarlık süresi boyunca meşgul eden problemler üzerinde durulacak olup bu olaylar öncelikle dönemin çağdaş yazarlarının eserlerinden istifade edilerek tartışılacaktır. Bahsi geçen dönemin ana kaynaklarının yanı sıra içerisinde muhattap aldığımız konuyu barındıran modern kitap, makale ve çalışmalar da incelenecektir. Bu amaç doğrultusunda; Anastasius döneminde vuku bulmuş iç isyanlar başta olmak üzere, doğu-batı sınırındaki tehditler siyasi ve sosyal boyutlarıyla kronolojik olarak tartışılacaktır. Öte yandan bu dönemde faaliyete geçirilen reform ve inşaa projelerine de değinilecektir.

⁵ Chrysargyron, IV. yüzyılın başından itibaren birçok meslek ve sanat erbabının ödemekle yükümlü olduğu hatta kadınların ev eşyasından, at, katır, köpek gibi hayvanların üzerinden de alınan oldukça ağır bir vergi olarak bilinir. Detaylar için bkz; s.83-85.

⁶ Chrysargyron vergisinin kaldırılması hakkında Joshua Stylite, 31; Malalas, XVI, 398; Evagrius, III, 39; Theophanes, AM.5993; Zonaras, XIV, III,11.

⁷ Tedavüldeki bakır paranın kalitesizliği ve üzerinde herhangi bir değer işaretinin bulunmaması sebebiyle Anastasius bu alanda bir takım yenilikler gerçekleştirmiş ve Anastasius döneminde basılan bakır paralar, Roma dönemi sikkeleri döneminin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Roma dönemi sikkeleri hakkında detaylı bilgi için bkz: Philip Grierson, *Byzantine Coins*, University of California, London 1982.

⁸ Yönetim ve İmparatorluk yetkilileri için bkz: Jill Harries, *Law and Empire in Late Antiquity*, Cambridge 2004. Anastasius dönemi görevlilerin ve kanunların listesi için ayr. bkz: Nicks, s.300-307.

⁹ Anastasius'un ordu mevzuatı için bkz: Warren Treadgold, *Byzantium and Its Army: 284-1081*, California 1995.

KAYNAKLAR ÜZERİNE

Tez çalışmamızın konusunu oluşturan I. Anastasius döneminin (491-518) olaylarını bizzat kaydedecek bir tarihçisinin bulunmaması sebebiyle kendisinin başarılarını ve dönemin hadiselerini çeşitli evrensel kroniklerde aramak yerinde olacak ve araştırmamızın genel hatları bu kaynaklar çerçevesinde şekillendirilecektir. İncelediğimiz dönem olan V. ve VI. yüzyıl kaynaklarını yazıldıkları diller bakımından farklı başlıklar altında sınıflandırmak daha doğru olacaktır. Doğu Roma İmparatorluğunun yaklaşık on iki asır gibi uzun bir dönemi (330-1453) kapsaması, Roma İmparatorluğunun merkezinin batıdan doğuya taşınmasına paralel olarak geniş bir coğrafyaya yayılması ve haliyle sosyo-kültürel değişime uğraması, çeşitli etnik yapıya sahip olması gibi sebepler nedeniyle ana kaynak olarak nitelendirilen eserler çeşitli dillerde yazılmıştır. Ana kaynaklar genellikle Hristiyan müelliflerin kaleme aldığı Latince, Grekçe, Süryanice, Ermenice tarih kayıtları olup çalışmamızın başında en sık faydalandığımız eserler başlıklar altında tasnif edilerek incelenecektir. Bahsi geçen kaynaklarda sunulan bilgilere ve eserlerin kendi aralarındaki bağlantılara da metin içerisinde yer verilerek tartışılacaktır.

1. Latince Kaynaklar

Roma İmparatorluğunun dili olarak bilinen Latince ile yazılmış eserler bahsi geçen dönemler için oldukça önemli bir yere sahip olmuş, IV. yüzyıl itibarıyla de yerini Grekçe başta olmak üzere diğer dillerde yazılmış eserlere bırakmıştır. Çalışmamızın genelinde sıklıkla istifade ettiğimiz kaynakların başında VI. yüzyılda Konstantinopolis'te yaşamış Marcellinus Comes'in kronik formdaki eseri gelmektedir. Marcellinus'un günümüze ulaşan tek eseri olan kroniği 378-534 yılları arasını kapsamakta olup kendisi bu dönemde vuku bulmuş olayları oldukça detaylı bir şekilde kaleme almıştır. Eser daha çok Doğu Roma İmparatorluğunda yaşanan olayları aktarsa da bünyesinde Batı Roma ile ilgili kısa bir bölümü de barındırır. Marcellinus Comes'in 534 yılıyla sonlandığı kronik, kendisinden sonra anonim bir müellif tarafından eklemeler yapılarak 548 yılına kadar uzatılmıştır. Eser; Anastasius dönemi (491-518), Iustinus dönemi (518-527) ve Iustinianus'un (527-565) hükümdarlığının

ilk yıllarını anlatan oldukça önemli bir kaynak niteliğinde olup çalışmamızda da sık sık başvurduğumuz ana kaynaklardan birisidir.¹⁰

Çalışmamızda dönemin batı sınırında vuku bulan hadiselerle ışık tutarken sıklıkla faydalandığımız Cassiodorus'un eserleri de bahsi geçen dönemle alakalı oldukça değerli bilgiler vermiştir. Cassiodorus 485 yılında doğmuş ve soylu bir ailede büyümüştür. Devlet görevlisiyken Gotların Romalılara ayak uydurması konusunda başta Got Kralı Theoderic olmak üzere diğer Gotlara akıl hocalığı yaparak kendilerine yol göstermiştir. Theoderic döneminde de önemli vazifeleri icra eden Cassiodorus'un eserlerinden biri olan *Variae* on iki ciltlik devlet yazışmalarından meydana gelen oldukça değerli ve hacimli bir eserdir.¹¹ Cassiodorus'un bir diğer eseri ise yaratılıştan 519 yılına kadar gelen ve Roma tarihinin özeti mahiyetindeki *Chronicle* adlı eserdir.¹² Bu kaynağın yanı sıra batı sınırını tartışırken sıklıkla faydalandığımız ve Romanın Gotlar ile olan ilişkisi hakkında detaylı bilgi edindiğimiz Iordanes'in eseri VI. yüzyıl için bir diğer önemli kaynak niteliği taşımaktadır. Iordanes 551 yılında *Getica* isimli eserini tamamlamıştır. Gotlar ile alakalı oldukça değerli bilgiler içeren bu eser Got tarihi hakkında yazılmış ve elimizde kalan tek bütünsel kaynak olarak kabul edilmektedir. Iordanes'in *Getica* adlı eseri Cassiodorus tarafından ödünç verilen kitabın özeti mahiyetinde olup beş bölümden oluşmaktadır. Giriş ve coğrafi konumla başlayan bu değerli eser Birleşik Gotlar, Vizigotlar, Ostrogotlar şeklinde başlıklarla devam eder ve Hun hâkimiyetinden bahsettikten sonra noktalanır. Iordanes'in *Getica* adlı eseri ilk olarak Latince versiyonu ile 1849 yılında Paris'te neşredilmiştir.¹³ 1908 yılında Charles Christopher Mierow tarafından İngilizceye çevrilmiştir.¹⁴ Son olarak 2007 yılında Abdullah Üstün bu eseri yüksek lisans tezi olarak Türkçeye çevirerek dilimize kazandırmıştır.¹⁵

¹⁰ Marcellinus Comes, *Chronicle*, ed. Th. Mommsen, MGH AA XI, 1894; Marcellinus, *The Chronicle of Marcellinus*, tr. B. Croke, Sydney 1995.

¹¹ Cassiodorus, *Variae*, ed. Th. Mommsen, MGH AA XII, 1894.

¹² Cassiodorus, *Chronicon*, PL 69, 1865.

¹³ Charles Nisard, *Jordanis de origine actibusque Getarum*, Paris 1869.

¹⁴ Iordanes, *The Origin and Deeds of the Goths*, tr. C. Mierow, Princeton 1908.

¹⁵ Abdullah Üstün, *Türk Tarihinin Bir Kaynağı; De Origine Actibusque Getarum*, (Danışman: Turhan Kaçar), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2007.

2. Yunanca (Grekçe) Kaynaklar

Roma tarihinden günümüze gelmeyi başarabilen eserlerin büyük bir kısmı Grekçe yazılmıştır. Romanın dilinin Latince olmasına karşın “Yeni Roma” halkının Grekçe konuşması kaynak dilinin de bu yönde evrilmesine neden olmuştur. Çalışmamızın birçok bölümünde yararlandığımız özellikle de Roma-Sasani mücadelesini detaylıca anlatan Grek kaynakların başında Procopius’un eserleri öne çıkmaktadır. VI. yüzyıl müellifi Procopius’un kaleme aldığı üç eserinden özellikle iki tanesi çalışmamız boyunca sıklıkla faydalandığımız kaynakların başında gelmektedir. Özellikle Procopius’un temel eseri olarak bilinen *Savaşlar Tarihi (Wars)* İmparator Iustinianus’un Vandallar, Gotlar ve bilhassa doğuda Sasanilerle yaptığı savaşları anlatması bakımından değerlidir. Procopius, Iustinianus’un komutanı Belisarius ile birlikte Sasani Savaşına katılmış ve eserini bir görgü şahidi vasfıyla kaleme almıştır. Eser 527-551 yılları arasını kapsamaktadır. Söz konusu kaynak sekiz bölümden oluşmakta olup ilk iki bölümü Sasaniler ile yapılan savaşları anlatması bakımından çalışmamız açısından en çok ilgilendiğimiz kısım olmuştur. Eserin üçüncü ve dördüncü kitabı Vandallarla yapılan savaşlara ayrılmışken beşinci, altıncı ve yedinci kitaplar Gotlar ile yapılan savaşlar hakkında detaylı bilgi vermiştir. *Savaşlar Tarihi* adlı eserinin son kitabı ise üç cephede meydana gelen savaşların anlatımına devam etmesiyle son bulur.¹⁶

Procopius’un *Savaşlar Tarihi* adlı kitabı kadar etkili olan iki eseri daha mevcuttur. *Yapılar (Building)* adlı ikinci eseri, İmparator Iustinianus’un inşa ettirdiği ya da onardığı yapıları abartılı bir övgüyle aktarması ve Iustinianus’a mümkün olduğunca fazla yapı atfetmeye çalışması bakımından dikkat çekicidir. Örneğin metin içerisinde de detaylandırdığımız sınır kenti Anastasiopolis’ten bahsederken Anastasius’a yapması gereken övgüden kaçındığını ve yine Iustinianus’u yüceltmek amacıyla Anastasiopolis’in tahkimatını Iustinianus’a attettiğini görmekteyiz. Bunların yanı sıra *Yapılar* aynı zamanda Sasani sınırındaki bazı kalelerden bahsetmesi sebebiyle de çalışmamız açısından önem arz etmektedir.¹⁷ Yine Procopius’un kaleme

¹⁶ Procopius, *Bella*, tr. H.B.Dewing, Cambridge Mass, 1914-28. (Metin içerisinde *Savaşlar Tarihi* olarak geçmektedir.)

¹⁷ Procopius, *De Aedificiis*, tr. H.B. Dewing, Cambridge Mass, 1935. (Metin içerisinde *Yapılar* olarak geçmektedir.)

aldığı *Gizli Tarih (Secret History)*, İmparator Iustinianus ve İmparatoriçe Theodora hakkında keskin bir üslup kullanarak yazdıklarıyla ün kazanmıştır.¹⁸ *Yapılar* adlı eserinde İmparator Iustinianus'u övmesiyle dikkatleri üzerine çeken Procopius, bu eserinde tam aksi bir tutum sergileyerek Iustinianus'u olabildiğince kötülemiş ve aşağılamıştır. Fakat bu eserde çalışmamızı ilgilendiren kısım Sasani sınırında bulunan bazı kalelerden bahsettiği bölümlerdir. VI. yüzyıl müelliflerinden olan Agathias'ın eseri 553-568 yılları arasını kapsamaktadır.¹⁹ Her ne kadar kapsadığı dönem bakımından ilgilendiğimiz dönemi içermese de Sasaniler hakkında verdiği bilgiler açısından değerlidir. Konstantinopolis'te yazılan ve yaratılıştan 627 yılına kadar vuku bulmuş hadiseleri anlatan *Paskalya Kroniği* anonim bir eser hükmündedir. Hristiyanlıkta dini bir takvim sistemi olan Paskalya hesaplamaları bâz alınarak yazılan kronik adını da bu sistemden alarak *Paskalya Kroniği* olarak bilinmektedir. VI. yüzyılda yazılan bu kronik kronolojik bir dünya tarihi niteliğindedir.²⁰

VI. yüzyıla ait bir diğer önemli eser de yine Grekçe kaleme alınmış olan ve çalışmamızda da sıkça faydalandığımız Evagrius'un *Kilise Tarihi* adlı eseridir.²¹ Evagrius, Suriye'nin *Epiphania* kentindendir ve 536-595 yılları arasında yaşamış kilise tarihçisidir. Yazdığı eser 431-594 yılları arasını kapsar ve bölgenin tarihi konusunda verdiği bilgilerle başvuru öncü eserlerinden biri olarak karşımıza çıkar. Evagrius özellikle metin içerisinde de tartıştığımız Zeno'nun Monofizitler ve Kadıköy itikadı yanlılarını tek bir çatı altında birleştirme girişimi olan *Henotikon*'a ve çalışmamız için ayrıca önem arz eden Anastasius'un dini eğilimlerine daha fazla önem vermiştir. Bunların yanı sıra VI. yüzyılda gerçekleşen Sasani saldırıları esnasında Antakya'daki olaylar hakkında verdiği bilgilerle çalışmaların başlıca kaynağı niteliğinde olmuştur. VI. yüzyıla ait vakayiname türündeki eserlerden biri olan Malalas 491-598 yılları arasında yaşamıştır. Kaleme aldığı eser ise yaratılıştan 563 yılına kadar uzanmaktadır. On sekiz bölümden oluşan eser, Antakya, İstanbul ve

¹⁸ Procopius, *Anecdota*, tr. H.B. Dewing, Cambridge Mass, 1935. (Metin içerisinde *Gizli Tarih* olarak geçmektedir.)

¹⁹ Agathias, *Historiae*, CFHB, ed. R.Keydell, Berlin 1967; tr. J.D. Frendo, Berlin-New York 1975; A.Cameron, *Agathias*, 1970.

²⁰ Chronicon Paschale, ed. L. Dindorf, Bonn 1832; tr L.M and M. Whitby, Liverpool 1989.

²¹ Evagrius, *The Ecclesiastical History of Evagrius with the Scholia*, ed. J.Bidez and L. Parmentier, London 1898.

Iustinianus ile alakalı kapsamlı bilgiler içermektedir.²² Aynı zamanda doğu sınırı hakkında da bilgi vererek bu yönüyle çağdaşı olan müelliflerden ayrılır. Çalışmamızda sıkça başvurduğumuz bir diğer kaynak ise Theophanes'in eseridir.²³ Yazdığı eser 284-814 yılları arasını anlatmakta olup diğer müelliflerin aksine daha sade bir Grekçeyle yazılarak farkını bu yönde ortaya koymuştur. Yaratılıştan 1118 yılları arasını kapsayan bir diğer eser Zonaras'ın kayıtları olup, günümüze ulaşmayan birçok eserden geniş alıntılar yapması açısından önemlidir.²⁴

3. Süryani Kaynakları

Süryani müelliflerin kaleme aldıkları eserler çalışmamız boyunca sıklıkla istifade ettiğimiz kaynaklar arasında yer almaktadır. Özellikle Roma-Sasani mücadelelerini anlatırken son derece detaylı bilgi edindiğimiz bu belgeler Grekçe kaynakların aksine Romalıları ve Sasanileri Monofizit bakış açısıyla aktarması açısından değerlidir. Bu başlık altında anlatmamız gereken ilk eser şüphesiz Mar Yeşua'ya atfedilen kroniktir. Eser, *Edessa* (Şanlıurfa), *Amida* (Diyarbakır) ve *Mesopotamia*'da (Mezopotamya) meydana gelen olayların tarihsel bir anlatısıdır.²⁵ Kaynak, 494-506 yılları arasında vuku bulmuş olayları kapsamakta olup özellikle çalışmamız açısından ayrıca önem arz eden Sasani hükümdarı Kavad ve Roma İmparatoru Anastasius arasında gerçekleşen 502-506 yılları arasındaki savaştan detaylıca bahsetmiştir. Bunun yanı sıra 494-502 yılları arasında Edessa ve çevresini etkileyen çekirge istilaları ve kıtlık gibi problemleri de ele alan bu kaynak Süryani tarih yazımının en eski eseri olarak bilinir. Özellikle çalışmamızda doğu sınırına ışık tutarken sıkça kullandığımız Mar Yeşua kroniği bahsi geçen dönem açısından büyük bir tarihsel öneme sahiptir. Literatürde *Midillili Zachariah* ya da *Hatip Zachariah*

²² Malalas, *Chronographia*, ed. L.Dindorf, Bonn 1831; John Malalas, *The Chronicle*, tr. E. and M. Jeffreys and R. Scott, Melbourne 1986.

²³ Theophanes, *Chronographia*, ed. C. De Boor, Leipzig 1883.

²⁴ Zonaras, *Epitome Historiarum*, ed. M. Pindar and Th. Biittner-Wobst, Bonn 1841-1897; Zonaras, *The History of Zonaras*, tr. Thomas M. Banchich and E.N. Lane, Routledge 2011.

²⁵ Joshua the Stylite, *Chronicle*, ed. And tr. W.Wright, Cambridge 1882; tr. J. Watt and F. Trombley, Liverpool 1998; Pseudo- Joshua the Stylite, *The Chronicle of Pseudo- Joshua the Stylite*, tr. J. Watt and F. Trombley, Liverpool 2000.

olarak anılan müellife atfedilen kroniktir.²⁶ Dönemin Miafizit perspektifini yansıtan Zachariah, Konstantinopolis'te hukuk kariyeri yapmıştır. Eserin 570 dolaylarında Amida'da yazıldığı düşünülmektedir. Kaleme aldığı eser, 450-491 yılları arasını kapsamakta olup Roma İmparatorları Zeno, Anastasius ve Iustinianus'un hükümdarlığı ile ilgili en kapsamlı çalışmalardan biridir ve diğer kaynaklarda bulunmayan birçok bilgiyi barındırması açısından değerlidir.

4. Araştırma ve Başvuru Eserleri

Tezimizde özellikle sıklıkla istifade ettiğimiz ve bir rehber olarak takip ettiğimiz Fiona K. Nicks'in hazırladığı *The Reign of Anastasius I, 491-518* adlı doktora tezi 1998 yılında Oxford'da yayınlanmıştır.²⁷ Nicks, konuyu bir bütün halinde her yönüyle ele alırken dönemin ana kaynaklarından alıntılarla desteklemesi çalışmayı daha değerli kılmıştır. 2006 yılında bu çalışmayı detaylandırılarak *Anastasius I: Politics and Empire in the Late Roman World* adıyla kitap haline getirilmiştir.²⁸ Ayrıca Roma-Sasani arasındaki mücadeleleri tartışırken kullandığımız iki ciltlik bir eser mevcuttur. İlk cildi Michael H. Dodgeon ve Samuel N. C. Lieu tarafından kaleme alınmış *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars AD. 226-363* adlı eserdir.²⁹ Bu eserden daha çok Roma-Sasani ilişkilerinin başlangıç aşamasını kavramak ve asıl konumuz olan 502-506 yılı arasında vuku bulmuş Roma-Sasani Savaşının sebeplerinin temeline inmek amacıyla faydalandık. Kitabın ikinci cildi ise Geoffrey Greatrex ve Samuel N.C. Lieu tarafından hazırlanmış *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars AD. 363-630* adlı eserdir.³⁰ Eserin bu ikinci cildi ilgilendiğimiz dönemi içerisine alması sebebiyle en çok faydalandığımız araştırma eserlerinden birisi olmuştur. Her iki eser de birbirlerinin devamı niteliğindedir. İki güç arasındaki siyasi ilişkiler okuyucuya aktarılırken dönemin ana kaynaklarından detaylı alıntılar yapılmıştır.

²⁶ Zachariah of Mytilene, *Historia Ecclesiastica Zachariae Rhetori vulgo adscripta*, tr. E.W.Brooks, Paris 1919-1924; Zachariah Rhetor, *The Chronicle of Pseudo-Zachariah Rhetor*, ed. G.Greatrex tr. R.R. Phoenix, C. Horn, Liverpool 2011.

²⁷ Fiona K. Nicks, "The Reign of Anastasius 491-518", Oxford 1998.

²⁸ F.K.Haarer, *Anastasius I: Politics and Empire in the Late Roman World*, Cambridge 2006.

²⁹ M. Dodgeon- S.N.C. Lieu, *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars AD. 226-363*, I, Routledge 1991.

³⁰ G.Greatrex- S.N.C. Lieu, *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars AD. 363-630*, II, Routledge 2002.

Eserde hadiselerin kronolojik bir sırayla ele alınarak anlatılması konu bütünlüğünü kavramamız açısından değerlidir.

Çalışmamızda sıklıkla başvurduğumuz ve bu iki cilde benzer olan bir diğer kaynak da Beate Dignas ve Engelbert Winter'in kaleme aldığı *Rome and Persia in Late Antiquity: Neighbours and Rivals* adlı eserdir.³¹ Dönemin ana kaynaklarıyla desteklenen bu eserde, her iki tarafın siyasi hedefleri, askeri çatışmaları ve diplomatik çözümleri tartışılmıştır. Kitap ele aldığı konular bakımından Erken Roma'la ilgilenenler için oldukça değerli bir başvuru kaynağıdır. Sasani öncesi ve Sasanilerin doğuşu hakkında oldukça önemli bir yere sahip olan Fergus Millar'ın yazdığı *The Roman Near East 31 BC-AD 337* adlı eser en az diğerleri kadar önemli bir genel tarih çalışması hüviyetindedir.³² Bunların yanı sıra yine Romanın Bizans'a evrilme aşamalarını konu alan A.D. Lee'nin eseri önemli bir başvuru kaynağı olarak değerlendirilebilir.³³ Yine çalışmamızda sıklıkla başvurduğumuz Geç Roma İmparatorluğunu kapsayan Stephen Mitchell'in kaleme aldığı *A History of the Later Roman Empire AD. 284-641* adlı çalışmadan da sıklıkla yararlandık.³⁴ Son olarak doğu sınırında bir tehdit olarak karşımıza çıkan Sasanilerin Roma ile mücadelesini başından sonuna kadar genel hatlarıyla aktaran ve güncel bir çalışma olarak karşımıza çıkan Süha Konuk'un hazırlamış olduğu *Roma-Sasani Mücadelesinde Yukarı Dicle Havzası (MS. 298-591)* isimli doktora tezinden de istifade ettik.³⁵ Bu kaynakların yanı sıra çalışmamızın içerisinde kullandığımız sikkeleri ise *Dumbarton Oaks Kataloğundan* temin ettik.³⁶

³¹ B.Dignas-E. Winter, *Rome and Persia in Late Antiquity*, Cambridge University Press, 2007.

³² F. Millar, *The Roman Near East 31 BC-AD 337*, Harvard University Press 1993.

³³ A.D.Lee, *From Rome to Byzantium AD. 363 to 565 the Transformation of Ancient Rome*, Edinburg University Press, 2013.

³⁴ S. Mitchell, *A History of the Later Roman Empire AD. 284-641*, Wiley-Blackwell 2014, Türkçe tercümesi için; Geç Roma İmparatorluğu Tarihi MS. 284-641 (tr. Turhan Kaçar), Ankara 2016.

³⁵ Süha Konuk, *Roma-Sasani Mücadelesinde Yukarı Dicle Havzası (MS. 298-591)*, (Danışman: Prof. Dr. Adnan Çevik), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2017.

³⁶ Alfred R. Bellinger- Philip Grierson; *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection*, Dumbarton Oaks Catalogues, Washington; Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Trustees for Harvard University; J. J. Augustin, Locust Valley (eds), New York, 1966.

I. BÖLÜM

COĞRAFYA VE İSYANLAR

I.1. Isauria Coğrafyası ve Isauria Halkı Üzerine

Antik çağda *Isauria* olarak adlandırılan bölge, kabaca *Kilikya Tracheia*'nın (Dağlık Kilikya) alt bölümüne karşılık gelmekte olup *Kilikya* sınırları içerisinde bulunmaktadır. Klasik antik dönemde *Kilikya*'nın her zaman iki ayrı bölgeden oluştuğu düşünülmektedir. Daha zengin ve nüfus bakımından daha kalabalık olan doğu bölgesi *Kilikya Ovasını* içeriyordu ve *Cilicia Pedias* (Düzlük Kilikya) olarak adlandırılıyordu. *Kilikya*'nın batı kesimi ise Torosların etekleriyle Akdeniz arasında, küçük kıyı ovası olan dağlık bir bölge olması sebebiyle *Kilikya Tracheia* (Dağlık Kilikya) olarak biliniyordu. Bahsi geçen Isauria bölgesi de tam olarak bu Dağlık Kilikya olarak adlandırılan kısımda bulunuyordu.³⁷ Toroslar, Adana ve Pamphylia'nın³⁸ oldukça verimli ovaları arasından *Isauria* bölgesinin engebeli topraklarını oluşturmakta olup güneyde Akdeniz'e kadar uzanmaktadır. Romalıların bu bölgeye ilk olarak M.Ö. I. yy'da girdiğini fakat kademeli bir şekilde bölgenin kontrolünü ele geçirdiklerini biliyoruz.

Romalıların *Isauria* bölgesini M.S. I. yy'da doğrudan yönettiklerinde *Kilikya*'nın bir parçası olarak Adana ovasıyla birleştirmiş ve bölgeyi tek elde toplamayı başarmışlardır. Birleştirilmesine rağmen iki bölgenin birbirinden farklı özellikleri olduğunu görmekteyiz. *Cilicia Campestris* adıyla bilinen ovanın *Cydnus* (Tarsus Çayı), *Sarus* (Seyhan) ve *Pyramus* (Ceyhan) nehirlerinin alüvyon birikintilerinden oluşması bu bölgenin toprağını oldukça verimli bir hale getirerek diğer bölgeyle arasındaki en büyük farkı ortaya koymuştur. Bilhassa batısındaki dağların bazı bölümleri üç bin metreye kadar yükselmiş bu sebeple bünyesinde derin çatlaklar oluşturmuştur. Haliyle bu durum toprağı verimsizleştirirken ulaşımı da zor

³⁷ Stephen Hill, *The Early Byzantine Churches of Cilicia and Isauria*, Birmingham Byzantine and Ottoman Monographs, vol. 1, Variorum 1996, s.3.

³⁸ Pamphylia olarak bilinen bölge, Anadolu'nun güneyinde Antalya düzlüğünden Mersin'in ilçesi Anamur'a kadar olan ve Antalya ilini içerisine alan antik bölgedir.

bir hale getirmiştir.³⁹ Antik dönemde Dağlık Kilikya'nın Anadolu'nun Akdeniz kıyısında bulunan diğer bölgelere kıyasla daha az kentleştiği ve içerisinde çok daha düşük bir nüfus barındırdığı görülmektedir. Çoğunluğu kuru ve kayalık, dağlık arazilerden oluşan bölgede tarıma elverişli düz alanlar yok denilecek kadar azdır. Buna rağmen Geç Antik Çağda imparatorluk genelinde kırsal yerleşimlerdeki artış Dağlık Kilikya'da da gözlemlenir.⁴⁰ Kilikya Ovasının coğrafi bölgesine bakıldığı zaman Büyük Tarsus ve Anazarbus⁴¹ şehirlerini kapsamaktadır.⁴²

Isauria adı ilk çağ yazılı kaynaklarında bir bölge adı olarak karşımıza çıkmaktadır fakat bu bölgenin sınırları antik dönem yazarları tarafından tam olarak netleştirilmemiş olsa da genel hatlarıyla şöyledir: Kilikya kıyı vilayetinin sınırları olarak kuzeyde Toros Dağları, doğuda Melas Nehri, ve batıda Amanos Dağları (Suriye Sınırı) bulunmaktadır.⁴³ Konya vilayetinin güneyindeki bozkır, Hadim ve Taşkent ilçelerinin bulunduğu alan Isauria bölgesinin merkezini oluşturmaktaydı.⁴⁴ Özellikle Strabon; bölge halkı ve coğrafyası hakkında çok değerli bilgiler vererek bölge adını eserinde “*Isaurike*” olarak kullandığı görülmüştür. İlk kez bölge adı olarak tabir edilen *Isaurike*'nin bulunduğu yer hakkında Strabon şu bilgileri vermiştir:

“*Torosların yakınındaki Isaurike de Lykaonia'ya*⁴⁵ *dâhildir. Burada aynı ismi taşıyan ve birine Isaura Palaia diğerine Isaura Nova denen iki adet tahkim edilmiş*

³⁹ Noel Lenski, “*Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria, from the 1ST Century BC to the 6TH Century AD.*”, Leiden 1999, s.413-415. Lenski'den naklen ayr. bkz: F. Hild and H. Hellenkemper, *Kilikien and Isaurien*, 1990, s.34-35.

⁴⁰ Bryan Ward-Perkins, “*Specialisation, Trade and Prosperity: an Overview of the Economy of the Late Antique Eastern Mediterranean*”, Economy and Exchange in the East Mediterranean during Late Antiquity, S.Kingsley, M.Decker (edt), Oxford 1999, s.168-170. Ayr. bkz: Burcu Ceylan, “Kilikya'da Geç Antik Dönem Kırsal Yerleşimleri: Kanytellis Örneği”, *OLBA Dergisi*, XVII, Mayıs, 2009, s.49.

⁴¹ Anazarbus, Adana'nın yaklaşık 70 km kuzeydoğusunda bulunan ve bugünkü Dilekkaya köyü sınırları içerisinde bulunan antik şehirdir.

⁴² Hill, s.3

⁴³ F. K. Haarer, Anastasius I, *Politics and Empire in the Late Roman World*, Cambridge 2006, s.13

⁴⁴ Hasan Bahar, *Isauria Bölgesi Tarihi*, (Danışman: Doç. Dr. Levent Zoroğlu), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1991, s.3-4

⁴⁵ Lykaonia bölgesi genel hatlarıyla günümüzdeki Konya ili ve çevresini içine alan önemli bir antik yerleşim sahasıdır. Lykaonia bölgesi hakkında daha fazla bilgi için bkz: İlker Işık, “Lykaonia Bölgesi Kuzeydoğu Kesimi Tarihi ve Yerleşim Yerleri”, *SEFAD*, S.40, 2018, s.191-206.

köy vardır Isaurike'nin yanında Derbe⁴⁶ bulunur ve burası Kappadokkia'ya en yakın ülkedir."⁴⁷

Isauria bölgesi gibi Isauria halkı da Roma İmparatorluğu için önemli bir yere sahip olmuştur. Özellikle 448'in sonlarına doğru küçük ve seyrek nüfuslu bir eyalet olarak karşımıza çıkan Isauria, V. yüzyılda meydana gelen askeri ve siyasi krizlerin çözümünde kilit nokta konumundadır. Zira imparatorluğun bu bölgenin hem jeopolitik hem de jeostratejik bakımından önemli bir rol üstlendiği ortadadır.⁴⁸ Antik kaynaklar ışığında bölgenin özellikle M.Ö. I. yüzyıldaki durumuna dair nispeten daha detaylı bilgiler edinmek mümkündür. Ancak tarihsel süreçte Isauria halkına dair genel izlenim bu halkın enerjik, hareketli ve savaşçı olduğu yönündedir.⁴⁹ Buna karşılık Isaurialıların⁵⁰ barbar olarak görüldüğü, tutum ve davranışları sebebiyle halk tarafından sevilmedikleri de bilinmektedir.⁵¹ Isaurialılar genel anlamda Roma kaynaklarında "barbar dağlılar" olarak tanımlanmakta olup bazı kesim tarafından da iyi asker olarak dile getirilmişlerdir. Bu görüşlerin aksine çoğunluk tarafından da açgözlü, vahşi ve en önemlisi yeterince Romalılaşmamış halk grubu olarak nitelendirilmekteydi. İmparatorluk bünyesi içerisinde diğerleri gibi Roma vatandaşı olsalar bile asla aynı grupta görülmediler. Isaurialılar *ethnos* (halk, etnik grup) olarak tanımlanıyor ve bu şekilde Romalılardan ayrılıyordu.⁵² Kısacası Roma vatandaşlığına sahip olmalarına rağmen tam anlamıyla Romalı görülüyorlar ve dışlanıyorlardı. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında Anastasius'un tahta geçerken halkın Isaurialı Zeno'dan sonra yeniden Isaurialı bir imparatoru kabul etmeyerek buna şiddetle karşı çıkma süreci açıklanacaktır.

Isaurialı terimi, geç antik dönem kaynakları tarafından genellikle Isauria vilayetiyle veya Toros Dağlarında yaşayanlarla bağlantılı olan insanlara atıfta

⁴⁶ Derbe: Karaman'ın kuzeydoğusunda bulunan bölgedir.

⁴⁷ Strabon, XII, VI, 569, 2,5.

⁴⁸ W.D. Burgess, "Isaurian Factions in the Reign of Zeno the Isaurian", *Latomus*, no 51, s. 874-880.

⁴⁹ W. M. Ramsay, "Studies in the Roman Province Galatia", *The Journal of Roman Studies*, 1926, no:16, s. 234.

⁵⁰ Isaurialıların kökeni ve etnik kimlikleri için bkz: W.D.Burgess, "Isaurians names and the Ethnic Identity of the Isaurians in Late Antiquity" *Ancient World* XXI, 1990, s.109-121.

⁵¹ W.D.Burgess, s.875.

⁵² Antony Kaldellis, *Bizans: Roma Diyarında Etnisite ve İmparatorluk*, (çev: Deniz Türker), İstanbul 2020, s.24.Ayr. bkz: Procopius, *Gizli Tarih*, VI.4.

bulunmak için kullanılmıştır. Isauria coğrafyası tarih boyunca siyasi anlaşmazlıkların ve dönemsel krizlerin hüküm sürdüğü bölgelerden birisi olmuş, bu istikrarsızlık ve karmaşa evrelerinin de geniş vadede Roma yönetiminin bölgedeki otoritesini zedelemiştir.⁵³ Bununla paralel olarak Isauria bölgesinin tarımsal faaliyetlere elverişli sahalarının oldukça sınırlı olması sebebiyle bölge halkının zaman zaman eşkıyalığa yöneldikleri ve geçimlerini bu yoldan temin ettikleri görülmektedir. Bu doğrultuda Isauria, önemli bir eşkıyalık merkezi haline gelmiş ve antik kaynaklarda Isauria adı çoğu zaman eşkıya kelimesi ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır.⁵⁴ Modern bilim insanları Isaurialıları sosyal grupları aşiretlerden oluşan barbarlar olarak tanımlar; onları aynı zamanda eşkıyalık yapan, şefler tarafından yönetilen ve komşuları üzerinde baskı oluşturan dağcılar olarak adlandırırlar.⁵⁵

Isauriada meydana gelen organize eşkıyalık faaliyetleri ve isyanların; coğrafi, sosyal, dini ve ekonomik olmak üzere çok çeşitli nedenleri vardır. Bir başka neden olarak ise Isaurianın henüz imparatorluk döneminden itibaren dağlı eşkıya şefleri tarafından yönetilen çok sayıda yarı feodal prensliğe ayrılmış siyasi yapısı gösterilmektedir.⁵⁶ IV. yüzyılın ikinci yarısında olduğu gibi V. yüzyılda da Isauria'da eşkıyalık faaliyetleri⁵⁷ ve isyanlar yaygın bir hal almıştır. Bu isyanlar o kadar şiddetli olmuştur ki çok sayıda şehrin surları dahi bu duruma karşı koyamamıştır.⁵⁸ Genel anlamda bakıldığında Isaurialıların başta (M.S. I.yy- III. yy'ın ortalarına kadar) yerleşik hale gelip sosyal ve politik yapıları benimseyerek özellikle askerlik vasıflarını kullanarak Roma Devletiyle aktif bir şekilde işbirliği yapmıştır. Ancak III. yy'ın ortalarına gelindiğinde Isaurialılar, artan gücünün ve konumunun farkına vararak bu kez Roma İmparatorluğunun yanında değil karşısında yer almış ve birçok imparatoru

⁵³ Isauria bölgesi hakkında daha fazla bilgi ve detay için bkz: T.Grünawald, *Bandits in the Roman Empire Myth and Reality*, 2004, s.88.

⁵⁴ Noel Lenski, “*Relations between Coast and Hinterland in Rough Cilicia*”, La Cilicie: Espaces at Pouvoirs Locaux Table Ronde Internationale, İstanbul 2-5 Novembre 1999, *Varia Anatolica* XIII, 2001, s. 417.

⁵⁵ E.A.Thompson, “The Isaurians Under Theodosius II”, *Hermathena*, 1946, s. 875.

⁵⁶ Mehmet Kurt, “MS 4.Yüzyılda Isauria Eyaletinin Siyasal ve İdari Yapısı”, *Belleten*, s.804.

⁵⁷ Isaurialıların eşkıyalık faaliyetleri için bkz: Ammianus Marcellinus, *Res Gestae*, (çev. Samet Özgüler), İstanbul 2019, s.236.

⁵⁸ Thompson,(1946), s. 18-19

isyanlarıyla meşgul etmiştir.⁵⁹ Özellikle incelediğimiz dönem olan 491-518 yıllarının imparatoru Anastasius da bu isyanlardan nasibini almıştır.

1.1.1. Zeno-Isauria İlişkisine Kısa Bir Bakış

Isauria isyanı her ne kadar İmparator Anastasius döneminde gerçekleşmiş olsa da Anastasius'un Isaurialıların imparatorluğa karşı direnişini kırmadaki başarısının kapsamını tam olarak anlamak ve Konstantinopolis'teki politik tepkiyi yorumlayabilmek için öncelikle Anastasius öncesi dönemin Isaurialılar ile olan ilişkilerini gözden geçirmemiz gerekecektir. Isauria isyanının temeli varsayılan Zeno dönemini inceleyecek olursak; Isauralı Zeno, oğlu I. Leo öldüğünde (474) imparatorluk tahtına çıktı. Genç Leo, kendi ölümünden kısa bir süre önce babasının ortak imparator olduğunu ilan etmişti.⁶⁰ Leo, babası Zeno ile birlikte on ay hüküm sürdükten sonra öldü ve böylece Zeno imparatorluğu tek başına yönetmeye başladı.⁶¹

Zeno iki kere tahta çıkmış ve iki hükümdarlığının arasında Basiliscus imparatorluk tahtına oturmuştu. Theophanes'e göre; Zeno'nun kayınvalidesi olan Verina'nın kardeşi Basiliscus, Trakya bölgesindeki *Heracleia*'da kalırken Verina ve bazı senato üyelerinin de yardımıyla Zeno'ya karşı bir isyan girişiminde bulunmuş ve bu isyan hareketinden oldukça korkan Zeno karısı Ariadne ve hatırı sayılır miktarda ganimetle birlikte Isauria bölgesinde bulunan Ourba (Olba)⁶² Kalesine kaçmıştır. Burada bir süre sığındıktan sonra *Sbide*'ye taşınmış ve Ariadne ile birlikte burada iki yıl kalmıştır. Basiliscus (475-476) ise imparator ilan edilmiştir.⁶³ Theophanes bu anlatısında İmparator Zeno'nun ilk tahta çıkışına atıf yapmış olmalıdır. Çünkü İmparator Zeno 474-475 yılları arasında hüküm sürdükten sonra Basiliscus'un bu isyan hareketiyle birlikte tahttan inmiş ve Basiliscus'un bir yıl süren hükümdarlığının ardından 476 yılında tekrar imparatorluk tahtına oturmuş, Anastasius dönemine kadar da (476-491) bu görevini yerine getirmiştir. VI. yy müellifi olan Malalas da

⁵⁹ Isaurialılar hakkında detaylı bilgi için bkz: Lenski, "Assimilation"

⁶⁰ W.D.Burgess, s. 875

⁶¹ Theophanes, AM. 5967.

⁶² Olba hakkında detaylı bilgi için bkz: Emel Erten, "Arkeolojik Veriler ve Tarihsel Olaylar Işığında Olba'da Yerleşimin Son Bulması", Selevcia AD Calycadnum, S. IV, 2014, s.57-72.

⁶³ Basiliscus'un isyan girişimi için bkz: Theophanes, AM. 5967.

Theophanes ile benzer şekilde Basiliscus'un tahta geçişini ve sonrasında Zeno'nun tekrar yönetimi ele almasını şu şekilde anlatmıştır:

“Zeno, saltanatının iki yıl on ayından sonra, kayınvalidesi Verina'nın bir talebini reddetmesi üzerine aralarında büyük bir anlaşmazlık çıktı ve Verina Zeno'ya karşı komplo hazırlıklarına başladı. Zeno sarayda kayınvalidesiyle birlikte yaşadığı için sarayda birisi tarafından suikasta uğrayacağından korkarak eşi Ariadne ile birlikte Isauria'ya kaçtı. İmparator Zeno ve Ariadne kaçtıktan sonra Verina kardeşi Basiliscus'u hemen imparator olarak taçlandırdı. Basiliscus, iki yıl hüküm sürdü ve tacını alır almaz oğlu Marcus'u da taçlandırdı. Bu ikisi ortaklaşa hüküm sürdü. İki yılın sonunda imparator Zeno, Isaurialılardan oluşan büyük bir kuvvetle Isauria'dan Konstantinopolis'e geri döndü. Basiliscus aniden İmparator Zeno'nun saraya ulaştığını ve kayınvalidesi Verina da dâhil herkesin onu kabul ettiğini duyunca karısı ve çocuklarını alarak Büyük Konstantinopolis Kilisesinin vaftizhanesine kaçtı. Zeno ise vakit kaybetmeden ikinci defa idareyi eline aldı. Bütün şehir Zeno'yu kabul etti ve Basiliscus, eşi ve çocuklarını Cappadocia'daki Limnai Kalesine gönderdi. Kale içerisindeki bir kuleye kapatarak kapısını mühürledi. Isaurialı askerlerden oluşan büyük bir grup ise içeridekilerin açlıktan ölünceye kadar kule kapısında nöbet tuttular. Öldükten sonra da Cappadocia'daki bu kaleye gömülmüşlerdir.”⁶⁴

Bunların yanı sıra İmparator Zeno dönüşünde Basiliscus'a verdiği destek nedeniyle Büyük Antioch (Antakya) Piskoposu Peter'i derhal görevden almış ve onu Pontus'taki Euchaita'ya (Çorum iline bağlıdır) sürgün etmiştir. Onun yerine ise Stephanos'u Antakya piskoposu olarak atamıştır. Fakat o da Nesturi inanca sahip olduğu için kendi din adamları tarafından sivriltilmiş sazlarla öldürülmüş cesedi Orontes (Asi) Nehrine atılmıştır. İmparator Zeno, Suriye'deki Antiochenes kentine Kalondion adında başka bir piskopos atadı ancak onun da dini görüşü Stephanos ile aynı olunca sürgüne gönderildi. Bunun üzerine piskopos Peter, halkın ve din adamlarının isteği üzerine Zeno tarafından sürgünden geri çağırıldı ve tekrar patrik oldu. Bu görevini sürdürürken de ölmüştür.⁶⁵

⁶⁴ Malalas, XV, 377-378.

⁶⁵ Malalas, XV, 377, 378, 380.

Zeno hükümdarlığı sırasında çeşitli askeri görevlerde bulunan Isaurialı arkadaşı İllus⁶⁶ ile bazı anlaşmazlıklar yaşamış ve bunun neticesinde de aralarında birçok kez husumet meydana gelmiştir.⁶⁷ Brooks; Zeno ve İllus'u Roma imparatoru ve Roma hâkimi olarak değil, iki Isauria şefinin Romalı tebaalarının hükümet için bir araya geldiğini tanımlamış ve Romalıların artık Isauria soyguncularının tebaası haline geldiklerini belirtmektedir.⁶⁸ 484 yılında ise imparatorluk sarayında İllus'un bir kulağı kesilmiş ve doğuyu işgal ederek Zeno için bir tehdit unsuru haline gelmiştir. Akabinde ise Naib Leontius ile birlikte iktidarı ele geçirmiştir. Fakat Leontius ve Gaspçı İllus yakalanmış ve Isaurialıların kalesi olan *Papyrium*'da başları kesilerek mızraklara takılmıştır. Çürümüş kafalar bu şekilde Konstantinopolis'e götürülmüştür.⁶⁹ 488 yılında Gotların İtalya'dan ayrılması ve İllus'un nihai olarak bastırılmasıyla bu iki sorun da çözülmüş oldu.⁷⁰ Bu isyan hareketinin ardından İllus'un Konstantinopolis'teki destekçileri de sürgün edildi ve mallarına el konuldu.⁷¹ Bu sorunların akabinde İmparator Zeno tüm gücünü Isaurialı nüfusun egemenliğini sağlam bir şekilde kurma politikasının temellerini atarak kullandı.⁷² Zeno saltanatı sırasında Romanın iktidarı ve kontrolü için kendisiyle ve birbiriyle savaşan çeşitli Isaurialı şefler ve askeri liderler tarafından kuşatılmıştı. Isaurialılar 448'den yüzyılın sonuna kadar Roma imparatorluğu için oldukça önemli bir yere sahip olmuşlardır.⁷³

V. yüzyılın ilk yıllarına bakıldığında Isaurialıların baskınlarının her zamankinden daha geniş bir alana yayıldığı, Küçük Asya'nın büyük bir bölgesi onlar tarafından harap edildiği ve şehirlerin güçlü tahkimatının bile bölgeyi korumaya

⁶⁶ İmparator Zeno döneminin generalidir. Başta Zeno'ya karşı yapılan bir takım isyan girişimini desteklemiş, ardından taraf değiştirerek Zeno'nun yanında yer almıştır. Konu ile ilgili detaylar için ayr. bkz: Theophanes, AM. 5967, 5969.

⁶⁷ Burgess, s.875.

⁶⁸ Zeno ve İllus hakkında daha fazla bilgi için bkz: E.W. Brooks, "The Emperor Zenon and the Isaurians", *The English Historical Review*, vol. VIII, 1893, s.216.

⁶⁹ The Chronicle of Marcellinus, (çev. Brian Croke), Sydney 1995, 484-488.

⁷⁰ İllus isyanını bastırarak güçlenen Zeno, 483'te İllus'tan Isauria topraklarında rehin tutulan kardeşi Longinus'u serbest bırakmasını istemiş fakat isteği yerine getirilmeyince Zeno bunu fırsat bilerek İllus'u askeri komutanlık görevinden mahrum etmiştir. Detaylar için bkz. Brooks, 1893, 223.

⁷¹ Evagrius, III, 35. Ayr. bkz. Theophanes, AM. 5985.

⁷² J.B.Bury, *History of the Later Roman Empire*, London, 1923, vols. I, 400.

⁷³ Isaurialılar hakkında modern görüşler için bkz: C.E. Minor, *The Robber Tribes of Isauria in Ancient World* 11, 1979, s. 117-127. Ayr. bkz: D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor*, 2 vols, Princeton, 1950.

yetmediği aşikârdır.⁷⁴ V. yüzyılın ikinci yarısında Isaurialıların yükselişi birkaç çağdaş tarihçi tarafından ayrıntılı olarak ele alınmış ancak eserleri birkaç nüsha dışında kaybolmuştur.⁷⁵ Zeno, hem kendi yönetiminin yıllarını hem de Basiliscus'un yönetimi gasp ettiği zamanları sayarak toplam on yedi yıl altı ay hüküm sürmüştür.⁷⁶ Evagrius ve Malalas gibi kaynaklarda Zeno'nun doğal yollarla (epilepsi, dizanteri) öldüğü belirtilirken Geoffrey Greatrex, Zeno'nun I. Leo'nun kızı olan karısı Ariadne'nin etkisiyle imparatorluk sarayında görevli Anastasius tarafından öldürüldüğünü söylemiştir.⁷⁷ Zeno'nun 9 Nisan 491'de vefat etmesi üzerine kardeşi Longinus, kendisini Zeno'nun yerine geçebilecek tek kişi olarak görmüş ve taht üzerinde iyi bir hakka sahip olduğuna inanmıştı ancak bu konuda hayal kırıklığına uğradı.⁷⁸ Hem çağdaş hem de modern kaynakların büyük bir kısmı İmparator Zeno'nun bir Isaurialı olduğunu veya dolaylı olarak onu Isauria ile ilişkilendirdiğini belirtiyor.⁷⁹ Zeno'nun saltanatının kargaşasından sonra Isauria kökenli başka bir imparator için çok az istek vardı. Zeno'nun ölümünden sonraki günün akşamı Senato, bakanlar ve patrik Euphemius veraseti tartışmak için sarayda toplandılar (10 Aralık 491)⁸⁰ ve belki de uygun bir aday üzerinde anlaşamadıkları için, başoda başkanı Urbicius'un Zeno'nun dul eşi Ariadne'nin halefi aday göstermeye davet edilmesi yönündeki önerisini kabul ettiler.⁸¹ Ariadne'nin seçim yapma kararı kadar seçiminin sonucu da oldukça şaşırtıcıydı. Çünkü o Anastasius adında bir saray görevlisini seçmiş⁸² ve birkaç hafta sonra Anastasius ile evlenerek konumunu güçlendirmiştir.⁸³

⁷⁴ Zosimus, V, 25. Konuyla alakalı ayrıca bkz: Marcellinus Comes, 405.

⁷⁵ İmparator Zeno ve Anastasius döneminde Isauria tarihinin kapsamlı anlatımı için bkz: Brooks, "The Emperor Zenon and the Isaurians", 1893, s. 209-238.

⁷⁶ Marcellinus Comes, 491.

⁷⁷ Konu ile alakalı bkz: G. Greatrex, *Political-Historical Survey, c.250-518*, Jeffreys. E, Haldon. J. , Cormack. R. , (edt), *The Oxford Handbook of Byzantine Studies*, (232-248), Oxford University Press, 2008.

⁷⁸ Evagrius, III, 29.

⁷⁹ Rafal Kasinski, *The Emperor Zeno Religion and Politics*, Cracow 2010, s.57. Theophanes, Zeno'nun soyuyla ilgili hiçbir şey söylemezken, R.Kasinski, Psellos'un Zeno'nun İmparator Leo'nun öz oğlu olduğuna dair bilgisinin açık bir şekilde yanlış olduğunu belirtmiştir. Kasinski'den naklen Psellos'un Zeno hakkında görüşleri için bkz. Michael Psellos, *Historia Syntomos*, 66.

⁸⁰ Bury, I, 429.

⁸¹ Zachariah, Ariadne ve Anastasius'un uzun süredir gizli bir arkadaşlıkları olduğunu ve bu seçimin aniden verilmiş bir karar olmadığını belirtmiştir. Bkz: Zachariah, çev. Brooks, London 1899, 148.

⁸² Marcellinus Comes, 491. 1.

⁸³ A.D.Lee, "Anastasius", *CAH*, XIV, s.52-53. Ayr. bkz: Bury, vols. I, 432.

I.1.2. Isauria İsyanı

I. Anastasius'un 491 yılında Ariadne tarafından imparatorluğa yükseltilmesiyle birlikte saltanatının ilk yedi yılında (491-498) büyük ölçüde barbar ve genellikle Isaurialıların ayaklanmasıyla uğraşmak zorunda kalmıştır. Ancak bu ayaklanma daha sonra Doğu Roma siyasetinde baskın güç haline gelmiş ve uzun yıllar imparatorluğu meşgul etmiştir. Isaurialıların isyan etmelerinde kaynaklarda belli başlı sebepler gösterilmiştir. Bunun en başında ise Zeno'nun kardeşi Longinus'un taht hırsı gelmektedir.⁸⁴ Longinus da Zeno gibi Isauria kökenliydi.⁸⁵ Longinus, erkek kardeşinin ölümü üzerine tahta çıkmaya hevesliydi ancak Ariadne'nin Anastasius'u seçmesiyle bu durum engellendi.⁸⁶ Anastasius'un imparator olarak seçilmesi Longinus'un tahta geçmesini dört gözle bekleyen Isaurialıları hayal kırıklığına uğrattı ve endişelendirdi. Bunun üzerine Hipodrom'da isyan hareketi başlatmaları, Anastasius'un eline onları şehirden çıkarmak için büyük bir koz verdi.⁸⁷

Liderleri iktidardan uzaklaştırılan Isaurialılar Küçük Asya olarak tabir edilen bölgenin güneyindeki yurtlarından Konstantinopolis üzerine yürüyüşe geçerek isyan hareketini başlattılar.⁸⁸ İmparator Anastasius, Isaurialıların kendi bölgelerinde isyan etmek için toplandıklarını duyunca hemen onlara karşı sefer hazırlığına girişti.⁸⁹ Bunun üzerine Longinus ayaklandı ve Frigya'daki *Kotyaeion*'a (Kütahya) kadar ilerledi ve orduyu kendisi yönetmemiş olmasına rağmen birçok şehri yağmaladı. Dönemin İmparatoru Anastasius ise Longinus'u durdurmak amacıyla onlara karşı çıktı ve *Kotyaeion* yakınlarında yapılan savaşta yüksek rütbeli asker Ninilingis⁹⁰ öldürüldü. Isaurialı kuvvetlerin çoğu yok edildikten sonra geri kalanlar güçlülük de olsa sürgün edildi. Ancak Isaurialılar Toros Dağı'nın tepesinde bulunan bir kalenin kontrolünü ele geçirdikten sonra savaşıma devam ettiler. Bu savaşın akabinde ise Toros Dağının

⁸⁴ Longinus'un taht hırsı ve mücadeleleri için bkz: Evagrius III. 29, Theophanes AM 5983.

⁸⁵ Bury, I, 400.

⁸⁶ George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev: Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2017, s.60.

⁸⁷ Bury, s.432. Ayr. bkz: Marcellinus Comes, 491.

⁸⁸ Stephen Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M.S. 284-641*, (çev: Turhan Kaçar), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2016, s.179.

⁸⁹ Malalas, XVI, 494/5.

⁹⁰ Ninilingis, Zeno'nun üvey kardeşidir.

yukarı kesiminde bulunan kasaba ve kaleler arasındaki konumlarını güvence altına aldılar.⁹¹

Anastasius imparatorlukta bir sorun haline gelen Isaurialıların tehditleri ile uğraşmakta oldukça başarılı oldu ve Isaurialılar 492'de *Kotyaieion*'da Anastasius'un kuvvetleri tarafından yenildiler. İmparatorun da bulunduğu bir gösteri sırasında halk, kamuoyunun onaylamadığı şekilde davranan şehrin valisi Iulianusus'a tepki gösterdi. Bunun üzerine Anastasius, gardiyanlarına isyancıları bastırmalarını emretti ve ardından hipodromu ateşe verdi. Bununla da yetinmeyip imparatorların bronz heykellerini aşağı çekip hakaret etti. Zeno'nun kardeşi Longinus'u sürgüne gönderdi.⁹² Zeno'nun mülküne el koydu hatta imparatorluk giysilerini sattı.⁹³ Malalas ve Marcellinus Comes, Longinus'un savaşın başında ölen ilk kişi olduğunu belirtmişlerdir.⁹⁴ Bury eserinde İskitli John'a atıf yaparak kendisinin belirttiği sayılara göre imparatorluk ordusunun sadece iki bin kişi olmasına rağmen Isaurialıların imparatorluğa daha fazla direnemeyerek yenildiğini ifade etmiştir. Yenilgiyle beraber Isaurialılar Toros Dağları arasındaki kalelerine sığınarak kaçmışlardır.⁹⁵ Isauria'dan Konstantinopolis'e karşı ilerleyen asi güçler 492'de yenilgiye uğratılmış ancak Isauriadaki çeşitli isyancı kalelerinin kullanılamaz hale getirilmesi altı yıl sürmüştür.⁹⁶ Isaurialıların bir kısmı kaçarken bazıları canlı olarak yakalanmış ve başları Anastasius'a götürülmüştür.⁹⁷ Theophanes bu zaferi şu şekilde yorumlamıştır:

“İskitli Ioannes, eski magister Longinus başta olmak üzere diğer isyancıları esir aldı ve kafalarını kesip İmparator Anastasius'a gönderdi. Anastasius ise bir savaş arabası yarışı düzenledi ve zincirlerle getirilen isyancıların ve diğer Isaurialı liderlerin kafaları kazıklara sabitlendikten sonra onları ibret olması açısından halka açık sergileyerek kamuoyunun önünde zaferle yürüdü. Bu zaferin ardından ise

⁹¹ Theophanes, AM. 5985.

⁹² Marcellinus Comes, 491. 2.

⁹³ Bury, I, s.432.

⁹⁴ Detaylı bilgi için bakz: Malalas, XVI, 393. Marcellinus Comes, 492.

⁹⁵ Bury; imparatorluk birlikleri için verilen iki binlik küçük rakam imparatorluk başarısını vurgulamak için abartı olduğunu belirtmiştir bkz: Bury, I, s.433.

⁹⁶ Isauria bölgesindeki faaliyetler için bkz: Brooks, 1893, s.231-237. Nicks'ten naklen Stein, *Bas-Empire II*, s.82-84, Marcellinus Comes, 491-497.

⁹⁷ Malalas, 494/5.

Anastasius, İskitli Ioannes'i ve Ioannes Kyrtos'u yüksek rütbeye terfi edip büyük şereflerle ödüllendirdi."⁹⁸

Theophanes'in bu ifadesini, Anastasius'un kendisine ve imparatorluğa karşı yapılacak herhangi bir isyan girişimi sonucunda neler olabileceğini göstermek amacıyla verilmiş bir gözdağı olarak yorumlamak mümkündür.

Anastasius her zamanki yıldönümü katkılarının yanı sıra kardeşinin konsüllüğündeki askerlere bağışta bulunmuştur.⁹⁹ Bu ayaklanma neticesinde Isaurialılar Konstantinopolis'ten sürgün edilmiş, 498 yılı öncesinde imparatorluk sınırları dâhilinde faaliyet ve teşebbüslerini özgürce sürdüren Isaurialılar isyanın bastırılmasıyla birlikte bu tarihten itibaren imparatorluk sınırlarında herhangi bir rol oynayamamışlardır. Stathakopoulos'a göre bu durum imparatorluğun hem kısa vadede mali bakımdan yararlı, hem de uzun vadede olumlu neticeleri olduğunu kanıtlayan geniş kapsamlı reformlara girişmesine izin verdi.¹⁰⁰

Bu isyan hareketi Isaurialıların gücünü geri dönüşü olmayacak bir şekilde paramparça etse de mağlup liderler boyun eğmemiş ve tıpkı İllus ile Zeno arasındaki mücadelede olduğu gibi isyanın yansımaları birkaç yıl boyunca devam etmiştir. Ardından Isaurialıların kısa süreli üstünlüğü ise sona erdi. Bundan böyle ordudaki yabancı unsurlar yerli birlikler tarafından kontrol altında tutuldu.¹⁰¹ Trakya'ya yerleştirilen Isaurialıların otoriteleri tam anlamıyla parçalanmış ve Roma'nın Isaurialı buhranı yaklaşık yedi yıllık bir uğraş sonucunda kesin olarak sona ermişti. Isauria isyanının bastırılmasının ardından tüm Isaurialıların mülklerine el konulmuş ve Papirios Kalesi yıkılmıştır.¹⁰² Böylece Isaurialıların egemenliği dönemi sona erdi ve bundan sonra siyasette başka bir rol oynamadılar. Daha ziyade orduda savaşan Roma'ya hizmet ettiler. F. Nicks, isyancı Vitalianus'un¹⁰³ Anastasius'a karşı verdiği savaşta Isaurialıların sadakatle hizmet ettiklerini söylemesine karşın J.B. Bury

⁹⁸ Theophanes, AM. 5988. (İskitli Ioannes 498'de, Ioannes Kyrtos ise 499'da konssüllük görevine yükseltilmiştir)

⁹⁹ Marcellinus Comes, 496.

¹⁰⁰ Dionysios Stathakopoulos, *Bizans İmparatorluğunun Kısa Tarihi*, (çev. Cumhur Atay), İstanbul 2018, s.67

¹⁰¹ Bury, I, 433.

¹⁰² Nicks, s.46

¹⁰³ Vitalianus isyanından sonraki kısımda bahsedilecektir.

çalışmasında Marcellinus Comes'ten ve Malalas'tan faydalanarak Isaurialıların bu dönemde orduya iki kez isyan ettiklerini yazmıştır.¹⁰⁴ Anastasius ise bu zaferle imparatorların beş yüz yıldan fazla bir süredir aradığı şöhrete kavuşmuştur.¹⁰⁵ Bu döneme bakıldığında Isauria isyanına ek olarak, Anastasius'un saltanatının ilk yıllarının başkent olmak üzere birçok bölgede sık sık ortaya çıkan huzursuzluklardan dolayı sıkıntılı olup bahsi geçen isyanların bir kısmı bariz olarak imparatorun kendisine yöneltilmiştir. Şiddet, düzenli olarak özellikle halka açık eğlence yerlerinde kendini göstermiş ve bu olaylar giderek etkisini artırmıştır. Anastasius ise kendisine yöneltilen bu isyan girişimleriyle baş edebilmek için gerekli önlemler almış ve bu doğrultuda hem kendisine hem de imparatorluğa karşı oluşturulan tehditlere aynı şekilde cevap vermiştir.

I.2. Anastasius'un Dini Siyaseti

Isauria İsyanının bastırılmasıyla birlikte imparatorluk bünyesinde çeşitli sebepler gösterilerek faaliyete geçirilen isyan hareketlerinden bir diğeri, adını isyanı yöneten komutandan alan Vitalianus İsyanı olmuştur. Bahsi geçen isyan girişiminin detaylarını incelemeden önce Anastasius'un savunduğu ve imparatorluğu dinsel krize sürükleyen din politikasından bahsetmemiz konunun anlaşılabilir olması bakımından yararlı olacaktır. 10 Nisan 491 yılında İmparator Zeno'nun ölmesinin akabinde daha önce de belirttiğimiz gibi Konstantinopolis halkı; Ariadne, patrik ve yargıçları karşılamak amacıyla derhal Hipodromda toplandılar. Halk çeşitli isteklerini burada dile getirerek Zeno'nun yerine getirilecek imparatorun hem Ortodoks hem de Romalı olmasını istediklerini tezahüratlarla beyan ettiler. İmparatoriçe Ariadne ise halkın istekleri doğrultusunda hareket edeceğini söyleyerek onlara güvence sağladı. Halkın Isaurialı İmparator Zeno yüzünden tekrar yabancı bir unsurun tahtı ve yönetimi ele geçirmesinden korktukları aşikârdır. Kaldellis'in *Book of Ceremonies* aracılığıyla eserine aktardığı kısımda halk tezahüratlarla şu şekilde bağırıyordu:

¹⁰⁴ Isaurialıların orduya isyan girişimleri için bkz Marcellinus Comes, 547; Malalas, 483. Ayr. bkz: Bury, II, s.242.

¹⁰⁵ Nicks, s.49.

“*Ey Romalı Kadın! Eğer ki Roma ırkına hiçbir yabancı unsur karışmazsa, tanrı seni kutsasın.*”¹⁰⁶ Bu istekler doğrultusunda Anastasius, imparatorun dul eşi Ariadne tarafından Roma İmparatoru olarak seçilmiştir. İmparatoriçe, senato ve halka göre Anastasius’un etnik kökeni herhangi bir şekilde tehdit unsuru oluşturmamış ve bu yeni imparator yabancı görülmemiştir. Buna rağmen hemen olmasa da seçildikten birkaç yıl sonra Anastasius Romalı olduğunu kanıtlamak için biyolojik kökenini Cumhuriyetin son döneminde yaşamış ve Romanın en büyük komutanlarından birisi olan Büyük Pompeius’un soyuna dayandırmış ve bu şekilde konumunu sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Ayrıca bu uğurda Isaurialı kesimin önde gelen bireylerini Konstantinopolis’ten kovarak onları herkesin gözü önünde düşman ilan etmiş ve onların yanında değil karşısında yer aldığını göstermiştir.¹⁰⁷

Sonuç olarak senato ve bakanlar Ariadne’nin seçimini onaylayarak altmış bir yaşındaki Anastasius’u imparator ilan etmişlerdi. Ancak bu karara beklenmedik bir kişiden, Konstantinopolis patriği Euphemius’tan yoğun itirazlar geldi.¹⁰⁸ Anastasius’un Miafizit¹⁰⁹ doktrinlerini göstermek için hem Miafizit hem de de Diofizit¹¹⁰ yazarlardan çok sayıda referans gösterilebilir. Bununla birlikte bu yazarlar Anastasius’un kişisel dini inancını imparatorluğun başına gelen resmi eylemlerle ilişkilendirmişlerdir. Theophanes; Euphemius’un, Anastasius’un imparator olarak seçilmesine karşı çıkmasının nedenlerini belirtirken, özellikle Anastasius’un bir

¹⁰⁶ Kaldellis, *Bizans*, s.24. Kaldellis’ten naklen ayr. bkz: Konstantinos VII, *Book of Ceremonies*, I.91. s.419-420.

¹⁰⁷ Antony Kaldellis, “Christodoros on the Statues of the Zeuxippos Baths: A New Reading of the Ekphrasis”, *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, 47, 2007, s.378. Ayr. bkz: Kaldellis, *Bizans*, s.26.

¹⁰⁸ Peter Charanis, *Church and State in the Later Roman Empire, The Religious Policy of Anastasius the First 491-518*, Rutgers University 1974, s.38.

¹⁰⁹ Monofizit kavramı, kullanıldığı dönem itibarıyla aforoz edilen kiliseleri tabir etmek için kullanılmıştır. Monofizit olarak adlandırılan bu kiliseler ise monofizit tabirini kabul etmeyip kendilerinin “miafizit” olarak tanımlanmasını istemişlerdir. Miafizit terimi yakın zamanlarda Khalkedon konsil geleneğinden gelen bazı batılı uzmanlarla birlikte pek çok Kıpti ve Süryani Ortodoks tarafından da kullanılmıştır. Detaylı bilgi için bkz: Sebastian Brock, “Monofizit Değil Miafizit!”, *Kristolojiye Giriş*, (ed. Z. Duygu- K. Akalın), İstanbul 2018, s. 65-73

¹¹⁰ Diofizit doktrini, İsa’nın tanrısal ve insanî doğasının birbirine karışmadan ayrı ayrı var olduğunu savunmuştur. Kilise-Devlet arasındaki çatışmaların nedeni için bkz: Töre Sivrioğlu, “Bizans Devletinde Kilise-Devlet Çatışmasının Toplumsal Nedenleri ve Tarafları”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, S.18, 2012, s. 64-75.

Miafizit olduğunu ve bu sebeple onun imparator olmasına karşı çıktığını kaydetmiştir.¹¹¹

Büyük Miafizit lider Antakyalı Severus ise din adamlarına yazdığı bir mektupta Anastasius'un çocukluğundan itibaren bu tür öğretilerle büyüdüğü için bu doğrultuda ilerlediğini ve bu görüşle çok fazla ilgilendiğini dile getirmiştir.¹¹² Dini politikasının etkisini hisseden ilk din adamı ve Kadıköy konsilinin¹¹³ aktif bir üyesi konumundaki Konstantinopolis patriği Euphemius; "Anastasius'un sapkın görüşlerinden" her zaman şüphelenmiştir ve imparatorluk tahtına yükselmesinden sonra, Kadıköy konsilini güçlendirmek için özel bir çaba göstermiştir.¹¹⁴ Euphemius, Anastasius'tan kendisi tarafından yazılan ve imzasını taşıyan bir belge alana kadar itirazlarını geri çekmeyeceğini bildirmiştir. Bu belgede Anastasius, Kadıköy konsilinin doktrinlerini kabul etti ve imparator olduğunda Kutsal Tanrı Kilisesine hiçbir yenilik getirmeyeceğine dair söz vererek imparatorluk makamına geçti. Marcellinus Comes'e göre İmparatorluk kentinin piskoposu Euphemius, İmparator Anastasius tarafından haksız yere suçlanmış, kınanmış ve sürgüne gönderilmiştir.¹¹⁵

Alan Cameron'a göre Anastasius'un Pavlus adında bir erkek kardeşi ve Caesaria adında bir kız kardeşi bulunuyordu. Kız kardeşinin ise üç tane oğlunun bulunduğunu (Hypatius, Pompeius, Probus) ve Anastasius'un bu yeğenlerine çok güvenerek onları sırasıyla 500, 501, 502 yıllarında konsüllük¹¹⁶ makamına getirdiğini belirtmektedir.¹¹⁷ F. Nicks'e göre Anastasius uzun hükümdarlığı sırasında karmaşık bir dini anlaşmazlığın pençesindeki imparatorluk ile karşı karşıya kalmış ve bu durum büyük ölçüde kilise içinde Kadıköy konsili (Miafizitizm'e karşı Diofizit inancı savunan)

¹¹¹ Theophanes, AM 5982.

¹¹² Charanis, s. 40.

¹¹³ 451 yılında toplanılan ve altı yüz civarında piskoposun katıldığı konsildir. Detayları için bkz: Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi*, (çev. Prof. Dr. Mehmet Aydın), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2019, s.18. Ayrıca bkz: M. Whitby; *The Church Historians and Chalcedon*, G. Marasco (edt), Greek and Roman Historiography in Late Antiquity: Fourth to Sixth Century A.D.(449-495), Boston 2003. Ayrıca Kadıköy Konsilinde kararlaştırılan inanç tanımı için bkz: W.H.C. Frend, *The Rise of Monophysite Movement*, Cambridge 1972, s. 1-2.

¹¹⁴ Charanis, s.54.

¹¹⁵ Marcellinus Comes, 495.

¹¹⁶ Antik Roma medeniyetinin cumhuriyet ile yönetildiği dönemdeki en üst düzey yöneticileri ifade eden bir terimdir.

¹¹⁷ Alan Cameron, "The House of Anastasius", *Greek, Roman and Byzantine Studies*, Columbia University, XIX, 1978. s.260.

aracılığıyla bir birlik oluşturma yönündeki başarısız girişimlerin bir ürünü olarak kendisini göstermiştir.¹¹⁸

Anastasius 491 yılında imparator olduğunda Roma imparatorluğu daha önce de gördüğümüz gibi Kadıköy konsili günlerinden beri sürekli iç huzuru bozan ve imparatorluk birliğini sürekli tehdit eden acı bir dini mücadele içerisindeydi. Ayrıca teolojik farklılığın meydana getirdiği karışıklık imparatorluğu oldukça meşgul etmiştir. Kadıköy konsilinin benimsetmeye çalıştığı ayrıştırıcı ve baskıcı etki daha sonra gerçekleştirilen bir takım girişimlerle hafifletilmeye çalışılmıştır. Anastasius'un selefi İmparator Zeno (474-491), mücadeleyi uzlaşma yoluyla bitirmek için 482 yılında piskoposlara, din adamlarına, keşişlere¹¹⁹ ve İskenderiye, Mısır, Libya, Pentapolis halkına bir mektup göndermişti. Tarihte *Henotikon*¹²⁰ olarak bilinen bu belge, Anastasius imparator olduğunda hala yürürlükteydi. Belge Konstantinopolis patriği ve Kadıköy konsili üyesi Acacius'un önerileri doğrultusunda hazırlanmıştı. *Henotikon* öncelikle dinsel çatışmanın en şiddetli olduğu ve çoğunluğunun Kadıköy konsilinin doktrinlerine şiddetle karşı çıktığı Mısırlılara hitap edilmiştir.¹²¹

Henotikon, doğudaki hoşnutsuzluk yansımalarını ve özellikle Konstantinopolis ile Alexandria (Mısır- İskenderiye) arasındaki ayrılıkların son bulması için tasarlanmıştır ve bu bağlamda da amacını gerçekleştirmiştir. Ancak Kadıköy konsilinin inanç tanımının açıkça reddedilmesi için baskı büyümeye devam etmiştir. Sonuç olarak *Henotikon*, Zeno ve Anastasius'un resmi politikası olarak kabul edilmiştir.¹²² Anastasius'un saltanatının ikinci yarısında görünüşe göre imparatorun dini politikası nedeniyle artan halk huzursuzluğu imparatorluk için büyük bir tehdit unsuru idi. Bunun arka planında ise artan ekonomik zorluklar ve imparatorluk içerisindeki güvensizlik gösterilebilir.¹²³

¹¹⁸ Detaylar için bkz: Nicks, s.146.

¹¹⁹ Keşiş: Hristiyanlıkta evlenmemiş, manastırda yaşayan rahip ya da rahibeler için kullanılan tabirdir.

¹²⁰ Bu belgenin metni Evagrius tarafından kaydedilmiştir bkz: Evagrius, 111-114.

¹²¹ Charanis, s.43. IV-XV. yy arasında Roma'nın din ve devlet yapısı hakkında yapılmış güncel çalışma için ayr. bkz: Mehmet Yalçınkaya, *IV-XV Yüzyıllarda Doğu Roma Devletinde Din –Devlet İlişkileri*, (Danışman: Dr. Süleyman Sayar), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1996.

¹²² Nicks, s.152.

¹²³ A. Louth, *Justinian and his Legacy (500-600)*, Shepard. J. (edt), The Cambridge History of The Byzantine Empire 500-1492, (99-129), Cambridge University Press 2008.

Konstantinopolis'te Maviler, Yeşiller, Kırmızılar ve Beyazlar olarak bilinen hipodrom hizipleri mevcuttu. Önceleri sadece spor organizasyonları olarak bilinen bu gruplar daha sonra nüfuzlarını artırarak şehrin yönetiminde ve hatta Roma siyasetinde etkin rol oynamışlardır.¹²⁴ Maviler olarak bilinen grup Kadıköy konsili taraftarları iken, yeşiller Miafizit görüşü savunuyorlardı. Dini siyaseti ile Miafizitleri açıkça koruyan Anastasius, imparatorluğun başına geçerken patrik Euphemius'un talebi üzerine Kadıköy konsilinin savunduğu inancı benimsediğini beyan etmiş olmasına rağmen ateşli bir Miafizit taraftarı idi.¹²⁵ Anastasius, Hristiyan Roma İmparatorluğuna gölge düşürecek dini bölünmeleri destekledi ve bu dini bölünmeler ilk olarak uzun süredir devam eden dini farklılıkları gidermeye çalışan Kadıköy konsilinden (451) kaynaklanmaktadır.¹²⁶

Anastasius, imparatorluk makamına geçme aşamasında dini anlamda önce istenilen zeminde hareket ederek bir nevi taktik uygulayıp güven kazanmış akabinde ise kendi inancı olan Miafizitliği güçlendirmeye yönelik tutumlar sergilemiştir. Dolayısıyla Anastasius'un bu davranışı imparatorluk içerisinde iç savaşı ve isyan hareketlerini de beraberinde getirmiştir. Tehlikenin büyük olduğu anlarda dini yöneliminden taviz veren Anastasius, durum iyileşmeye başlayınca tekrar eski siyasetine geri dönüyor ve imparatorluk bu durumda içinde bulunduğu gergin atmosferden bir türlü kurtulamıyordu. Isauria isyanının bastırılmasıyla birlikte imparatorluk üzerindeki karışıklık ortadan kalkmış gibi görünse de buna mukabil dinsel kriz daha da artmış ve bu isyanın bastırılmış olması imparatorluğun bu karışık ortamdan yalnızca geçici bir süre kurtulmasını sağlamıştı. Mezhebî karmaşanın artmasıyla birlikte Anastasius, hâkimiyetinin ikinci yarısında dini politikasından ve imparatorluktan farklı seyreden görüşlerinden kaynaklanan daha da ciddi bir meydan okumayla karşı karşıya kaldı. Doğu vilayetlerindeki ve Konstantinopolis'teki dini mücadeleler özellikle İllyricum¹²⁷ ve Tuna Bölgelerini de derinden etkiledi. Bu

¹²⁴ Ayrıca 602 yılında İmparator Mauricius'un Phocas tarafından devrilmesinde de bu hipodrom gruplarından maviler ve yeşiller önemli rol oynamışlardı. Konu hakkında bkz: Alan Cameron, *Circus Factions; Blues and Greens at Rome and Byzantium*, Oxford 1976; Süha Konuk, "A Tyrant on the Throne: Phocas the Usurper and the Collapse of the Eastern Frontier", *Trames* 2020, s.203.

¹²⁵ Anastasius'un din politikasının detayları için bkz: Haarer, Anastasius, s.115-183.

¹²⁶ Charanis, s.102.

¹²⁷ Roma İmparatorluğu döneminde Macaristan'dan Arnavutluk'a kadar uzanan bölgeye verilen isimdir.

bölgeler Anastasius'un Miafizit politikasına karşı hoşnutsuzluklarla çalkalanıyordu. Bunun neticesi ise doğal olarak Miafizit karşıtı kesimin Anastasius'a karşı isyanları olmuştur.¹²⁸ İmparatorluktaki dini durumla ilgili yapılan bu inceleme Anastasius'un yönetmeyi üstlendiği devletin korkunç bir dini çatışma içerisinde olduğunu gösteriyordu. Roma kilisesi ve doğu kiliseleri birbirine düşmanca tavırlar sergilemekle kalmamış kendi aralarında da bölünmüşlerdi. Buna mukabil isyanlar ve kan dökmele azımsanamayacak kadar fazlaydı.¹²⁹ Bu durumda İmparator Anastasius'un başlıca amacı imparatorluğun siyasi birliğini tehlikeye atmadan dini barışı yeniden tesis etmektir. Bu amaca ulaşmak için kullandığı yöntemler imparatorluk bünyesinde değişen koşullara göre şekilleniyordu. Evagrius'a göre Anastasius her şeyden önce politikalarını gerçek koşullara göre şekillendirebilen pratik zekâyâ sahip bir imparatordu.¹³⁰

Anastasius'un kendi inancına güçlü eğilimler göstermesi Suriye ve Mısır nüfusunun büyük çoğunluğunu hoşnut etse de bu durum başkentteki muhalefeti oldukça kışkırtıyordu. İmparator, Kadıköy Konsilinin formülü olan ve "Mukaddes Tanrı, Mukaddes Kudretli, Mukaddes Ölümsüz Varlık. Bize Merhamet Et!" şeklinde söylenen *Trisagion* ilahisine 512 yılında Miafizit doktrine uygun olarak "Bizim için çarmıha gerilen ..." ifadesini ilave etmesi, Konstantinopolis'teki dinî gerilimi doruk noktasına ulaştırdı¹³¹ ve neredeyse Anastasius'un tahtına mal olacak bir isyan patlak verdi.¹³²

¹²⁸ Bkz: Ostrogorsky, s.62.

¹²⁹ Charanis, s. 48. Ayrıca bkz: Adolph Harnack, *History of Dogma* (çev: E.B.Speiers, J.Millar), London 1898, vol. IV, s.229.

¹³⁰ Evagrius, III, 125-126. Ayrıca bkz: Charanis, s. 54.

¹³¹ Evagrius, III. 44. Ayrıca bkz. Malalas, XVI. 19; Stephen Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi*, s.435.

¹³² Trisagion ilahisine yapılan eklemeler meselesinde sorumlu görülen Süryani bir keşişin başı kesilerek kellesi bir kargı üzerinde dolaştırılmıştır. Malalas, XVI. 19. Ayr. bkz: Stephen Mitchell, s.435. Konu ile alakalı ayr. bkz: A.A.Vasiliev, *Roma İmparatorluğu Tarihi*, (Çev. Arif Müfid Mansel), I, Ankara 1943, s. 138. Bulgar istilaları için Vasiliev'den naklen ayr. bkz: F.I.Uspenski, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, I. s. 352.

I.2.1 Vitalianus İsyanı

Bu isyan¹³³ Trakya'nın yerlisi ve kuzey balkanlardaki bir federe birlik biriminin komutanı olan Vitalianus¹³⁴ adlı bir subay tarafından yönetildi.¹³⁵ Anastasius'un dinî yönelimi ve yürüttüğü ekonomik politikalar sebebiyle tebaasının çeşitli sınıflarının güvenini kazanması, hükümdarlığının son yıllarında yaptığı başarılı reformlarla birlikte popülâritesinin artması gibi sebeplerden dolayı hırslı bir askerin onu tahttan indirme ümidinin tasavvur etmesinin şaşırtıcı bir son olmadığı düşünülmektedir.¹³⁶ Vitalianus, Anastasius'u devirmek ve imparatorluk tahtına olan hırsını gerçekleştirmek için bakımı altındaki halkın ve kırsal nüfusun yoksulluğundan yararlandı. F. Nicks; ordusu ve destekçileri ortak bir amaç uğruna savaştıklarına inanmış olmasına rağmen Vitalianus'un sadece kendi menfaatleri için savaştığını belirtmiştir.¹³⁷ Mali ve dini politikanın iki kritik konusunu meşgul eden Vitalianus, en az üç kez imparatorluk başkentinin güvenliğini tehdit etmiştir.¹³⁸

Vitalianus, Balkanlarda açıkça büyük bir etkiye sahipti ve kalabalık ve sadık bir kitleyi güvencesi altına aldı.¹³⁹ Vitalianus, dini hoşnutsuzluğunun yanı sıra *Trisagion*'un yeni biçimine karşı dini öfkesini dile getiriyor ve şahsi arkadaşları olup görevlerinden alınan patrik Flavian'ın ve patrik Makedonius'un davasını savunuyor gibi görünerek bu bahanelerle birlikte isyan hareketini başlattı.¹⁴⁰ Malalas, Vitalianus isyanını anlatmaya şu şekilde başlamıştır:

“Anastasius'un hükümdarlığı sırasında Trakyalı Vitalianus isyan etti ve iddiaya göre piskoposların sürgün edilmesini bahane olarak gösterdi. Thrace, Scythia ve

¹³³ Vitalianus isyanı üzerine devrin en öne çıkan kaynağı Antakyalı Ioannes'in eseri olarak kabul edilir. Bunun dışındaki kaynaklar; Malalas, 402-406; Theophanes, AM 6005; Evagrius, III, 145; Zachariah, 185-186; Marcellinus Comes, 98-99.

¹³⁴ Nicks'ten naklen John of Antioch'a göre Vitalianus adındaki subay kekemelikten mustarıpti lakin düşmanları tarafından bile cesareti ve kurnazlığıyla bilinirdi. Bkz: Nicks, s.51.

¹³⁵ A.D. Lee, *From Rome to Byzantium AD 363 to 565 the Transformation of Ancient Rome*, Edinburg University Press, 2013, s. 173.

¹³⁶ Bury, s.447.

¹³⁷ Kaynaklara baktığımızda genel olarak benimsenen görüş bu yöndedir. Bury'e göre Anastasius'un dini politikası sebebiyle isyanlara maruz kalması, Vitalianus gibi hırslı bir askerin onu tahttan indirmeye çalışması için ideal bir fırsat yaratmıştır.

¹³⁸ Nicks, s.50. Ayrıca bkz: Theophanes, AM 6005. Nicks'ten naklen ayr. bkz: I. Barnea, “Contributions to Dobrudja History under Anastasius I”, *Dacia* 4, 1960, s.363.

¹³⁹ Vitalianus'un ordusu üzerindeki etkisi üzerine bkz: Nicks, s.51.

¹⁴⁰ Bury, s.448.

Moesia üzerinden Odessos ve Anchialos'a kadar kontrolü ele geçirdi. Bunu yaparken de yanında büyük bir Hun ve Bulgar ordusu vardı."¹⁴¹

Marcellinus Comes ise Vitalianus'un ilk isyan hareketinden şu şekilde bahsetmiştir:

*"Vitalianus, altmış binden fazla Romalı süvari ve piyadeyi üç günde topladı ve Hebdomon (Bakırköy)¹⁴² olarak bilinen bölgeye giderek orada kamp kurdu. Birliklerini büyük bir titizlikle denizden karaya düzenledikten sonra Golden Gate'e¹⁴³ (Altın Kapı) kadar ilerleyerek harekete geçmek için uygun fırsatı kolladı."*¹⁴⁴

Theophanes ise eserinde bu isyan girişiminden bahsederken Vitalianus'un yaptıklarını bu şekilde kaydetmiştir:

*"Vitalianus, dinsiz Anastasius'a karşı ayaklanma başlattı ve Anastasius için savaşan binlerce askeri yok etti. Askerlerin maaşları için gönderilen büyük miktarda altını, silahları, erzak ve benzeri malzemeleri ele geçirdi. Tek bir savaşta, canlı yakaladığı ve esir tuttuğu Hypatius dâhil olmak üzere imparatorluk ordusunun büyük bir kısmını düşürdüğü biliniyor."*¹⁴⁵ Anastasius'un yeğeni Hypatius, Vitalianus isyanını bastırmak için ordunun başına gönderildi fakat Hypatius bunda başarılı olamadı ve esir düştü.¹⁴⁶

Bunun üzerine Anastasius barış yapmak istemiş ve Vitalianus bu barışın karşılığı olarak da dinsel çatışmanın son bulmasını ortak bir yargıda buluşmayı teklif etmişti. İmparator, senato, diğer hâkimler ve ordu bu şartı kabul ettikleri üzerine yemin edip garanti verince barış sağlandı.¹⁴⁷ Vitalianus'un ilk isyan girişimi kendi lehine olacak

¹⁴¹ Malalas, XVI, 402.

¹⁴² Hebdomon kelime anlamı olarak "yedinci" anlamına gelmektedir. Ayasofya önünde bulunan Million taşına yedi mil uzakta olduğu için bu ismi almıştır. Detaylar için bkz: Oxford Dictionary of Byzantium, vol. II, New York 1991, s. 907.

¹⁴³ Konstantinopolis kara surlarının güney ucunda yer alan, imparatorluk zaferleri ve diğer devlet etkinlikleri için kullanılan anıtsal kapı olarak bilinir. Roma dönemi Konstantinopolis hakkındaki çalışmalar için bkz: Elif Keser Kayaalp, "Bizans İstanbulu Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.VIII, S.16, 2010, s. 9-32.

¹⁴⁴ Marcellinus Comes, 514.

¹⁴⁵ Theophanes, AM. 6005.

¹⁴⁶ Miroslaw. J. Leszka, "Portroyal of Anastasius I,(491-518) in the Church History by Theodore Lector. A Few Remarks", *Czasopismo* 2017, s.78.

¹⁴⁷ Konuyla alakalı detaylı bilgi için bkz: Theophanes, AM. 6006-6007

şekilde Anastasius'tan gerekli sözleri alarak bu şekilde son bulmuştur. Fakat İmparator Anastasius'un din birliği konusunda verdiği sözleri tutmaması ve Miafizit tutumunu devam ettirmesi üzerine Vitalianus'u tekrar karşısına almıştır. Vitalianus bu sefer Anastasius'un daha büyük ve acımasız düşmanı haline gelmiş ve bu ikinci isyan hareketiyle daha da hırslanmıştır.¹⁴⁸ Vitalianus ikinci kez tüm Thrace ve Moesia'yı işgal ettikten sonra yanına birçok Hun ve Bulgar asker bulundurduktan sonra Anchialos ve Odyssopolis'i ele geçirdi. Bununla da yetinmeyip birçok şehri yağmaladı. Anastasius bu durum karşısında umutsuzluk içinde Vitalianus'u senato ile birlikte barış yapmaya davet etti ve sürgündeki piskoposların Trakya'daki Heraklia'ya geri çağırılacağına dair söz verdi. Vitalianus, her birlik komutanının da buna yemin etmesi gerektiğini ve haksız yere kovulan Makedonius ve Flavianus'un tahtlarını ve diğer tüm piskoposları geri almaları gerektiğini de ekledi. Anastasius'un kız kardeşinin oğlu Hypatius'un babası olan soylu Secundinus, Vitalianus'un ayaklarının dibinde ağlayarak oğlunun hapisneden canlı olarak serbest bırakılmasını sağladı. Çeşitli bölgelerden yaklaşık iki yüz piskopos geldi fakat yasaları çiğneyen İmparator Anastasius ve Konstantinopolis piskoposu Timothy tarafından kandırıldılar. Theophanes bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

*“Zira dinsiz imparator yasalara aykırı davranınca tüm halk ve senato Anastasius'u yalancı olarak açıkça kınadı. Ancak o kanunsuz adam utanmadan imparatora yalancı şahitlik ve gerektiğinde yalan söyleme emrini veren bir kanun olduğunu ifade etti. Anastasius'un yalancı şahsiyetine öfkelenen Vitalianus, Anastasius komutasındaki güçlere ve devletin geri kalanına büyük zarar vermiştir. İnsanların silahlarını ele geçirdi, yağmaladı ve birçoğunu öldürdü. Son olarak canlı kalan her askeri tek bir follis karşılığında sattı.”*¹⁴⁹

Evagrius eserinde Hypatius'un esir alındıktan sonra büyük bir fidye karşılığında kurtarıldığını belirtirken Theophanes, Hypatius'un soylu babasının Vitalianus'un ayaklarına kapanarak yalvardığını ve bu şekilde oğlunu kurtardığını söylemiştir.¹⁵⁰ Anastasius bu başarısızlığın ardından onun yerine Vitalianus'un ölümü için talimat

¹⁴⁸ Marcellinus Comes, 515.

¹⁴⁹ Theophanes, AM. 6006-6007.

¹⁵⁰ Evagrius, III, 43. Theophanes, AM. 6006.

almış gibi görünen önemli askeri deneyime sahip olan Cyril'i atamıştır. Cyril, *Moesia*'ya¹⁵¹ gidip planını gerçekleştirmek için fırsat arasa da Vitalianus ondan daha hızlı davranmış ve Cyril'in evine girerek onu öldürmüştür. Cyril'in ölüm haberi Konstantinopolis'e ulaştığında, Anastasius senatoya Vitalianus'u Roma İmparatorluğu'nun halk düşmanı ilan etmesi için talimat verdi ve onunla sahada buluşmak için hazırlıklar yapmaya başladı.¹⁵² Malalas isyanın gidişatını şu şekilde anlatmıştır:

*“Anastasius, Vitalianus ve adamlarına karşı yola çıktı ve Vitalianus'un gemileri onları karşılamaya geldi. Boğaz'ın Bytharion olarak adlandırılan bölümünde birbirlerine oldukça yaklaştılar. Deniz savaşı günün üçüncü saatinde orada gerçekleşti. Aniden Vitalianus'un tüm gemileri ateş aldı ve yanlarında bulunan Hun, Got ve İskit askerleri de ateşe verildi. Gemiler boğazın dibine kadar daldı. Ancak Vitalianus ve diğer gemidekiler olanları gördüklerinde kaçtılar ve Anaplous'a geri döndüler. Eski vali Marinus, Sykai'yi geçti ve Vitalianus'un evlerde bulduğu tüm adamlarını takip ederek öldürdü. Akşam olduğunda ise Marinus ve kuvveti o bölgeleri savunmak için orada kaldı. Vitalianus kalan adamlarıyla birlikte gece Anaplous'tan kaçtı ve o gece altmış mil yol aldı. Sabah olduğunda ise Vitalianus'un tek bir adamına bile rastlanılmadı. Bu zafer üzerine Anastasius Başmelek Mihail'in Kilisesinde günlerce teşekkür etti.”*¹⁵³

Vitalianus isyanı¹⁵⁴, Anastasius'un Miafizit düşüncelerinden dolayı birçok kişi tarafından destek görmüştür. İmparatorluk kuvvetleri, Rum Ateşinin kullanılması sayesinde (tarihte ilk defa) üstünlük sağlayabildi. Malalas ise bu yeni silahı kullanma fikrinin Atinalı filozof Proclus'tan geldiğini ileri sürmektedir.¹⁵⁵ İmparator, isyanın

¹⁵¹ Makedonya, Sırbistan ve Bulgaristan'ın kuzey kesimini içine alan Roma eyaletidir. Bölge hakkında detaylı bilgi için bkz: T. Ivanov, *“The Roman Cities of Moesia and Thrace”*, 1983.

¹⁵² Malalas, XVI, 402. Charanis, s.83. Charanis'ten naklen ayr. bkz: John of Antioch, 32-34.

¹⁵³ Malalas, XVI, 405.

¹⁵⁴ Vitalianus isyanının detayları için bkz: Nicks, s.50-68. Konuyla alakalı modern kaynak için ayr. bkz: Andrew Louth, *The Cambridge Medieval History*, vol I, c.500-700, (edt. Paul Fouracre), Cambridge University Press 2008.

¹⁵⁵ Malalas, XVI,16; Evagrius, III.43. Petrol (neft) içeren Rum ateşi, çeşitli yanıcı karışımlardan oluşan ve bu karışımların doğrudan hedefe yönlendirilmesi olarak tanımlanan silah sisteminin tamamı olarak bilinmektedir. Roma için oldukça önemli bir yere sahip olmasının yanı sıra Roma Yunancasında sıvı ateş, savaş ateşi, parlak ateş, yapışkan ateş... gibi terimlere rastlamakla beraber en yaygın kullanımı sıvı ateş olmuştur. Detaylı bilgi için bkz: Ali Doruk Kahraman, *Tarihte Rum Ateşi: Kökenleri, Bileşimi*,

nedenine dair kendi görüşünü ortaya koyan yazıtlarla şehrin kapıları üzerinde bronz haçlar kurulmasını emretmiştir. Ayrıca eyaletlerin sadakatini güvence altına almak için Bithynia¹⁵⁶ ve Asya sakinlerinin canlı hayvan ithalatı üzerindeki vergiyi indirmiştir. Askeri yetkililer bu krizi aşmak için ellerinden gelen her türlü düzenlemeyi yapmışlardır. Tüm bunlar yapılırken Vitalianus ise gece kendisiyle kalan birlikleriyle kaçmış ve üç yıl boyunca kaldığı Anchialus'a (Bulgaristan) ulaşmıştır. Fakat tüm isyancılar Vitalianus kadar kolay kaçamamış; adamlarından biri olan Tarrach, Kadıköy'de yakılmıştır. Vitalianus ise 518'de Anastasius'un ölümüne kadar sürgünde kalmış; Iustin'in selefi tarafından sürgün edilenlere af veren fermanıyla birlikte Konstantinopolis'e geri çağırılmıştır. Sürgünden geri çağırılması üzerine Iustinus ve Iustinianus'dan güvence talep etmiştir.¹⁵⁷

Miafizitlere yönelik şiddetli zulmünden kazandığı popülerlik onu 520 yılının Temmuz ayında cinayetini planlayan Iustinianus'a tehlikeli bir rakip haline getirmiştir.¹⁵⁸ Nicks; pek çok çağdaş yazarın bu isyanı bir haçlı seferi olarak sunduğunu, Vitalianus tarafından Anastasius'a karşı düzenlenen bir protesto olarak ele aldığını belirtmiş kısaca bu isyan hareketi Konstantinopolis'in görüşüyle Romanın baskısı altındaki Anastasius arasındaki ilişkilerin bir sonucu olarak görmüştür.¹⁵⁹ Genel olarak Anastasius'un dini görüşünü savunanlar için Vitalianus'un yenilgisi şanlı bir olay olarak kabul edilmiştir. Piskopos Severus ise imparatorluk güçlerinin parlak zaferini kutlamak için "Zalim Vitalianus ve Kral Mesihsever Anastasius'un Zaferi Üzerine" bir ilahi yazmıştır.¹⁶⁰

Gelişimi ve Kullanımı, (Danışman: Mustafa Daş), 9 Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019. Konuyla alakalı ayr. bkz: Malalas, XVI.16. Evagrius, III.43. Ayr. bkz. Mitchell, s. 181.

¹⁵⁶ Bithynia, Anadolu'nun kuzeybatısında, kısmen Karadeniz kıyısında yer alan, Nikomedeia, Khalkedon kentlerini içine alan, üç tarafı denizlerle çevrili bölgenin adıdır.

¹⁵⁷ Nicks, s.67.

¹⁵⁸ Vitalianus'un Iustinus yönetimindeki kısa yükseliş döneminin tam açıklaması için bkz: Vasiliev, 1950, 108-114.

¹⁵⁹ Nicks, s.50.

¹⁶⁰ Charanis, s.94

II. BÖLÜM

ROMA VE KOMŞULARI

II.1. Doğu Sınırı

İmparator Anastasius, hükümdarlık süresi boyunca (491-518) sadece imparatorluğun kendi sınırları içinde vuku bulmuş ayaklanmalarla uğraşmamış, bunların yanı sıra dönemin kaynaklarına alenen yansımış olan ve bu dönemin dış politikasının temellerini oluşturan bir takım problemlerle de mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu doğrultuda devletin çözüme kavuşturması gereken en önemli sorunu teşkil eden faktörlerden birisi imparatorluğun doğu sınırını tehdit eden Sasanilerdi. Sasanilerin ortaya çıkışıyla birlikte Roma ile olan ilişkilerine ışık tutmamız, 502 yılında meydana gelen Sasani Savaşının temeline inmemiz açısından önemlidir.

II.1.1. Roma-Sasani İlişkilerinin Arka Planı

Sasaniler, İran'ın eski krallarının soyundan geldiklerini iddia ederek kendilerini Ahamenişlerin¹⁶¹ varisi olarak görüyorlardı. Roma-Sasani arasındaki anlaşmazlıklar takriben Sasani Devletinin kurulması itibariyle başlamış olup III. yy'ın ortalarında ise Anadolu'da Roma-Sasani mücadelelerinin aktif olarak gerçekleştiği dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁶² Bu dönem itibariyle iki devlet arasında uzun yıllar çeşitli sebepler gösterilerek zaman zaman çatışmalar yaşanmıştır.¹⁶³ Sasaniler, III. yy'ın ilk yarısından (226) VII. yy'ın ortalarına kadar (652) varlığını sürdürmüş ve bilhassa uzun süre Roma İmparatorluğunun doğu sınırını tehdit etmişlerdir.¹⁶⁴ Roma-Sasani arasındaki mücadelenin hız kazandığı IV. yy, iki taraf için de yoğun seyretmiştir. II. Constantius'un (337-361) ani ölümüyle birlikte imparator ilan edilen Iulianus (361-

¹⁶¹ M.Ö. VI. yüzyılda Büyük Kiros tarafından kurulan Pers Devletidir.

¹⁶² Gürhan Bahadır, “Anadolu’da Roma-Sasani Etkileşimi (IV-VII. yy)”, s.709. Bahadır’dan naklen ayr. bkz: Alessandro Bausani, *The Persians*, London 1971, s.48-49.

¹⁶³ Ammianus Marcellinus, Roma ordusunda kıdemli bir asker olarak görev yapmış ve sonrasında da detaylı bir eser kaleme almıştır. M.S. 96 yılından başlayıp 378 yılına kadar olan olayları yazan Ammianus’un ilk on üç kitabı kaybolmuş ve günümüze yalnızca M.S. 353-378 yıllarını anlatan bölümü gelmiştir.

¹⁶⁴ Sasaniler için bkz: Esko Naskali, “Sasaniler”, *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009; Persler ve Partlar hakkında ayr. bkz: Ekrem Memiş, *Eski İran Tarihi (Medler-Persler-Partlar)*, Bursa 2018.

363)¹⁶⁵, kısa hükümdarlık döneminde Roma-Sasani ilişkilerinde önemli girişimlerde bulunmuş, aradaki savaş halini şiddetlendirecek hamlelerde bulunmuştur.¹⁶⁶ Iulianus bu doğrultuda 362 yılında Konstantinopolis'ten ayrılmış ve yaklaşık bir ay sonra da *Antiochia*'ya ulaşmıştır. Burada Sasaniler üzerine gerçekleştireceği saldırının planlarını yapmış ve ordusunu da hazır hale getirerek sekiz ay kadar bir süreyi burada geçirmiştir. Bu süre içerisinde askerlerin artan talepleri yüzünden meydana gelen tahıl kıtlığı, fiyatların da artmasına yol açmış ve tüccarların vurgunculuğunun da gün geçtikçe artması üzerine kent ve imparator arasındaki ilişkiler bozulmaya başlamıştır. Böylesine karışık bir ortamda harekete geçen Iulianus, 363 yılında büyük bir ordunun başında Sasani başkentine doğru yola çıkmıştır.¹⁶⁷

Ktesiphon (Dicle'nin doğu kısmında yer alır) önlerine kadar gelen Roma orduları Sasanilerin uyguladıkları taktikler sebebiyle başarılı olamadı.¹⁶⁸ Yine Marcellinus'un ifadesine göre imparatorun, dört bir yandan saldıran Sasani ordusunu geri püskürtmek için "düşüncesizce" yanında zırhı olmadan savaş alanına girmesi ve atılan bir mızrakla da yaralanmasının ardından çadırına götürülür ve burada can verir.¹⁶⁹ Iulianus döneminde meydana gelen bu savaşların, orduda profesyonel bir asker olan Ammianus Marcellinus tarafından kaydedilmiş olması oldukça değerlidir. Örneğin Ammianus Marcellinus, Iulianus'un 362 yılında gerçekleştirmiş olduğu seferin nedenlerini sıralarken Iulianus'un batıdaki başarılı savaşlarından sonra boş oturmaktan sıkıldığını bunun akabinde de Sasanileri cezalandırmak istemesinden dolayı gerçekleştirdiğini kaydeder. Ayrıca Iulianus'un *Parthicus* (Part ve Sasani Fatih) ünvanını almak istemesini de bu sefer girişiminin nedenlerinden biri olarak gösterir.¹⁷⁰

¹⁶⁵ Iulianus, IV. yy'ın en iyi belgelenmiş imparatoru olarak bilinmekte olup, yakın çağdaşı ve bu dönemde meydana gelen birçok savaşa bizzat katılmış olan Ammianus Marcellinus, dönemin olaylarını eserine detaylıca aktarmıştır. Ammianus'un eserinde 15-25 kitapları arası Iulianus dönemi anlatılmaktadır. Ammianus kadar detaylı anlatılmasa da Iulianus'un daha çok askeri başarılarından bahseden bir diğer isim de Zosimus'tur. Zosimus, eserinin III. kitabını tamamen Iulianus dönemini anlatmaya ayırmıştır.

¹⁶⁶ Nezahat Baydur, *İmparator Iulianus*, İstanbul 1999, s.64. Tarihçi Eutropius'un Iulianus hakkında yazdıkları için bkz: Eutropius, X.16

¹⁶⁷ Mitchell, s.115. İmparator Iulianus döneminde vuku bulan Roma-Sasani arasındaki savaşlar hakkında ayr. bkz: Dodgeon-Lieu, *The Pers Wars*, s.165-274.

¹⁶⁸ Sasanilerin savunma taktikleri için bkz: Zosimus, III.19.3-4.

¹⁶⁹ İmparator Iulianus'un ölümüyle alakalı daha detaylı bilgi için bkz: Ammianus Marcellinus XXV, 3,1-23; Zosimus, III, 28, 4-29.

¹⁷⁰ Ammianus Marcellinus, XXII, 12,2; XXV, 4,26-27.

Julianus'un hazin sonunun ardından Iovianus (363-364) tahta geçti. Zonaras'ın ifadesine göre Iovianus, başta kendisine bırakılan yetkiyi "Ben bir Hristiyanım ve putperestlere hükmetmek istemiyorum" diyerek reddetmiştir. Bunun üzerine askerler kendilerinin de Hristiyan olduklarını belirterek Iovianus'un tahta geçmesi için kendisini bu şekilde ikna etmeye çalıştılar. Iovianus bu şekilde ikna edilerek imparatorluk makamına geçmeyi kabul etmiştir.¹⁷¹ Iovianus tahta geçtiğinde imparatorluk oldukça kötü bir durumdaydı ve Sasanilerle kendilerine önemli miktarda toprak ve statü kaybettirecek bir anlaşma yapmaktan başka çareleri kalmamıştı.¹⁷² Romalılar açısından tam bir hezimet olan 363 anlaşmasının şartlarını Ammianus Marcellinus'tan edinmekteyiz. Bu barış anlaşmasının şartları şu şekildedir:

Romalılar, *Arzenene*, *Moxoene*, *Zabdicene*, *Rehimene* ve *Corduene* bölgeleri ve bunlarla birlikte on beş adet kalesini Sasanilere teslim edecekti. *Nisibis*, *Singara* ve *Castra Maurorum* Sasanilere verilecek. Romalıların *Nisibis* ve *Singara*'da bulunan askerleri ile sivil halkını bu bölgelerden çekmesine izin verilecek. Romalılar, Sasanilere karşı Ermeni kralı Arsak'a destek ve yardımı keseceklerdi.¹⁷³

Yine Ammianus Marcellinus başta olmak üzere dönemin pek çok yazar "yüz karası anlaşma" olarak nitelendirmiş ve anlaşma sonrasında her iki taraf da yanlış bir şey olmaması adına seçkin adamlarını birbirlerine rehine olarak vermiştir. Böylelikle otuz yıl geçerliliği olan barış anlaşması yapılmış ve bu anlaşma kutsal yeminler edilerek takdis edilmiştir.¹⁷⁴ Tarihçi Eutropius da bu barış anlaşmasını şu şekilde yorumlamıştır:

"Iovianus, askerlerin onayıyla yönetime getirildi. Perslerle yaptığı birkaç çatışmada mağlup olunca olaylar daha da karışık hale geldi ve orduda kıtlık başladı. Bunun üzerine Şapur'la barış anlaşması yapmak zorunda kaldı. Yapılması zorunlu

¹⁷¹ Zonaras, XIII,14. Ayr. bkz: Dodgeon and Lieu, s.236.

¹⁷² Ammianus Marcellinus, XXV,7,5-14; Malalas, XIII, s.335. Ayrıca bkz: Ostrogorsky, s.47; Dignas and Winter, s. 94. Dignas and Winter'dan naklen ayr. bkz: K.Ehling, "Der Ausgang des Perserfeldzuges in der Münzpropaganda des Jovian", Klio 78: s.186-191.

¹⁷³ Ammianus Marcellinus, XXV,7,9. Malalas, XIII, 27; Chronicon Paschal, 363.Ayr. bkz: Konuk, "Roma ve Sasani Mücadelesinde Yukarı Dicle Havzası", s.13; John Julius Norwich, *Roma Erken Dönem (M.S. 323-802)*, C.1, (Çeviren: Hamide Koyukan), İstanbul 1970, s.88; Ernst Honigman, *Bizans Devletinin Doğu Sınırları*, (Çeviren: Fikret Işıltan), İstanbul 1870, s.3.

¹⁷⁴ Ammianus Marcellinus, XXV.8.13-14; Malalas, XIII, s.335. Ayr. bkz: Mitchell, s.117-118.

olan bir barıştı bu ama yine de oldukça utanç vericiydi. Çünkü Roma İmparatorluğu'nun sınırlarını daraltmak ve belli bir kısımdan feragat etmek durumundaydı. Ondan önce Roma İmparatorluğunun kuruluşundan itibaren 1118 yıldır böyle bir olay asla yaşanmamıştır."¹⁷⁵

Iovianus sekiz ay kadar kısa bir saltanat dönemi geçirdikten sonra otuz üç yaşında can vermiştir. Iovianus'un ölüm sebebiyle alakalı çeşitli görüşler mevcuttur.¹⁷⁶ 363 yılında Iovianus-II. Şapur arasında yapılan barış anlaşmasının ardından Roma ve Sasaniler arasında 368-371 yılları arasında yine bir anlaşmazlık patlak vermiş ve bu anlaşmazlığın sebebi de *Armenia*'nın kontrolü olmuştur. Bunun yanı sıra Roma İmparatorluğu, 376-378 yılları arasında ortaya çıkarak Trakya'da ciddi bir tehdit haline gelen Gotlarla uğraşmak zorunda kalmıştır.¹⁷⁷ 363 yılında yapılan anlaşma gereği de Romalılar *Armenia* kralı II. Arşak'tan yardım ve desteklerini çekmişlerdi. Romalıların bu karışık ortamını ve bilhassa *Armenia* bölgesindeki boşluğu fırsat bilerek *Armenia* bölgesinde kendi otoritelerini kurma ve sınırlarını genişletme planları içerisinde baskı kurmaya başlamışlardır. Kral Arşak 368/9 yılında II. Şapur tarafından ele geçirilmiştir.¹⁷⁸ Ammianus bu olayı şu şekilde kaydetmiştir:

*"Kral Şapur, Romalılar için tam bir hezimet olan anlaşmanın ardından, oldukça yaşlanmasına rağmen kendisini zevk amaçlı yağma yapmaya adanmıştı. Ardından Jovianus'un yönetimi altında yapılan anlaşmanın (363) kurallarını çiğneyerek, sanki anlaşmanın ilkeleri ortadan kaldırılmışçasına, kendi idaresine almak için Armenia'ya göz dikti. Armenia kralı Arşak'a bir plan hazırlayarak kendisini bir şölene davet etmiş ve gözlerini oyduktan sonra çeşitli işkenceler ederek öldürmüştür."*¹⁷⁹

¹⁷⁵ Eutropius, X.17. 363 yılında yapılan barış anlaşması için ayr. bkz: Greatrex-Lieu, s.1-16.

¹⁷⁶ Marcellinus, Jovianus'un ölüm nedenini kömür kokusu ya da kötü yiyeceklerle beslenip mide fesadı geçirmiş olabileceğini belirtmiştir. Zonaras da Marcellinus'a benzer bir şekilde ölüm nedeni olarak metan gazını göstermiştir. Tarihçi Eutropius da bu ihtimallerin hepsini değerlendirmiştir. Marcellinus, XXV.10.13; Zonaras, XIII.14; Eutropius, X,18.

¹⁷⁷ Mitchell, s.123-124. Pers ve Romalıların *Armenia* bölgesi için gerçekleştirdiği mücadeleler hakkında yazılmış modern çalışma için ayr. bkz: Mehmet Tezcan, "*İran Armeniası (Pers-Armenia)*", Türk-Ermeni Külliyyatı, Cilt I, VII, İlkçağ&Ortaçağ, s.149-182.

¹⁷⁸ Touraj Daryaee, *Sasanian Persia*, I, B.Tauris 2009, s.19-20; Greatrex and Lieu, s.20-28. Ayr. bkz: Konuk, *Roma Sasani Mücadelesinde Yukarı Dicle Havzası*, s.16.

¹⁷⁹ Ammianus Marcellinus, XXVII.12.1-3.

Kral Şapur'un bitmek bilmeyen düşmanca tavrı, doğu sınırında adeta yeni bir savaşın sinyallerini veriyordu. Kral Arşak'ın başına gelenlerin ardından ailesi ve oğlu Pap, çareyi Roma topraklarına kaçmada ve İmparator Valens'e (364-378) sığınmakta buldular. Valens ise Arşak'ın ailesine gerekli desteği sağlamış ve oğlu Pap'ı *Armenia* kralı olarak taçlandırmıştır.¹⁸⁰ Bu gibi desteklerle birlikte Romalılarla hareket etmeye başlayan Pap, Sasanileri birkaç kez mağlup etmeyi başarmıştır.¹⁸¹ Bu zaferlerin ardından Pap, Romalılardan uzaklaşarak Sasanilerle ittifak arayışına girmiş ve krala bir barış çağrısında bulunarak taraf değiştirdiğini belirtmiştir.¹⁸² Yine Ammianus'tan edindiğimiz bilgilere göre; Pap, Valens'in kışkırtmalarıyla komutan Trianus tarafından bir ziyafet bahane gösterilerek öldürülmüştür.¹⁸³ Pap'ın bir suikaste kurban gitmesiyle birlikte İmparator Valens, II. Şapur ile ortak bir paydada buluşmak adına daha istekli bir hale geldi ve iki tarafın da elçileri vasıtasıyla görüşmeler tekrar başlamış oldu.¹⁸⁴ Bu görüşmelerde iki tarafın da istekleri göz önüne alınarak bir karara varılmış ve 387 yılında *Armenia*, Valens ve II. Şapur arasında bölünmüştür.¹⁸⁵

I. Theodosius'un (379-395) bu bölünmeyi onaylamasıyla birlikte, bu dönem ayrıca imparatorluk için bazı dönüşümlere de şahit olmuştur. Mitchell'in ifadesine göre önceleri imparatorlar sınır bölgesinde ikamet etmekteydi fakat 380 yılından sonra bu durum değişmiştir. Bu hususta Theodosius'un hükümdarlığının büyük bölümünde başkentte ikamet ettiği ve sadece bazı ayaklanmaları bastırmak için kenti terk ettiği bilinmektedir.¹⁸⁶ 17 Ocak 395 yılında *Mediolanum*'da (Milano) ölen İmparator I. Theodosius, ölmeden önce oğulları Arcadius ve Honorius'a *augustus* unvanı vermiş ve bu şekilde kendi haleflerini belirlemişti. Roma İmparatorluğu'nun bölünmeden önceki son imparatoru olarak tarihe geçen Theodosius'un ölümüyle birlikte de imparatorluk doğu-batı olarak ayrılmış ve oğulları buraların yönetimini üstlenmişti. Bu sebeple 395 yılı Roma İmparatorluğu açısından oldukça önemli bir dönüm

¹⁸⁰ Ammianus Marcellinus, XXVII.12.5-9.

¹⁸¹ Ammianus Marcellinus, XXIX.1.1-4.

¹⁸² Greatrex and Lieu, s.26. Greatrex and Lieu'dan naklen ayr. bkz: Epic Histories, V.32. Ayr bkz: Konuk, *Roma-Sasani Müc.*, s.16-17.

¹⁸³ *Armenia* kralı Pap'a kurulan tuzaklar ve ölümü hakkında bkz: Ammianus Marcellinus, XXX.1.1-23. Ayr. bkz: Daryaee, s.19

¹⁸⁴ Ammianus Marcellinus, XXX.2.1-5; Greatrex and Lieu, s.26-28.

¹⁸⁵ Daryaee, s.19.

¹⁸⁶ Mitchell, s. 134.

noktasını teşkil etmekteydi. Bu durum tarihçiler tarafından genelde “sonun bir başlangıcı” olarak tanımlanmış ve 395 yılının batı Roma İmparatorluğu’nun çöküp, Doğu Roma İmparatorluğu’nun ise güçlenerek Roma’ya dönüşmesinin başlangıç aşaması olarak tabir etmiştir.¹⁸⁷

Roma İmparatorluğunda doğu kısmının idaresiyle görevlendirilmiş Arcadius (383-408) doğu sınırını güvence almak adına bir takım stratejik hamleler gerçekleştirmiştir. Bunun başında 408 yılında Sasani kralı I.Yezdigerd’i (399-420) yaşı oldukça küçük olan oğlu II. Theodosius’un (408-450) vasisi olarak atadı ve bu şekilde Sasani kralının ölüm tarihi olan 420’ye kadar barış sağlanmış oldu.¹⁸⁸ Fakat 420 yılında dini meseleler sebebiyle aradaki ilişkiler tekrar bozulmuştu. Tam bu sırada ölen Sasani İmparatoru I.Yezdigerd’in yerine oğlu V. Behram (420-438) geçmiştir.¹⁸⁹ Çıkan dinsel kargaşa sonucunda Sasani topraklarındaki zulüm ve baskılardan kaçan Hristiyanlar, Roma İmparatoru Theodosius’a sığınmıştır. Böylesine karışık bir ortamda imparatorluk makamına geçen Behram, Konstantinopolis patriğine bir elçi göndererek kendilerine sığınan Hristiyanların geri iadesini talep etmiştir. Roma İmparatoru Theodosius’un bu isteği reddetmesi üzerine ikili ilişkiler daha da bozulmuş ve bu durum da 421/2 savaşının başlaması için yeterli bir sebeptir.¹⁹⁰

Socrates’ten edindiğimiz bilgilere göre savaş, Roma ordusunun başındaki komutan Ardaburius’un *Armenia* üzerinden hareket ederek bölgeye girmesiyle başlamıştır. Sasani generali Narses ise kendisini bu bölgede karşılamıştır fakat Romalılara direnecek kadar güçlü bir ordusu bulunmuyordu. Bunun üzerine Narses, Ardaburius’a bir anlaşma yapmalarını ve bu anlaşmaya göre savaşmalarını önererek

¹⁸⁷ Roma İmparatorluğu açısından 395 yılının önemi hakkında yapılmış modern çalışma için ayr. bkz: Ceren Pilevneli, “Geç Roma Tarih Yazımında 395 Yılı ve İmparatorluğun Birliği İdeolojisi”, Cedrus VIII, 2020, s.563-579. Ayrıca Zosimus’un gözünden batı Roma İmparatorluğunun Çöküşü kapsamlı bir şekilde ele alınan modern çalışma için ayr. bkz: Tuğçe Ünver, “Zosimus’un Pagan Perspektifinden Batı Roma İmparatorluğu’nun Çöküşü: *Historia Nova Örneği*”, (Danışman: Prof. Dr. Haşim Şahin), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2020.

¹⁸⁸ Agathias, IV.26.6.7; Theophanes, AM. 5900, Procopius, Wars, I.2.1-10; Ayr. bkz: Greatrex and Lieu, s.32-33.

¹⁸⁹ V. Behram’ın yaban eşiği avına olan ilgisinden dolayı yaban eşiği anlamında olan “gur” lakabı verilmiş ve Behrâm-ı Gur olarak anılmaya başlanmıştır: İbnu’l Esir, *el-Kâmil fi’t-Tarih*, cilt I, s.363; Taberi, *Tarih-i Taberi*, c.II, s.465.Ayr. bkz: Enver Konukçu, “Behrâm-ı Gur”, DİA, V, İstanbul 1992.

¹⁹⁰ 421/2 savaşını Socrates oldukça detaylı bir şekilde kaydetmiştir. Socrates, VII.18. Ayr. bkz: Konuk, *Yukarı Dicle Havzası*, s.20-22.

savaşı istedikleri bir gün ve yerde yapmalarını teklif etti. Buna karşı çıkan Ardaburius, savaşı *Armenia*'dan *Mespotamia* bölgesine taşındı. Fakat Romalılar, Sasanilerin kendilerine büyük bir fil ordusunu göndereceği haberini alır almaz kendi bölgelerine çekildiler.¹⁹¹ Bu savaşın akabinde Roma kaynakları bu savaşı kazanılmış bir zafer olarak gösterse de birçok tarihçi ve yazar iki tarafın da herhangi bir kazanç sağlamadığını belirtmiştir. Savaşın akabinde iki güç arasında bir barış anlaşması imzalanmış fakat dönemin kaynaklarında bu anlaşmanın maddeleri hakkında çok fazla kesin bilgi bulunmamaktadır. Sadece elimizde olan bazı bilgilere göre maddelerden birisinin içeriği müttefik ilişkilerine dayanmakta olup iki taraf da birbirlerinin müttefikleriyle ilişki kurmayacaktı.¹⁹²

Bu maddenin yanı sıra Procopius'un kaydettiği bir başka madde de sınır bölgelerinde herhangi bir tahkimat kurulmamasıdır.¹⁹³ Bunların dışında anlaşma şartlarına Hristiyanlara yapılan zulmü yasaklayan başka maddeler de eklendi.¹⁹⁴ Bu şartların üzerine birkaç sınır çatışması yaşansa da iki tarafta da uzun yıllar bozulmadan devam edecek bir barış dönemi sağlanmış oldu.¹⁹⁵ Bu barış dönemine girilmesiyle birlikte iki devlette de baş gösteren farklı sorunlar vardı. Bu dönemde Roma İmparatorluğunu Doğu Avrupadaki Hunlar ve Akdeniz bölgesindeki Vandalların gelişmekte olan askeri gücü oldukça tedirgin etmekteydi.¹⁹⁶ Roma İmparatorluğu bu güçlerle meşgul olurken Sasani İmparatorluğu da benzer şekilde doğu ve kuzey bölgesinden gelen göçebe istilalarıyla uğraşmak ve topraklarını bu istilalara karşı korumakla meşgullerdi. Aynı zamanda sarayda Zerdüştlere etkisi günbegün artmaktaydı ve bu durum da iç huzuru bozan önemli bir faktördü. Sasanilerin Akhunlara ağır vergiler ödemesi ve salgın hastalıklar gibi sebeplerle ekonomisi

¹⁹¹ Socrates. VII.18; Malalas, XIV.23; Bu savaş hakkında ayr. bkz: Greatrex and Lieu, s.38-42; Dignas and Winter, s.135; Daryaee, s.22-23.

¹⁹² Greatrex and Lieu, s.42; Blockley, s.57-58.

¹⁹³ Prokopius, I.2.11-15. Anastasius döneminde Dara'nın inşası sırasında bu maddenin varlığı tekrar gündeme gelecektir.

¹⁹⁴ Detay için bkz: Bury, II,5. Ayr. bkz: Nicks, s.70.

¹⁹⁵ 422 yılında imzalanan bu barış anlaşması için Malalas, XIV.23; ayr. bkz: Dignas and Winter, s.135-136; Greatrex and Lieu, s.42-43. Ayr. bkz: Bahadır, s.713. Bahadır'dan naklen ayr. bkz: Michael Whitby, *The Emperor Maurice and His Historian: Theopylact Simocatta on Persian and Balkan Warfare*, Oxford 1988, s.206.

¹⁹⁶ Mitchell, s.174.

oldukça kötü bir hal almıştı.¹⁹⁷ Durum böyleyken her iki devletin de iç meseleleriyle meşgul olması sebebiyle Roma-Sasani arasındaki barış süreci uzamıştır.¹⁹⁸

V.yy'ın sonuna tekabül eden Peroz döneminde (459-484) Akhunlar, Sasanilerin daha savunmasız bölgesi olan kuzeydoğu sınırında yeni ve oldukça tehlikeli bir şekilde ortaya çıkmıştır.¹⁹⁹ Kral Peroz'un Akhunlara karşı yürüttüğü iki sefer de başarısız olmuş hatta ikinci seferinde kendisi ve birçok oğlu ölmüştür. Buna ek olarak krallık bu dönemde kuraklık ve yedi yıl sürecek kıtlıkla mücadele ediyordu. Bu gibi felaketlerin sonucu olarak da devletin gelirleri düşmüş ve dolayısıyla da İran, hem sosyal hem de ekonomik anlamda oldukça kötü bir haldeydi. Peroz'un halefi Balash (484-488) boş kalan hazineyi toparlayamamış bunun üzerine de görevden alınmıştır. Yerine getirilen Kavad 496'da Mazdek²⁰⁰ hareketini kabul etmesi sebebiyle din adamları tarafından azledilerek tahttan indirilmesine rağmen üç yıl sonra Akhunların askeri desteğiyle ikinci kez tahta geçmeyi başarmıştır.²⁰¹ Kral Kavad'ın ikinci kez hâkimiyeti ele geçirmesiyle birlikte V. yy'da daha durgun seyreden iki güç arasındaki mücadeleler yeniden hız kazanmış ve özellikle sınır hattı boyunca sürecek kuşatmaların temeli atılmıştır. Sasani Hükümdarı Kavad (488-496,499-531) yılları arasında egemenliğini sağlam bir şekilde kurmayı başarmış, 531 yılındaki ölümüne kadar geçen sürede Roma'ya karşı saldırı ve kuşatmalarında oldukça aktif bir rol oynayarak Roma'nın doğu sınırını uzun yıllar meşgul etmiştir. Mar Yeşua'ya göre

¹⁹⁷ Barışın ardından Sasani cephesindeki genel durum için bkz: Daryae, s.21-26.

¹⁹⁸ Tarihçi Malalas, yapılan bu anlaşmanın süresini elli yıl olarak gösterirken, Sozomenus anlaşmanın geçerlilik süresinin yüz yıl olduğunu belirtmiştir. Bkz: Malalas, XIV, 23; Sozomen, IX, 4.1.

¹⁹⁹ Akhunlar hakkında yapılmış modern araştırma için bkz: Müslüme Melis Çelikaş, *Akhunlar Tarihi Üzerine Türkiye ve Dünyada Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi*, (Dan: Prof. Dr. Saadettin Gömeç), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011.

²⁰⁰ Arapça kaynaklarda Mezdekiyye, Farsça'da Mezdekân olarak adlandırılan bu hareket M.S. V. yy'da ortaya çıkmış ve ismini Kavad'ın saltanatı sırasında yaşayan Mezdek b. Bâmdâd'dan almıştır. Bu harekete göre insanlar yaratılış bakımından eşittir ve var olan eşitsizliğe son verilmelidir. Dolayısıyla bir kimsenin diğerinden fazla mülke ve kadına sahip olması doğru değildir. Sonuç olarak toplum arasındaki eşitliği sağlamayı hedefleyen bu hareket, İran'ın sosyal ve ekonomik anlamda kötüleşen yapısı nedeniyle sosyal doktrinleri gelişme fırsatı bulmuştur. Neticede Kavad'da bu hareketi benimsemiştir. Kavad'ın bu hareketi kabul etmesiyle birlikte mülkün yeniden paylaşımı ve kadınlar konusu büyük karışıklığa yol açmış ve ayaklanmalar başlamıştır. Bunun üzerine Kavad, 496 yılında tahttan indirilmiştir. Mazdek hareketinin detayları için bkz: Kenan Has, "Mezdekiyye" *DİA*, XXIX, 523-524; J.R.Russell, "Mazdakites", *Dictionary of the Middle Ages*, VIII, New York 1989.

²⁰¹ Sasaniler ve Kavad'ın hükümdarlığı için daha kapsamlı bilgi için bkz: Frye, "The Political Historian", s.147-151. Ayr. bkz: G.Greatrex, *Byzantium and the East in the Sixth Century*, M.Maas (ed.), The Cambridge Companion to the Age of Justinian, (477-509), Rice University, 2005.

Kavad, saltanatının başından itibaren saldırgan bir tutum içerisinde olmuş ve kendisinden önceki Kral Balash'ın uzlaşmacı politikasını terkederek aksi bir tavır takınmış,²⁰² özellikle 502 yılına gelindiğinde Roma-Sasani arasındaki ilişkiler farklı bir boyut kazanmıştır.

II.1.2. Sasani Savaşı (502-506)

Anastasius döneminde patlak veren Sasani Savaşının dönemin kaynaklarında gösterilen ilk sebebi, Kavad'ın Akhunların desteğiyle birlikte ikinci defa tahtına dönmesi ve bu yardımların karşılığı olarak da Akhunlara vaat etmiş olduğu parayı ödeyememesi gösterilmiştir.²⁰³ Kavad'ın Akhunlara olan borcunu karşılayacak maddi gücünün olmaması sebebiyle dönemin Roma İmparatoru Anastasius'tan borç istemiştir. Anastasius'un ise politik bir kararla istenilen borcu yalnızca bazı anlaşma maddelerini kabul ederse verebileceğini aksi takdirde teklifini reddedeceğini bildirmesi üzerine Roma-Sasani arasındaki gerilimler VII. yy'ın ortalarına kadar devam edecek olan çatışmaların ve gergin seyredecek ilişkilerin başlangıç noktasını oluşturmuştur.²⁰⁴ Kral Kavad'ın Anastasius'tan para istemesini ve Anastasius'un bu talebe verdiği cevabı Theophanes şu şekilde aktarmıştır:

“Bu yıl Sasani Kralı Kavad, İmparator Anastasius'tan borç para istedi. Anastasius ise ‘Eğer Kavad para istiyorsa yazılı bir anlaşma yapılmalıdır. Anlaşma yapmazsa ödeme sağlanmayacaktır.’” Diyerek kararını bildirdi.”²⁰⁵

Procopius ise *Savaşlar Tarihi* adlı kitabında Theophanes ile benzer şekilde durumu şu şekilde not etmiştir:

“Kısa bir süre sonra Kavad, Akhun kralına bir miktar para borçluydu. Borcunu geri ödeyemediği için Roma İmparatoru Anastasius'tan kendisine bu parayı ödünç vermesini istedi. Anastasius bazı arkadaşlarıyla görüştü ve bunun yapılp yapılamayacağını sordu. Fakat görüştüğü kişiler bunun olurunun olmadığını

²⁰² Joshua Stylite, XX-XXI.

²⁰³ Procopius, I.7.1-4; Abu'l- Farac, *Tarih*, I, s.149. Bu para ihtiyacının yanı sıra Aşağı Mezopotamya'da Dicle'nin akışında son zamanlarda meydana gelen bazı değişiklikler kıtlık ve selleri de beraberinde getirerek var olan kötü gidişatı daha da vahim bir hale getirmiştir bkz: Greatrex, *Roman Eastern Frontier*, s.62.

²⁰⁴ Joshua Stylite, XX-XXI.

²⁰⁵ Theophanes, AM. 5996.

belirterek Kavad'ın bu talebinin reddedilmesi gerektiğini bildirerek düşmanlarının Akhunlarla dostluğunu kendi paralarıyla güçlendirmenin dezavantajlı olduğunu ilan ettiler. Bunun üzerine Kavad Romalılara karşı bir sefer yapmaya karar verdi."²⁰⁶

Kavad'ın bu girişimi aynı dönemde ve daha sonra yazılmış kaynaklarda benzer ifadelerle anlatılmıştır. Zachariah ise Sasanilerin Roma topraklarını istila etmesinin görünen sebebi Romalıların Akhunları Sasaniler üzerine kışkırtması olduğunu belirtir.²⁰⁷

Kavad, Anastasius'un bu teklifi reddetme ihtimaline karşı hazırda beklettiği ordusuyla birlikte Ağustos 502'de Roma topraklarına saldırarak Roma'nın kuzey sınırında bulunan *Theodosiopolis*'e (Erzurum) ulaşmış ve yanına oldukça güçlü bir orduyu alarak resmi olarak seferi başlatmıştır.²⁰⁸ Önemli bir sınır kalesi olan *Theodosiopolis*, özellikle yetersiz savunma ve harap vaziyeti sebebiyle Kavad için ilk hedefi ve hedefini de kısa bir süre içinde gerçekleştirerek şehri düşürmeyi başardı.²⁰⁹ Mar Yeşua'nın ifadesine göre Kavad'ın güçlü ordusunun bünyesinde Arapların da bulunduğu anlaşılmaktadır.²¹⁰

Theodosiopolis'in zaptının ardından Sasani ordusu güneydeki *Sophanene* üzerine yürüdü ve buradan da *Martyropolis/Meyyâfârikân*²¹¹ (Silvan) şehrine geldi. Lakin o dönemde bölgenin satrapı görevinde bulunan Theodore, şehrin karşılığı olarak

²⁰⁶ Procopius, *Wars*, I.7 I.2 (30. 7-16). Anastasius'un bu talebi geri çevirmesi Akhunlar ve Sasaniler arasındaki ilişkileri bozup güç birliğini engelleme yönünde bir girişim olabileceği kuvvetle muhtemeldir.

²⁰⁷ Zachariah, VII.3.

²⁰⁸ Zachariah, VII.3 (22.15-22). VI. ve VII. yy'daki Roma- Sasani ilişkileri hakkında yapılmış güncel çalışma için bkz: Ali Hüseyin Toğay, *Sasani-Roma İlişkileri (VI. ve VII. Yüzyıllar)*, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Seyhun Şahin), Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir 2018.

²⁰⁹ Detaylar için bkz: Zachariah, VII.3; Joshua Stylite, 48; Procopius, *Wars*, 1.7.3; Malalas, 398, 16. 9. Ayrıca bkz: Greatrex, 62. Nicks, s.87-88.

²¹⁰ Joshua Stylite, 24. Kavad'ın ikinci kez tahta çıktığı dönemde kuzeybatı bölgesinde devam eden bir Ermeni isyanı vardı. Kavad ise yeniden tahta çıkar çıkmaz bu isyanları bitirmek amacıyla Ermenilerle bir anlaşma yaptı ve böylece amacına ulaşmış oldu. Yapılan anlaşmanın hükümleri gereğince Ermeniler Roma'a karşı düşmanca tutum sergileyecek bunun karşılığında ise dini özgürlüklerine kavuşacaklardı bkz: İman S. Rezaei, "V.-VII. Yüzyıllarda Roma-Sasani İlişkileri", *İraniyat Dergisi*, s. 19-20. Rezaei'den naklen ayr. bkz: Arthur Emanuel Christensen, *İran Der Zeman Sasaniyan*, (çev: Reşid Yasemi), Tahran 1368, s.470-471.

²¹¹ Meyyâfârikân ismi üzerine yapılan modern çalışma için bkz: Mustafa Alican, "Meyyâfârikân İsmi Üzerine Bir Soruşturma", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVII, S.1, Temmuz 2012, s. 1-21.

Sasani kralına önemli bir miktarda haraç ödemiş ve bu şekilde şehri kurtarmıştır.²¹² Evagrius ise Sasanilerin Theodosiopolis şehrini ele geçirdikten sonra doğrudan yönlerini Amida'ya çevirdiğini yazar.²¹³

II.1.3. Amida Kuşatması (502)

Amida kuşatması öncesinde Sasanilerin bu saldırıları ve girişimleri Amida kuşatmasının fragmanı niteliğinde olup bu konu hakkında en detaylı bilgileri yine Midillili Zachariah ve Mar Yeşua'dan almaktayız. VI. yy tarihçisi olan Procopius da kuşatmanın detayları hakkında bilgi vermiştir lakin bu bilgilerin Epiphania Eustathius'tan geldiği düşünülmektedir. Amida kuşatması hakkındaki en değerli kaynak vasfındaki Eustathius'un yazıtları ölümüyle birlikte yarıda kalmış, ardından gelen Malalas ve Evagrius ise bu kuşatmayı oldukça sınırlandırarak anlatmıştır.²¹⁴

Mar Yeşua'nın notlarına göre; Kral Kavad'ın *Amida* şehri sınırına dayandığı haberini alan Anastasius bu duruma hazırlıksız yakalanmış ve Kavad'ın bu hazırlıklarını işgali sırasında öğrenmiştir. Anastasius ise kralı bu işgalinden vazgeçirmek umuduyla bir miktar altınla birlikte Rufinus'u Kavad'a göndermiş ve ondan Kavad'a altını vererek onu geri çevirmesini emretmiştir. Ancak Rufinus, Kapadokya'daki *Caesarea*'ya ulaştığında Kavad'ın *Agel*, *Suph* ve *Armenia*'yı harap ettiğini duydu ve yanındaki altınları *Caesarea*'da bırakarak Kavad'ın yanına gitti ve ona sınırı terk edip altını alarak gitmesini söyledi. Kavad'a bu teklifi götürdüğünde beklenilenin aksine Kavad bu teklifi reddetmiş bununla da kalmayıp Rufinus'u esir alarak kuşatmasına kaldığı yerden devam etmiştir. Kavad ve bütün ordusu gece gündüz Amida'ya karşı her savaş aracını ve taktiğini kullanarak savaşmışlardır. Sasaniler, şehrin karşı noktasına bir höyük inşa ederek buraya bir mancınık yerleştirmişler ve duvarları bu mancınıkla şiddetli bir şekilde döverek surları yıkmaya çalışmışlardır.

²¹² Procopius, Theodore'nin şehrin iki yıllık vergisini Kavad'a teslim ettiğini belirtir. Procopius, *Building*, III, 2. 4-8. Ayr. bkz: Greatrex, s.63.

²¹³ Evagrius, III.37.

²¹⁴ Dönemin iki önemli kaynağı ışığında Amida'nın düşüşü hakkında güncel bir çalışma için bkz: Süha Konuk, "Warfare and Tragedy: The Siege of Amida (502 CE) And Its Aftermath According to Ps. Joshua The Stylite And Ps. Zachariah Rhetor", DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt VII, Sayı I, s.63-78.

Procopius'un ifadesiyle surlar o kadar sağlamdı ki değil yıkılmak sarsılmamışlardı bile.²¹⁵

Dönemin bir diğer kaynağı Zachariah bu olaydan şu şekilde bahseder:

*“Ekim ayında Kavad Mezopotamya'nın Amida şehrine geldi. Keskin yay oklarının şiddetli saldırıları ve duvarı devirmek için kullanılan vurucu koçlarla üç ay boyunca her gün mücadele etti. Ama yine de şehri alamadı. Çünkü kış oldukça şiddetliydi ve yaylar nemli hava yüzünden gevşedi. Koçlar duvara zarar vermedi ve duvarda herhangi bir hasar bırakmadı.”*²¹⁶

Daha sonra duvarları mancınikle kolayca dövermek ve savunmacıların direncini kırmak için surlara karşı bir tümsek inşa ettiler. Güçlü darbeler sonrasında surların bazı bölümleri yıkılmaya yüz tuttu. Zırhlarla kuşanmış Sasani askerleri tümseğin üzerine tırmanarak şehre girişi gerçekleştirmek için duvarların üzerine kirişler uzattı. Bu esnada Kavad operasyonu kendisi yönetiyor ve askerleri cesaretlendiriyordu. Savunmacılar (Romalılar) boş durmayarak duvarlara dayanan kirişlere kaygan olması için yağ döküldü. Dahası şehir halkı sur içerisinden açtıkları lağımlarla bu tümseğin altını oydu ve böylece tümsek çöküp dağıldı.²¹⁷

Kavad, Tayyaye²¹⁸ kralı Numan'ı büyük bir ordu eşliğinde güneydeki *Harranites* (Harranlıların) topraklarına göndermiştir. Sasani ordusunun bir kısmı *Amida* için çalışırken diğer bir kısmı da ilerlemelerini *Constantina*²¹⁹ olarak bilinen şehre kadar taşımış ve bu bölgeyi yağmalayarak tahrip etmişlerdir. Bunun üzerine *Constantina* bölgesinin *dux*'u²²⁰ Olympius, *Melitene dux*'u Eugenius ordularıyla birlikte karşı hamlede bulunup *Constantina* bölgesindeki köylere sığınan birçok Sasani askerini bozguna uğratmışlardır. Bu günün gecesinde Olympius, dağılmış orduyu

²¹⁵ Joshua Stylite, L; Procopius, I.7.12-13.

²¹⁶ Zachariah, VII.3-4 (22.22-31.14) Ayrıca bkz: A'bül Farac, I, s. 149. Greatrex, s. 63-64.

²¹⁷ Joshua Stylite, L; Procopius, I.7.14-16; Zachariah, 7.3; Abu'l-Farac, I, s.149.

²¹⁸ Göçmen anlamına da gelen Tayyaye kelimesi Süryani yazarlar tarafından İslam öncesi ve İslami dönemde Arapları niteleyen isimlerden biridir. Bkz: Michael P. Penn, *Envisioning Islam: Syriac Christians and the Early Muslim World*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2015, s.20.

²¹⁹ Constantina veya Tella olarak bilinen şehir günümüzde Şanlıurfa'nın Viranşehir ilçesi olup batısında Şanlıurfa, doğusunda Mardin, kuzeyinde Diyarbakır bulunur.

²²⁰ Roma ordusunda iki ya da daha fazla lejyondan (Romalılarda piyade ve süvarilerden oluşan askeri birlik) sorumlu olan generali tanımlayan bir ünvandır.

toparlamak maksadıyla tepede bir ateş yakmış ve trompet çalma emri vermiştir. Ancak Sasani askerleri *Tell-Beshma* köyünde kamp kurdukları için ateşin ışığını görüp trompet sesini duymuşlardır. Bunun üzerine tüm ordu savaşa hazır bir hale getirilmiş ve aniden hücum etmişlerdir. Lakin bu saldırı esnasında Roma askerleri, Sasanilerin sayıca kendilerinden fazla olduğunu görüp geri çekilmek isteseler de bunu başaramayıp savaşa zorlanmışlardır. İki tarafta kendi savaş taktiklerini planlayıp saldırıya geçtiler ve uzun süre savaştılar. Lakin Hunların da desteklerinden dolayı Sasani ordusu sayıca Romalılardan üstündü bu yüzden de Roma askerlerini düşürdüler. Bu esnada birçok Roma askeri atların ayakları altında ezilmiş, Romalıların çoğu öldürülmüş, geri kalanlar da esir alınmıştır.²²¹

Bu sırada güneyden gelip *Harranites* (Harranlıların) topraklarına giren Numan, bu topraklardaki tüm esirleri, sığırları ve malları yağmalamıştır. Hatta *Edessa*'ya kadar ilerleyerek burayı da yağmalayıp bütün köyleri zaptetmiştir. Mar Yeşua bu olayı şu şekilde kaydetmiştir: “*Esaret altına aldığı kişi sayısı öldürülenleri, sığırları ve diğer ganimetleri saymazsak on sekiz bin beş yüz idi.*” diyerek net bir sayı vermiş ve köylerde bu kadar çok insanın olma sebebini bağ bozumu sezonu olmasına bağlamıştır.²²²

Numan'ın saldırıları bu şekilde devam ederken Kavad hala *Amida*'ya saldırmaya, çökmüş olan höyüğü tekrar onarmaya çalışıyordu. Askerlerine saç, yün ve ketenden yapılmış malzemelerle çuvallar oluşturmalarını ve içlerini taş, toprak ve odunlarla doldurmalarını emretmiştir. Düşüncelerine göre bunlar höyüğü sağlam bir şekilde yükseltecekti. Fakat Amidalılar da boş durmamış, bir mekanizma tasarlayarak Sasani askerlerini bozguna uğratmayı başarmışlardır. Bu mekanizma sayesinde oldukça ağır taşları istenilen mevziye fırlatabileceklerdi. Sonuç olarak fırlatılan taşlar Sasanilerin önceden hazırladıkları çuvalları patlatmış ve altında duran askerler de ezilmiştir. Bu şekilde bozguna uğratılan Sasaniler höyükteki çalışmalarını durdurup ülkelerine dönmeyi düşünmüşlerdir. Çünkü ara verilmeden gece gündüz üç aydır yapılan kuşatma esnasında elli bin kişi ölmüştür. Romalılar Sasani askerlerini bozguna

²²¹ Joshua Stylite, LI.

²²² Joshua Stylite, LII.

uğratmak amacıyla şehrin etrafında bulunan hendeğin üzerine gece vakti kalaslar koymuş ve üzerini de toprakla kapatarak hendeğin görünmemesi sağlanmıştır. Ardından Amidalılar reçine ile karışık bir malzemeyi mancının üzerine örterek bir takım siperler kazmışlardır. Mancının üzerinde bulunan kalasların alt kısmına da gizlice ateş koymuşlardır. Yaklaşık altı saat boyunca verilen mücadelenin ardından ateş etrafı tamamen sardı, bütün malzemeler kül oldu ve mancınık tahrip oldu. Mancının üzerinde bulunan Sasani askerleri taşlanmış ve burada yanarak ölmüştür.²²³

Procopius'un ifadesine göre surun üzerinde Romalıların sevinci, surun altında ise utanç içinde kıvranan Kavad vardı.²²⁴ Akabinde şehir içinde bulunanların Kavad'a ettiği hakaretler neticesinde utanç ve üzüntü içinde yerlilerden bir miktar para isteyerek karşılığında ordusunu toplayarak ülkesine geri dönmeyi ve kuşatmayı derhal kaldıracağını vadetti. Bunun üzerine konsey başkanı Pappus'un oğlu Leontius, Cyrus ve görevli Paul Bor Zainab, Kavad'a gönderdikleri adamlar vasıtasıyla bu talebi reddetmekle kalmayıp ondan ordusunun yediği bahçe sebzelerinin, köylerden topladıkları mısırın ve şarabın değerini talep etmiştir.²²⁵ Bunun üzerine Kavad büyük bir üzüntü içinde ve büyük kararlılıkla geri çekilmeye hazırlanırken kendisinin aktardığı gibi, Hz. İsa kendisine görünmüş ve şehri terketmemesi gerektiğini, Amidalıların günahları ve kibirleri sebebiyle şehrin üç gün içinde düşürüleceğini söylemesi üzerine geri çekilmekten vazgeçmiştir.²²⁶

Procopius'da hikâye bu noktada farklıdır. Müellife göre Kavad, zorlukları görünce kuşatmadan vazgeçip askerlerine çekilme emri vermiştir. Fakat bu andan itibaren şehir halkının alay ve hakaretlerine maruz kalınca yüksek rütbeli Sasani generali, Kavad'ın kuşatmayı kaldırmaması gerektiğini savunup Kavad'ı bu düşüncesinden vazgeçirmeye çalışmış ve bu hususta başarılı da olmuştur.²²⁷

²²³ Joshua Stylite, LIII.

²²⁴ Procopius, I.7.17-18.

²²⁵ Zachariah, VII.4; Abu'l-Farac, I, s.149-150.

²²⁶ Zachariah, VII. 25.

²²⁷ Procopius, I.7.16-19.

Bunun üzerine Amidalılar ve Roma askerleri zaferlerinden emin olmanın verdiği bir rehavete kapılarak daha önceden büyük titizlikle korudukları duvarın muhasarasını ihmal etmeye ve özenle korumamaya başlamışlardır. On Ocak gecesi duvarda nöbet tutan gardiyanların bir kısmı soğuktan oldukça fazla şarap içerek uyuyakalmış. Askerlerin bir kısmı da yağmur yağması sebebiyle mevzilerini terketmiştir. Bu ihmalkârlığın sonucu olarak da Sasaniler herhangi bir duvarı yıkmak zorunda kalmadan sadece surlara merdiven dayayarak şehre zahmetsizce girmeyi başarmışlardır.²²⁸ Procopius'un verdiği paralel bilgiler, şehre giriş hadisesinin benzer şekilde cereyan ettiğini gösteriyor. Sasani askerlerinden biri kulelerden birine yakın küçük taşlarla saklanmış bir yeraltı geçidi girişi farkedip meseleyi derhal Kavad'a aktardı. Kavad, sonraki gece birkaç adamıyla beraber o noktaya geldi. Şans kendisinden yanaydı. Çünkü tünele en yakın olan kulenin savunması, gözetimlerinde oldukça titiz ve dikkatli olan keşişlere düşmüştü. Bu keşişler şans eseri o gün her yıl düzenli olarak kutladıkları geleneksel festivallerinde olacaktı. Geceleyin festival için elbiselerini giyindiler ve alışılmışın dışında içerek uykuya daldılar. Bunun üzerine Sasaniler, derhal tünelden istihkamlara uzanan bir yol açtılar ve kulenin üzerine çıkarak uyuyan keşişleri öldürdüler. Bu durumu haber alan Kavad, kuleye merdiven dayadı. Bu esnada bitişik kule üzerinde nöbet tutan Amida halkından birkaçı durumun vehametinin farkına vararak destek amacıyla bölgeye koştu.²²⁹

Fakat Romalıların durumu farketmiş olması sonucu değiştirmede. Çünkü etrafta konuşlanmış Sasani okçuları bölgeye girenlere acıımıyordu. Kötü haber vali Cyrus'a ulaştığında o da meşalelerle olay yerine koştu fakat karanlıkta gelen bir okla yaralandı. Kavad bu operasyonu bizzat kendisi yönetiyordu. Romalıların savunma gücüyle duvar üzerinden taşlar ve oklar fırlatarak geri püskürttüğü askerlerini tekrar merdivenlere yönlendiriyor, korkup kaçma teşebbüsünde bulunanların ise öldürülmesini emrediyordu. Savunmacılar (Romalılar), Sasanilerin istinat noktalarını sarsmaya çalışırken onlar birkaç kuleyi ard arda ele geçirerek üstünlük sağladılar. Sonuç olarak

²²⁸ Joshua Stylite, LIII.

²²⁹ Procopius, I.7.20-27.

zafer gecikmedi ve Amida kuşatmanın başlamasından sonraki sekseninci günde elde edildi.²³⁰

Kaynaklar ışığında bakıldığında kuşatma yaklaşık üç ay sürmüştür. 502 yılının Ekim ayında başlayan kuşatma 503 yılının Ocak ayında Sasaniler cephesinden başarıyla sonuçlanmıştı. Görüldüğü üzere kaynaklarda Sasanilerin şehre giriş olayı bazı detaylar farklı olsa da aynı hadiseye dayandırılır. Buna göre, üç aylık kuşatmaya dayanan şehrin düşüşü Romalıların bir anlık gaflet ve dikkatsizliğinin sonucunda gerçekleşmiştir. Sasaniler ise üç ay boyunca aralıksız çaba gösterdikleri duvarları aştıktan sonra şehir halkına acımamıştır. Ordu, bizzat kralın talimatıyla üç gün üç gece boyunca her yaştan insanı yok etmek için şehre girmiştir. Sasaniler derhal mülkleri yağmalamış, kutsal unsurları ayakları altına almış, kiliseleri soymuş, yaşlılar, engelliler, saklananlar hariç tüm sakinleri esir almışlardır. Leontius ve Cyrus’a kirli elbiseler giydirilip omuzlarından domuz bağları bağlayarak onları teşhir ettiler ve şöyle dediler:

*“Şehirlerini iyi yönetemeyen ve halkını krala küstahlıktan alıkoyamayan kişiler böyle bir muameleyi hak eder.”*²³¹

Şehirde üç bin kişilik bir garnizon kuvveti bırakıldı ve geride kalanlar Singara (Sincar) dağına çekildi. Yine Mar Yeşua durumun vehametini fazla detay vermeden şu şekilde aktarmıştır:

*“Amida’da kalan Sasaniler, bölgedeki Romalıların ceset kokusundan rahatsız oldu ve onları kuzey kapısının dışına çıkararak iki yığın haline getirdiler. Kuzey kapısından çıkarılanların sayısı seksen bini aşmıştı.”*²³²

Amida bu şekilde düşürülmüş ve iki taraftan da binlerce kayıp verilmiştir. Sonuç olarak Amida halkının istikrarlı direnişi Kavad’ı üç aylık bir gecikmeye zorlasa da sonunda Sasaniler için başarıyla sonuçlanan bu kuşatma birçok tarihçinin bu savaş hakkında yorum yaparak konuyu odak noktası haline getirmiştir.²³³

²³⁰ Zachariah, VII.4; Procopius, I.7.27-30.

²³¹ Zachariah, VII.4.

²³² Joshua Stylite, LIII. Bu kronikte Amida’nın düşürülmesi L-LIII arasındaki kısımlarda aktarılmıştır. Ayr. bkz: Procopius, I, 7.3-35; Zachariah, VII, 25.28. s.240; Theophanes, AM. 5996.

²³³ Zachariah, VII,3; Joshua Stylite, LIII; Evagrius, III, 37.i

Mar Yeşua'nın bölgedeki ilk tanıklardan olması sebebiyle bu kuşatma ve akabinde bölge halkının sosyal yaşamları hakkında da detay bilgiler vermesi, 502 yılında vuku bulan saldırıların temelini anlamamız açısından önemlidir. Mar Yeşua'nın yanı sıra Amidalıların üç ay boyunca direnişleri ve bölge halkının gündelik yaşamları hakkında bilgi veren bir diğer önemli kaynak ise Zachariah'tır. Bu iki kroniğin diğer eserlerden farkı, ele alınan dönemi her bakımdan tasvir etmesi ve konuyu parçalar halinde değil de bir bütün halinde siyasi ve sosyal olayları harmanlayarak neşredilmesidir.

II.1.4. 506 Yılı Barışı

Sasanilerin Amida'yı bu şekilde ele geçirmeleri ve akabinde şehir halkına uyguladıkları kötü muamele, Romalılara ait diğer şehir halklarının korkup kaçma girişiminde bulunmasına sebep olmuştu. Bölge halklarının batıya doğru kaçma planları yaptığını duyan Anastasius, bu bölgelere ciddi miktarda asker takviyesi gerçekleştirmiştir. Aldığı ganimetler ve esirleri yeterli bulmayan Kavad, döktüğü kanla da doymadı. Bu sebeple Kavad, İmparator Anastasius'a "Altını gönder ya da savaşı kabul et!" diyerek elçiler gönderdi. Anastasius ise altın gönderme talebini reddetmiş bununla da kalmayıp ölenlerin intikamını almak için sefer hazırlıklarına başlamıştır. Mayıs ayına gelindiğinde Sasanilerin üzerine Areobindus, Patricius ve Hypatius²³⁴ adında üç general ve bunlarla birlikte çok sayıda subay göndermiştir.²³⁵ Greatrex çalışmasında Anastasius'un bu karşı hamle girişimi için doğuya gönderdiği bu birliğin İmparator Iulianus döneminden beri İran üzerine gönderilen en büyük ve kapsamlı ordu olduğunu söylemiştir.²³⁶ Bu komutanlardan Areobindus, Dara şehrine yakın bir mevziye gelerek burada kamp kurdu. Mar Yeşua'ya göre yanında on iki bin kişi bulunmaktaydı. Diğer komutanlardan olan Patricius ve yeğeni Hypatius'ta yanlarındaki kırk bin kişiyle birlikte Amida da kamp kurdu. Bu esnada Edessa'da ikamet eden Appion, Roma birliklerinin erzak tedarikine bakmak için gelmiş fırıncıların yeteri kadar ekmek yapamadığını görmesi üzerine *Edessa*'daki tüm

²³⁴Procopius bu komutanları "doğu ordusu komutanı Aerobindus, Byzantium'da bulunan orduların komutanı Patricius ve yeğeni Hypatius" şeklinde kaydetmiştir. Bkz: Procopius, I.8.1-2.

²³⁵Joshua Stylite, LIV.

²³⁶Greatrex, *The Eastern*, s.68.

evlerdeki şehir halkından askerlere ekmek (*bucellatum*) yapılmasını istemiştir. Bunun üzerine şehir halkı ilk seferinde altı yüz otuz bin *modii* ekmek üreterek ordunun ekmek ihtiyacını karşılamışlardır.²³⁷

Kavad, Areobindus'un askerlerinin sayıca az olduğunu görünce yirmi bin kişilik Sasani ordusunu da yanına alarak Roma üzerine sefere çıktı. Lakin Areobindus bu duruma hazırlıklıydı ve Sasani askerlerini püskürtmeyi başarmıştır. Temmuz ayına gelindiğinde ise Hunların Roma'nın karşı cephesine geçip Sasani ordusuna askeri destek vermişlerdir. Bu haberi duyan Areobindus ise derhal *Amida*'da bulunan Patricius ve Hypatius'tan yardım istemiştir. Bu yardım talebine itibar etmeyen komutanlar mevzilerinde kalmaya devam etmişlerdir. Sasaniler derhal saldırıya geçtiler ve Roma askerleriyle birlikte Areobindus kamplarını terk ederek Tella ve Edessa'ya kaçmak zorunda kalmışlardır. Bunun üzerine sahipsiz kalan çadırlar Sasaniler tarafından kolayca yağmalanıp talan edilmiştir.²³⁸

Theophanes; Hypatius ve Patricius komutasındaki kuvvetler, *Amida*'yı Sasani askerlerinden kurtarmakla meşgul olduğunu, Nisibis'te kalan Kavad'a karşı sefer hazırlıklarına başlayan Areobindus'un, çeşitli savaşlarda Sasanilere karşı galip gelerek Kavad'ı Nisibis'ten kovduğunu, Sasanilerin Romalı generaller tarafından mağlup edildiğinde Kavad'ın Romalılara karşı çok büyük bir ordu gönderdiğini kaydeder.²³⁹

Sasanilerin bu başarısının ardından Kavad, 503 yılının Ağustos ayında yeni ve donanımlı bir ordu meydana getirerek Nisibis üzerinden saldırılara başladılar. Patricius ve Hypatius da güçlerini birleştirmek için Areobindus'un yanına gitmek istemiş ve güneye doğru ilerlemişlerdir ancak Areobindus bu esnada fikir değiştirerek batıya doğru hareket edince iki ordu karşılaşamadılar. Bunun üzerine Hypatius ve Patricius'un kuvvetleri *Apadna* ile *Tell Beshme* arasındaki *Constantina* adlı bölgede Kavad'ın güçleri tarafından bozguna uğratıldı ve Romalılar *Samosata*'ya çekilmek zorunda kaldılar.²⁴⁰ Kavad saldırılarına hiç ara vermeden yönünü batıya çevirdi ve buradaki ilk durağı *Constantina* oldu. İlk önce şehri kuşattı lakin orduda beliren erzak

²³⁷ Joshua Stylite, LIV; Procopius, I.8.1-3,6-7; Zachariah, VII.4; Malalas, 16.9.

²³⁸ Joshua Stylite, LV. Ayr. bkz: Procopius, I, 8.11-12.

²³⁹ Theophanes, AM. 5997. Ayr. bkz. Greatrex, s.68-69.

²⁴⁰ Joshua Stylite, LVII. Ayr. bkz: Theophanes AM. 5997; Procopius, I,8.11-19.

sıkıntısı sebebiyle kuşatmayı kaldırma kararı aldı. Mar Yeşua'dan edindiğimiz bilgilere göre bölgede bulunan Yahudilerin Roma'ya ihanet ederek Sasanilerle birlikte bir plan hazırladıklarını ve bu plana göre de şehrin surlarına mazgallar açarak Sasani askerlerini gizlice bu mazgaldan şehre almayı planlamışlardır. Bu girişimin son anda Sasanilerin esiri olan Romalı bir subay tarafından farkedilip Romalılara haber vermesi üzerine başarısızlıkla sonuçlandığını ve Romalıların bunu öğrenmesi üzerine şehirde bulunan bütün Yahudiler üzerinde bir katliam gerçekleştirdiğini görmekteyiz.²⁴¹

Kavad ilerleyişine hız kesmeden devam edip Eylül başında Edessa şehri civarına gelmiştir. Kral şehre gelir gelmez Areobindus'tan on bin pound altın almak istemiştir, Areobindus ise bu haraç teklifini çok bulup yedi bin pound altın vermeyi kabul etsede Sasani kralı Kavad bu miktarı yeterli bulmadı. Bunun üzerine Araplar başta olmak üzere Sasani ordusunun unsurları *Osrhoene* bölgesini yağmalasa da şehre hücum etme girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır.²⁴² Daha sonra gerçekleşen ve hiçbir somut sonuç alınamayan müzakerelerin ardından Kavad imparatorluğu bünyesinde vuku bulmuş bazı sorunların yanı sıra daha güçlü bir şekilde yaklaşan Roma ordusunun haberini alınca geri çekilmek zorunda kalmıştır.²⁴³

Kral Kavad *Edessa*'yı kuşattığı sırada Anastasius doğudaki kumandanlara yardımcı olmak amacıyla komutan Celer idaresinde ek takviye kuvvet göndermiştir. Bunun yanı sıra Anastasius *Osrhoene* bölgesindeki vergileri de bağışlamıştır. Komutan Celer ise *Hierapolis*'e Eylül ayının sonlarına doğru ulaşabilmişti. Kış ayının yaklaşması sebebiyle ordular bölgedeki önemli garnizonlarda kışlayacaklardı. Bu sırada Anastasius, bu bölgede bulunan komutanlardan Appion ve Hypatius'u başkente geri çağırmıştı. Diğer Romalı generâl Patricius ise *Melitene*'den (Malatya) *Amida* önlerine gelmiş ve tüm kışı burada geçirerek Sasanilerin şehre yardım göndermelerini engellemek amacıyla burada nöbet tutmuştur. Fakat Sasaniler bu muhasarayı

²⁴¹ Joshua Stylite, LVIII; Procopius, II,13.8-15. Ayr. bkz: Süha Konuk, *VI. Yüzyıl Roma-Sâsâni Mücadelesinde Yukarı Dicle Havzası*, s.30.

²⁴² Joshua Stylite, LIX- LX. Ayr. bkz: İrfan Shaid, *Byzantium and the Arabs in the Sixth Century*, Washington 1994, s. 17-19.

²⁴³ Joshua Stylite, LXI-LXIII.

kaldırarak *Amida*'ya takviye kuvvet göndermeye çalışsalar da Romalılar tarafından yenilgiye uğratılmışlardır.²⁴⁴

Mar Yeşua bu olayı anlatırken önce Patricius'un Sasani ordusundan *Nymphios*'a kadar kaçtığını, kış ayında olmaları sebebiyle nehrin sularının taşıdığını ve bu yüzden karşıya geçemediklerini bu sırada da karşıya geçmek isteyen Roma askerlerinden bazılarının boğulduğunu söylemiştir. Bunun akabinde Patricius, askerlerini cesaretlendirmek amacıyla savaşarak ölmenin boğularak ölmekten daha şerefli olduğunu söyler ve *Amida*'ya geri dönerek Sasani ordusunu mağlup ederler.²⁴⁵ Bununla da kalmayıp *Resaina*'ya geçen komutan Celer 504 yılında yönünü kuzeye çevirerek *Amida*'ya gelmiş ve buradan Sasanilerin Roma topraklarına düzenledikleri seferlerin en önemli üssü konumunda bulunan *Singara*'ya (Sincar) başarılı bir sefer düzenlemiştir. *Singara*'nın akabinde de derhal *Beth Arabaye* bölgesine girmiştir. Aynı anda da komutan Aerobindus *Arzanene* bölgesini yağmalamıştır.²⁴⁶ Mar Yeşua, Roma'nın ard arda kazandığı seferler ve Sasani gücünün kırılmaya başlaması sebebiyle Arap aşiret reisi Adid, Sasani egemenliği altında bulunan Ermeni lider Mushleq ve orduları başta olmak üzere Sasani tarafında olan bazı güçlerin taraf değiştirerek Roma'ya biat ettiklerini de not etmiştir.²⁴⁷

Şehrin egemenliği için iki büyük gücün yürüttüğü bu mücadele en çok şehir halkını mağdur etmiştir. Mar Yeşua'nın kaydettiklerinden anlaşıldığı üzere *Amida* halkı bu son kuşatmayla birlikte oldukça zor zamanlar geçirmiş, açlık ve kıtlık sebebiyle mağdur olmuşlardır. Dahası açlık ve kıtlık insanlara en kötüsünü yaptırmıştı. Buna göre; birden fazla kadın bir araya gelerek kendi aralarında sinsice bir plan yaptılar. Alacakaranlık ya da şafak vaktinde gizlice şehrin sokaklarına çıktılar ve karşılaştıkları kadın, çocuk, yaşlı erkek güçlerinin yetebileceği her kim varsa içeriye çekip öldürdüler. Ardından bu ölüleri bazen haşlayıp bazen kavurdular. Bu durum kavrulmuş ceset kokusunun şehir sakinleri tarafından fark edilip marzban'a haber verilmesi üzerine tespit edildi. Marzban bunun sonucu olarak bazı kadınlara işkence

²⁴⁴ Joshua Stylite, LXVI.

²⁴⁵ Joshua Stylite, LXXV-VXXVI.

²⁴⁶ Joshua Stylite, LXXXV-LXXXIX.

²⁴⁷ Joshua Stylite, LXXXV.

edip öldürdü. Geri kalanları ise bir daha böyle bir şey yapmamaları konusunda uyardı. Ancak kadınların önceden öldürmüş olduğu insanları yemelerine izin verdi. Bazıları ölü insanların etini yerken geri kalan kısım da sokak ve meydanlarda buldukları ayakkabı, eski taban gibi korkunç şeyleri toplayıp karınlarını bu şekilde doyurdular.²⁴⁸ Mar Yeşua'nın bu ifadeleri abartı gibi görülse de kuşatmanın ne kadar ağır şartlar içerisinde gerçekleştiğini göstermesi bakımından önemlidir. Aynı olayı bir diğer çağdaş yazar olan Zachariah da anlatması ve bölgede eşek eti yendiğine dair tutulan kayıtlar kıtlığın ulaştığı boyutu göstermektedir.²⁴⁹ Amida halkının yaşadığı zorluklar bu şekilde izah edilirken Mar Yeşua, Roma askerlerinin tüm ihtiyaçlarının bizzat İmparator Anastasius'un emriyle hazırlandığını, ekmek ihtiyaçlarının dahi komşu şehirler vasıtasıyla giderildiğini kaydetmiştir.²⁵⁰

Yine dönemin müellifi Mar Yeşua'dan edindiğimiz bilgilere göre; bu esnada *Amida*'yı kuşatan Roma askerleri hız kesmeden Sasani sularına akınlar düzenleyip ganimet ve esir toplamakla meşguldü. Dicle Nehri kıyısında Roma'ya saldırmak için hazırda bekleyen yaklaşık on bin kişiden oluşan Sasani ordusunu bozguna uğratmışlardır. Bunun yanı sıra kaçanların mallarını yağmalayıp birçok köyü yakmışlardır. On iki yaş ve üzerindeki tüm erkekleri öldürerek kadın ve çocukları da esir almışlardır. Bunun üzerine Kavad, Romalıların bölgeyi yok ettiğini ve onları durdurabilecek bir gücün olmadığını görmesi üzerine Romalılarla barış görüşmesi yapmak istemiştir. Bu sebeple barış müzakeresi yapmak için Roma yetkililerine yaklaşık yirmi bin kişilik bir kuvvet göndermiştir. Komutan Celer'in şehrin düşeceğini ve barış anlaşması yapılmaması gerektiğini belirtse de Anastasius düşmanlığa son verip barışı güçlendirme fikri ile hareket edip Leon isimdeki bir aracı vasıtasıyla Kavad'a hediyeler gönderip Kavad'ın ateşkes teklifini kabul etmiştir.²⁵¹

Her iki taraf da dostluk ortamı içerisinde bir araya geldiler ve her biri beş yüz silahsız süvari ile yüz yüze görüşülüp anlaşma şartlarını belirlemek üzere müzakerelere başladılar. Roma süvarileri ve onlarla birlikte gelen tüm subaylar

²⁴⁸ İnsanların bu dönemde yaşadığı kıtlık felaketinin detayları için bkz: Joshua Stylite, LXXVI-LXXVII

²⁴⁹ Zachariah, VII.5; Joshua Stylite, LXXII.

²⁵⁰ Joshua Stylite, LXXVII.

²⁵¹ Joshua Stylite, LXXIX-LXXX-LXXXI.

müzakereye başladığında Romalı askerlerden biri, Sasani cephesinden gelen herkesin altına zırh giydiğini gördü. Bu durumu derhal komutan Pharazman'a ve *dux* Timostratus'a açıklaması üzerine tüm birliklere durum haberdar edilmiştir. İhanetten şüphelenen Romalılar Sasani yetkililerini ele geçirmiştir. Sasani kampındaki diğer birlikler ise korkudan kaçıp Nisibis'e girdiler. Fakat Sasanilerin Roma'yı ikna etmeleri üzerine Sasani yetkilileri serbest bırakılmıştır. Sasaniler serbest bırakıldıktan sonra da Nisibis'te kalmayı tercih etmişlerdir.²⁵²

Nihayetinde Kasım 506'ya gelindiğinde iki tarafta bir anlaşma yaparak barış yoluna girmişlerdir. Aralarında yazılı bir anlaşma metni oluşturarak şartlarını belirtmiş ve belli bir tarih vererek o süre zarfında birbirlerine karşı herhangi bir düşmanlık beslemeyeceklerine dair garanti vermişlerdir. Amida tekrar Romalılara teslim edilmiştir. Böylece Romalılar, Sasaniler tarafından ele geçirildikten tam iki yıl sonra belli bir miktar para karşılığında Amida'nın kontrolünü yeniden ele geçirmiştir. Sasaniler ise Hunlarla bitmek bilmeyen savaşlarından dolayı Romalılarla yedi yıl devam etmesi düşünülen bu antlaşmayı uygun görmüştür.²⁵³ Anastasius bu barışın akabinde her bir şehirde özellikle de Amida'da düşmanlığın sona ermesi vesilesiyle bir halk dergisi çıkarılmasını emretti. Şehre halkın istediği piskopos ve valiyi tayin etti. İmparatorun nazırı görevindeki Urbicius da Amida'ya gelerek şehir halkına biner dinar para dağıttı.²⁵⁴

Mar Yeşua bu şartların ne olduğu hakkında fazla malumat vermemiş olsa da iki tarafın da şartlardan memnun olduğunu ve hatta Anastasius'un hala sınırda bulunan Celer ve Calliopius'a şefkat dolu övgü mektupları gönderdiğini kaydetmiştir.²⁵⁵ Procopius'tan edindiğimiz bilgilere göre; Anastasius dönemi boyunca iki güç arasında başka büyük çaplı krizin meydana gelmediğini lakin Dara'daki çalışmaların devam ettiği sürede ufak çaplı gerginliklerin yaşandığını bilhassa Kavad'ın Hunlarla olan çatışmasını bitirir bitirmez Anastasius'u önceden yapılan anlaşmayı ihlal ettiğini ve sınır bölgesine tahkimat yapılmaması gerektiğini söylemiştir. Fakat Anastasius inşa

²⁵² Joshua Stylite, XCVII.

²⁵³ Procopius, I.9.23-24.

²⁵⁴ Joshua Stylite, LXXXI, LXXXIII-LXXXIV; Malalas, 16.9.

²⁵⁵ Joshua Stylite, XCVIII-XCIX.

çalışmalarını sürdürmeye devam etmiş ve Kavad'ın bu yöndeki şikâyetlerini parayla değiştirmiştir.²⁵⁶

Anastasius'un hükümdarlığı boyunca en ciddi sorun olarak kabul edilen doğu sınırındaki Sasani tehdidi büyük ölçüde ortadan kaldırılmış ve bu durum dönemin ana kaynaklarına oldukça detaylı bir şekilde yansıtılmıştır. Bunun yanı sıra Araplarla yapılan diplomatik ittifaklar, imparatorluk hazinesine gösterilen özen, sınır güvenliği açısından oluşturulan yeni tahkimatlar ve bu doğrultuda gerçekleştirilen inşaa faaliyetleri Anastasius'un saltanatı boyunca özellikle doğu sınırının güvenliği ve refahı için gerekli tedbirleri alma eğiliminde olduğunu söylemek açısından yeterlidir.

II.1.5. Roma ve Araplar

Araplar, Roma-Sasani ilişkilerinde oldukça aktif olmuş ve Roma-Sasani mücadelesinde taraflarını seçerken stratejik hamleler yaparak konumlarını sağlamlaştırmayı başarmışlardır. Araplar, Zeno'nun hükümdarlığı döneminde *Mesopotamia* sınırını tehdit etmiş ve 485 yılında Romalıları ve Sasanileri savaşın eşiğine getirmiştir. Arap kabilelerinin oluşturduğu bu tehdit Romalıları hem Sasani sınırında barış aramaya hem de Arap yarımadasında istikrarlı bir cephe oluşturmaya teşvik etmiştir. Bu doğrultuda Salihiler V. yy'da bu sınırda Romalıların yanında yer almayı tercih etmiş ve Romalıların çıkarlarını korumuştur. Fakat yüzyılın başında Roma imparatorluğunun doğu sınırında barışın bozulması ve yeni bir Arap kabilesi olan Gassanilerin ortaya çıkmasıyla birlikte daha büyük bir karmaşa ortamı meydana gelecekti.²⁵⁷ Araplar genel itibariyle kabileler halinde ve dönemin başlıca iki önemli federe birliği olan Gassaniler ve Lahmilerin itaati altında yaşamaktaydılar. Aslında birbirleriyle akraba olan bu iki kabile kendi aralarında da sürekli bir savaş halindeydi.²⁵⁸ Gassaniler, Yemenden ayrılmak zorunda kaldıkları ve yeni bir yurt arayışına girip Kuzey Arabistan'a göç ettikleri rivayet edilir. Kuzey Arabistan'a yerleşen Gassaniler, oldukça iyi siyasi güce ve askeri donanımına sahiptiler ve Roma İmparatorluğunun

²⁵⁶ Procopius, *Wars*, I, 10-17.

²⁵⁷ Dönemin kaynaklarındaki yerleri için bkz: Theophanes, AM. 5990; Evagrius, III,36; Ayrıca bkz: Nicks, s.74.

²⁵⁸ Roma-Arap ilişkileri ve Arap kabilelerinin Roma üzerindeki etkileri konusunda yapılmış en kapsamlı çalışma için bkz: İrfan Shaid, *Byzantium and The Arabs in the Fifth Century*, Washington 1989; İrfan Shaid, *Byzantium and the Arabs in the Sixth Century*, Washington 1994.

vassalı olmayı tercih ettiler. Romalılar ile güçlerini birleştirip Sasaniler ve Lahmilere karşı savaştılar.²⁵⁹ Gassaniler kendi dillerinin yanı sıra bölgede konuşulan Arami dillerini de öğrenmiş ve Hristiyan olarak Roma'ya daha yakın hale gelmişlerdir.²⁶⁰

İmparator Anastasius zamanında da Gassaniler, Roma İmparatorluğunun bölgedeki yeni Arap müttefiki ve temsilcisi konumundaydı. Roma İmparatorluğunun Gassanileri Suriye bölgesinde siyasi ve askeri müttefik olarak kabul etmeye sevk eden bazı temel faktörler bulunmaktaydı. Bu faktörlerin başında Roma ordularının Suriye bölgesinde Sasani ve Lahmilerin yaptığı saldırılarda başarısızlığa uğraması ve geri çekilmeye başlaması gösterilmektedir.²⁶¹ Ayrıca Romalıların Sasaniler ile devam eden mücadelelerinde Gassanilerin asker desteğinde bulunması da Romalılar için önemli bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Sasanilerin Irak'ta hüküm süren Lahmiler ile ittifak kurmalarından sonra Romalıların bölgede başarılı olabilmek için Gassanilerden yardım istemeye mecbur kalması da etkenlerin başında gelmektedir.²⁶²

Nitekim Gassaniler, Lahmilere karşı başarılı biçimde mücadele vermiş ve böylece Romalıların bölgedeki hakimiyeti güçlenmiştir. Son olarak Gassanilerin Arabistan ve Filistin bölgelerindeki bağlantıları sayesinde bu bölgede yaşayan bedevileri de kontrol altında tutması önemli bir faktördür. Dolayısıyla Gassanilerin bedevi Arap kabilelerinden ve Sasanilerden gelebilecek saldırılara karşı Romalılar için bir tampon devlet vazifesi görmekteydiler.²⁶³ Gassaniler Roma ile anlaşma yaptıktan sonra bölgede Roma'nın vassalı olarak hizmet etmeye başladılar.²⁶⁴ Onlardan yıllık yardım aldılar ve bunun karşılığında Romalılara atlı birlik temin ettiler.²⁶⁵ Sasani savaşı öncesinde ve bilhassa savaş esnasında Anastasius, çevre vilayetlerin güvenliğini sağlamak amacıyla, Arap kabileleriyle arasındaki ilişkileri korumak adına bir politika

²⁵⁹ Mahmut Kelpetin, *İslâm Öncesi Güney ve Kuzey Arabistan*, İstanbul 2016, s.209; Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi, I*, (çev: Salih Tuğ), İstanbul 1989, s.119.

²⁶⁰ Gassanilerin kökeni hakkında daha fazla bilgi için bkz: A.Ağırakça, "Gassaniler", DİA, XIII, s.397-398. Ayr. bkz: Sümeyya İslam Çelik, *Gassaniler*, (Danışman: Prof. Dr. Mehmet Mahfuz Söylemez), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019; Lahmiler hakkında detaylı bilgi için bkz: A.Kapar, "Lahmiler", DİA, XXVII, S.54-55.

²⁶¹ Kelpetin, s.158.

²⁶² Şemsettin Günaltay, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, Ankara 2013, s.191.

²⁶³ Hitti, *İslam Tarihi*, s.118-120; Casim Avcı, *İslam-Bizans İlişkileri*, s.23.

²⁶⁴ Avcı, *İslam-Bizans İlişkileri*, s.23.

²⁶⁵ Kelpetin, s.159.

seyretmiştir. Bunun neticesi olarak da herhangi bir rolü olmayan etkisiz Salihidleri terk etmiş ve daha baskın kabileler olan Gassaniler ve Lahmilerle anlaşma yoluna gitmiştir. Bu doğrultuda Romalılar yeniden Kızıldeniz ticaretine katılmış ve bu vasıta ile Aden Boğazının kontrolüne olan ilgi artmıştır. Aynı zamanda kuzeydeki Akhunlara giden ipek yolunun kontrolünü kaybeden Sasaniler, güneydeki ticarete daha fazla ilgi göstermeye başlamıştır.²⁶⁶ Romalılar ile Gassaniler arasında uzun süre devam eden iyi ilişkiler sona erdi. Bu gelişmelerden sonra Gassaniler dağılma ve parçalanma sürecine girdi. Pek çok gruba bölünen hanedanlık mensupları kendilerine yeni liderler seçmeye başladı. Bunların bir kısmı Sasaniler veya Roma ile ittifak kurarken diğerleri de bağımsız kaldılar. Sasani hükümdarı II. Hüsrev Perviz, bu kargaşa ortamından istifade etti ve Suriye bölgesindeki Gassani hakimiyetini sona erdirdi. Medeniyet açısından oldukça ileri seviyelere ulaşan Gassaniler, yönetim anlayışında Suriye ve Roma kültürünün etkisinde olmuş; özellikle Roma ile kurdukları dostane ilişkiler bu gelişimin seyrine katkı sağlamıştır.²⁶⁷

Güney Arabistan'dan kuzeye göç eden ve burada devlet kuran kabilelerden bir diğeri Lahmilerdir. Gassaniler ile aynı soydan gelen Lahmiler, bölgeye geldikten sonra Fırat'ın batı kısmına yerleştiler. Bununla birlikte Gassanilerden farklı olarak Sasaniler ile birlikte hareket etmeyi tercih ettiler. Böylece Arap kabileleri ve Roma imparatorluğundan gelebilecek muhtemel saldırılara karşı Kuzey Arabistan'da Sasaniler için bir tampon görevi üstlendiler. Yine Sasanilerin Arap yarımadasındaki ticari faaliyetlerinin güven içinde sürmesi için katkı sağladılar.²⁶⁸ Yaklaşık 500 yılında Lahmiler tarafından yönetilen Araplar, Sasanilerle müttefik olan Euphratensis'e saldırdılar ve generâl Eugenius tarafından yenilmiş olsalar da Romalılar bu saldırıyı Sasanilerin düşmanca tavrından kaynaklandığını kabullendiler. 502'de ise Anastasius, Araplarla güçlü bağları olan Euphrasius'u Araplarla barış görüşmesi yapmak üzere gönderdi.²⁶⁹ Böylece Romalılar hem sınır güvenliğini koruyacağı hem de Arapların

²⁶⁶ R.C.Blockley, *East Roman Foreign Policy*, Arca 1992, II.13; Blockley'den naklen ayr. bkz: J.Harmatta, "The Struggle for the Possession of South Arabia between Aksum and the Sasanians", Actes du IVe congrès international des 'études 'ethiopiennes, Rome 1972, s.95-96.

²⁶⁷ Kelpetin, s.209-210.

²⁶⁸ Kelpetin, s.167, 211.

²⁶⁹ Blockley, II.13, Blockley'den naklen ayr. bkz: J.S.Trimingham, *Christianity amongst the Arabs in pre-Islamic Times*, London 1979, s.270.

insan gücünden faydalanacakları politik bir taktik sağlamışlardı. Anastasius özellikle de kültürel bağları geliştirmek adına miafizitizm'in yayılmasını kullanmıştır. Bu anlaşma şartlarına ek olarak Jotabe'nin Arap kontrolünden kurtarılmasıyla birlikte Roma'nın ticari yolları iyileşmiş ve Romalılar ağır gümrük vergilerinden de kurtulmuştur.²⁷⁰ Shaid'in ifadesine göre savaşlarda Sasani yanlısı müttefiklerin Roma yanlısı kabilelerden daha aktif bir rol oynamıştır.²⁷¹

Kuzey ve Orta Arabistanda devlet kuran kabilelerden bir diğeri de Kindelilerdir. Arap kökenli olan Kinde kabilesi, bu özelliğiyle Güney Arabistandaki diğer kabilelerden ayrılmaktadır.²⁷² Kindelilerin V. ve VI. yüzyılda Kuzey, Güney ve Orta Arabistan'a hükmeden çok geniş bir coğrafyaya yayıldıkları, İslam öncesi dönemde yarımadanın askeri, siyasi ve kültürel tarihinde belirleyici bir rol oynadıkları söylenebilir. Kindeliler 500 yılında Roma kontrolündeki Suriye sınırına saldırı düzenledi.²⁷³ Anastasius, Filistin bölgesinin kontrolünü elinde tutmak ve bu kabilenin yeni saldırılarının önüne geçmek için onlarla anlaşma yapmak zorunda kaldı. Ayrıca Kindeliler bu anlaşmayla birlikte Roma'nın Sasaniler ve müttefikleri Lahmiler ile yaptıkları mücadelede onlara destek vermeyi taahhüt ettiler.²⁷⁴

II.2. Batı Sınırı

İmparator Zeno'nun İtalya'yı yönetmesi için gönderdiği Ostrogot Theoderic'in konumuna dair çözüm arayışları ve barbar kavimlerin düzenledikleri saldırılara karşı Balkanlardaki savunmanın güçlendirilmesi ve dolayısıyla da Anastasius'un bu problemlere yönelik hamleleri dönemin batı sınırı çizgisini oluşturmaktadır.

Bu dönemde Ostrogot Kral Theodoric ile olan ilişkiler çözüme kavuşturulmuş ve Franklar ve Burgonyalılarla sıkı ilişkiler kurulmuştur. Ayrıca Anastasius'un bu

²⁷⁰ Roma-Arap ilişkileri hakkındaki tartışmalar için bkz: Nicks, 74-78. 330-718 yılları arasında Roma'nın dış ilişkileri hakkında yapılmış güncel çalışma için ayr. bkz: Mustafa Gülem, *Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun Dış Politikası (Erken Roma Dönemi 330-718)*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Danışman: Dr. Abdullah Kaya), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2015.

²⁷¹ Arap kabilelerinin savaşa katılma sebepleri ve bu savaşlarda benimsedikleri taraflar için bkz: Shaid, *Sixth Century*, s.13-17; Ayr. bkz: Nicks, s.82-83.

²⁷² İrfan Shaid, "Kinda", *El² (İng.)*, V, s.118.

²⁷³ Cevâd Ali, *El-Mufasssal Fi Târîhi'l- 'Arab Kable'l-İslâm*, Mısır 1922, s.40; Kelpetin, s.189.

²⁷⁴ Kelpetin, s.185-189.

dönemde Balkanlardaki tehditlerle de mücadele ettiği ve bu gibi dış sorunları çözüme kavuşturmak adına bazı adımlar attığını görmekteyiz.²⁷⁵ Anastasius'un saltanat dönemindeki dış politikasına geçmeden önce İmparator Zeno'nun Germen şefi Odoacar ve Ostrogot Kral Theodoric ile ilişkilerini tartışmamız yerinde olacaktır.

Zeno döneminde İtalya'da bazı meseleler önem kazanmış ve bu durum ülkenin karışıklığa sürüklenmesine neden olmuştur. Bu sorunun başında özellikle V. yy'ın ikinci yarısında Germen şeflerinin baskın bir otoriteye sahip olması gelmektedir. Bu şefler istedikleri gibi yönetime karışıyor, istedikleri kişiyi tahta çıkarıp istediklerini yerinden edebiliyorlardı. Bu şeflerden biri olan Odoacar bu dönemde oldukça aktif bir rol üstlenmiştir.

II.2.1. Roma-Got İlişkilerinin Arka Planı

M.S. 474 yılında Iulius Nepos (474-475), I. Leo tarafından Roma'da imparator ilan edilmişti fakat Nepos'u bekleyen pek çok problem mevcuttu. Bu sorunların başında Vizigotların akınları ve Ostrogotların kesintisiz devam eden tehditleri bulunmaktaydı. Özellikle de imparatorluğun bu karışık halinden faydalanan Vizigotlar, Galya'ya sürekli akınlar düzenliyor ve Nepos'u bu konuda oldukça huzursuz etse de Nepos'un uyguladığı siyasi taktikler sayesinde Galya kontrol altına alınmıştır.²⁷⁶ Böylece imparatorluk, Galya'nın başında bulunan bu tehditten kurtulmayı başarmıştır. Bu dönemde Nepos'un ordusu oldukça zayıftı ve isyanlara karşı herhangi bir savunma gücü bulunmamaktaydı. Her ne kadar diplomatik kararlar verirken diğer imparatorlara nazaran daha yetenekli olsa da ordunun zayıflığı onu belli başlı konularda kendisini yetersiz hissettiriyordu. Bu kötü durum sebebiyle Nepos, kendisine yardımcı olması amacıyla Orestes'i *magister militum* olarak görevlendirdi. Orestes'in Roma'da hüküm sürme gibi bir arzusu mevcut olduğundan Nepos'un bu hamlesi büyük bir hata olarak kabul edilmiştir.²⁷⁷ Özellikle de *magister militum* gibi

²⁷⁵ Detaylar için bkz: Nicks, s.108.

²⁷⁶ Ostrogotlarla ilgili yapılmış kapsamlı modern çalışma için bkz: Mert Kozan, *Ostrogotlar ve Büyük Theodericus Dönemi*, (Danışman: Prof. Dr. Melek Delilbaşı), Ankara Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2014.

²⁷⁷ Bury, I, s.419-420.

önemli bir göreve atanması onun bu isteğini gerçekleştirme konusunda kapıları sonuna kadar açmıştır.

Orostenes, Nepos'un yerine oğlu Romulus Augustus'u getirmek istiyordu ve bu uğurda da derhal hazırlıklarına başladı. Orostenes'in *Pannonia*'dan harekete geçtiğini duyan Nepos'un kaçmaktan başka çaresi yoktu. Çünkü az önce de belirttiğimiz üzere ufacak bir ayaklanmayı bile bastırabilecek askeri gücü bulunmuyordu. Bu sebeple Dalmaçya'ya doğru kaçtığı sırada kolaylıkla amacına ulaşan Orostenes, kendisinin yerine oğlu Romulus Augustus'u 475 yılında tahta geçirmeyi başardı.²⁷⁸ Orostenes'in bu tavrı Zeno tarafından kabul edilmedi. Odoacar ise İtalya topraklarından talep etmiş, bu istek ise Orostenes tarafından reddedilmiştir. Bunun üzerine Odoacar harekete geçerek isyan bayraklarını kaldırmıştır. Orostenes her ne kadar direnmeye çalışsa da 476 yılında yakalanarak idam edilmiştir.²⁷⁹ Odoacar'ın gerçekleştirmiş olduğu bu darbe sonrası kendisi Roma senatosu tarafından imparator olarak kabul etmemiştir.²⁸⁰ Doğu Roma, Batı Roma'nın resmi hükümdarı olarak Iulius Nepos'u uygun görmüştür. Odoacar bu girişimi sonrasında sancaklarını Zeno'ya göndermiş ve Zeno bunları geri almasına rağmen kendisini imparator olarak tanımadığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra imparator olarak Nepos'un tanınmasını Odoacar'ın da onun *patricius*'u olması gerektiğini teklif etti.²⁸¹

Odoacar bu durumdan oldukça rahatsız olmuş ve yönetimi ele geçirme planları düzenlemeye başlamıştır. 476 yılında Odoacar, son batı imparatoru olarak bilinen Romulus Augustus'u tahtından indirerek yönetimi ele geçirmiştir.²⁸² Bununla da yetinmeyip olayı meşrulaştırmak adına Zeno'ya Roma senatosu adına bir heyet göndererek İtalya'nın başka bir imparatora ihtiyacı olmadığını, kendisine *patricius* (Roma patriği) ünvanı verilmesini ve Romalılar adına İtalya'nın yönetimini istiyordu.

²⁷⁸ Bury, I, s.405.

²⁷⁹ Abdullah Üstün, “ *Türk Tarihinin Bir Kaynağı: De Origine Actibusque Getarum*” (Danışman: Turhan Kaçar), Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2007, s.118-119 (242);Bury, vol I, s.406. Bury'den naklen ayr. bkz: Anonymus Valesianus, Leipzig 1968, viii, 38.

²⁸⁰ Kozan, s.223. Kozan'dan naklen ayr. bkz: Cassiodorus, *Variae*, XII, 1894, 253.

²⁸¹ Stephen Mitchell, s.178, Mitchell'den naklen ayr. bkz: Malchus, 14.

²⁸² Romulus Augustus tahta çıktığında henüz on yaşındaydı. Bu sebeple kaynaklarda “ufak augustus”, “önemsiz augustus” olarak tasvir edilmiştir.

Bu isteği ise kabul edildi.²⁸³ Odoacar, İtalya'nın kralı değildi ve İtalya'yı bağımsız bir şekilde yürütme hırsına sahip olduğu düşünülüyordu. Buna rağmen Odoacar, Roma senatosunun da desteğini alarak İtalya'da hüküm sürmeye başlamıştır.²⁸⁴ Iordanes Odoacar'ın durumunu şu şekilde kaydetmiştir:

*“Kavimlerin kralı Odoacar, tüm İtalya'nın kontrolünü zorla ele geçirdi ve ardından Ravenna'da kendisini tedirgin eden Dük Bracila'yı öldürdü. Krallığını güçlendirdi ve İtalya'ya Theoderic'in ortaya çıkışına kadar on üç yıl hükmetti.”*²⁸⁵

Fakat Odoacar hükümdar olduktan sonra başına buyruk hareket etmiş ve bu durum Zeno'nun da dikkatinden kaçmamıştır. Her ne kadar Odoacar üzerine yürümek istese de kendisinde bu gücü henüz bulamadığından bu düşüncesini erteleme kararı almıştır. Bunun yerine Odoacar'ı Ostrogotlar aracılığıyla cezalandırmak istedi. Tam da bu noktada Zeno'nun, Ostrogot kralı Theoderic ile ilişkileri başlamış oldu.²⁸⁶

Babasının ölümünün ardından hâkimiyeti kesin olarak eline alan Theoderic artık resmi olarak Gotların kralıydı. Zeno'nun ise Gotlarla olan ilişkisi oldukça inişli çıkışlıydı. Zeno'nun tam da bu süreçte çözüme ulaştırması gereken iki büyük sorun vardı ve bu iki sorunun da adı Theoderic idi. Ostrogot kralı Amallı Theoderic ve Theoderic Strabo birbirlerine büyük kin beslemekteydi ve Zeno kimin yanında yer alırsa diğer tarafın düşmanlığını kazanacağını çok iyi biliyordu. Bu sebeple atacağı adımları defalarca düşünerek atmalydı. Zeno'nun, tahta çıkmadan yaklaşık bir yıl kadar önce Leo'nun dul eşinin kardeşi olan Basiliscus'un imparator olarak ilan edildiği bir isyanda Konstantinopolis'e sürgün edildiği bilgisine çalışmamızın önceki kısımlarında yer verilmişti. Bahsi geçen Theoderic Strabo ise bu olayda gaspçıyı desteklemiş ve onun hükümdarlık dönemi boyunca da var olan üstün ünvanlarını kendisinde tutmayı başarmıştı. Theoderic Strabo, Zeno'nun karşısında yer almayı

²⁸³ Vasiliev, s. 132. Ayr. bkz: Stephen Mitchell, s. 177. Ayr. bkz: Iordanes, 242-291.

²⁸⁴ Nicks, s. 109. Nicks'ten naklen ayr. bkz: A.Chastagnol, *Le senat romain sous le regne d'Odoacre*, Bonn 1966, s.24.

²⁸⁵ Iordanes, 243.

²⁸⁶ Theodemir'in oğlu Theoderic 471 yılında Ostrogotların kralı olarak babasının tahtını devralmıştır. Theoderic'in çocukluk yılları için bkz: Thomas Hodgkin, *Theoderic the Goth, the barbarian champion of civilisation*, New York, 1885. Gotların tarihi hakkında yapılmış kapsamlı bir çalışma için ayr. bkz: Herwig Wolfram, *History of the Goths*, California 1990.

tercih etde de Ostrogotlar Zeno'nun yanında olmuşlardır.²⁸⁷ Bunun yanı sıra Iordanes'ten aldığımız bilgilere göre, İmparator Zeno, halkının başına kral olarak geçirilen Theoderic'e olan desteğini kendisine her türlü imtiyazı sağlayarak göstermiştir. 476 yılında Zeno, Theoderic'i himayesi altına almış ve kendisini evlat edinerek kendisinin itibarını artırmıştır. Theoderic ayrıca 484 yılında dünyanın en onurlu ve en hayırlı mevkii olarak bilinen *Consul Ordinariusluğuna* getirildi. Zeno bunlarla da kalmayıp Theoderic'in şerefine hükümdarlık sarayının önüne atlı bir heykel diktirmiştir.²⁸⁸

Bu gibi ayrıcalıklara rağmen Theoderic Zeno'ya tam anlamıyla güvenememiş ve gerektiğinde kendisine ihanet edebileceği düşüncesini de hatırlayarak kendi konumunu sağlamlaştırmak için halkını mevcut yerleşim yerinden uzaklaştırarak Singidunum'dan Tuna'nın güney kısmına yerleştirdi. Amallı Theoderic bu gibi stratejik hamleler gerçekleştirirken düşmanı Strabo ise Trakya'yı yağmalamaktan çekinmiyordu. Lakin yağmalayacak bir şey kalmayınca ordusuna yeterli miktarda yiyecek bulamamış ve Zeno'ya elçiler göndererek barışa istekli olduğunu bildirmiştir. Bunun yanı sıra Amallı Theoderic'in Tuna bölgesinde büyük işgaller gerçekleştirdiğini, kendisinin tam bir isyancı olduğunu ve Ostrogotların yanından ziyade karşısında yer almanın imparator için daha iyi olacağını söyledi. Fakat Zeno, Strabo'nun bu sözlerini sadece zayıflık göstergesi olarak görmüş ve Ostrogotlar hakkında sarfettiği önerileri alaycı bir tavırla reddetmiştir.²⁸⁹

Zeno'nun küçümseyici tavrıyla karşılaşan Strabo, büyük bir öfkeyle Konstantinopolis'i tehdit etmeye başlamıştır. Oldukça büyük tepki veren Strabo'nun bu halini gören Zeno, bu sefer de kendisi barış çağrısı yapmış ve Strabo'ya artık kendisine ve imparatorluğa karşı takındığı düşmanlıktan vazgeçmesini, oğlunu rehin olarak göndermesi karşılığında da fethettiği Konstantinopolis'in idaresini tekrar kendisine vermesini talep etmiştir. Fakat Strabo bu süreçte kendi gücünün farkında olmuş, Konstantinopolis'te birçok arkadaşı olduğunu öğrenmişti ve bu durumda şehre

²⁸⁷ Henry Bradley, *The Story of the Goths: From the Earliest Times to the end of the Gothic Dominion in Spain*, London 1888. s.138-140.

²⁸⁸ Iordanes, LVII, 289.

²⁸⁹ Bradley, s.138-140.

giris burada yönetimi ele geçirmenin zor olmayacağını düşünmüştür. Strabo bu gibi planlar yaparken Amallı Theoderic ise Zeno'nun kendisine bir tuzak hazırladığından şüpheleniyordu. Bunun üzerine imparatora, Strabon'la asla barışmayacağına dair büyük bir yemin ettirmiş ve düşmanla karşılaşmadan önce çok sayıda at ve büyük bir orduyla ona katılacağı sözünü vermişti. Bu sözleri alan Amallı Theoderic, askerlerini Trakya'ya götürerek, uzun ve yorucu ilerlemenin ardından Strabo'nun güçlü bir bölgede konuşlandırılmış askerleriyle karşılaştı. Etrafta ise Zeno'nun sözünü verdiği Roma birliklerinden herhangi bir iz yoktu. Theoderic oldukça çaresiz bir durumda kalmasına rağmen Roma askerlerinin geleceğine dair umudunu yitirmemişti. Fakat ilerleyen zamanlarda Zeno'nun ordusunu göndermeyeceği kesinleşmişti. Bu durumda Strabo'nun güvenli kampına saldırmak ya da kendileri için daha korunaklı bir bölgeye çekilmek imkânsız hale gelmişti. Strabo tam da bu sırada sesini Ostrogotlara daha rahat duyurabileceği bir yere çıkarak Amallı Theoderic ve ordusuna şöyle seslenmiştir:

*“Gotlar! O aptal yüzünden kendi kardeşlerinle mi savaşacaksın? Birbirimizin boğazını kesmemizi herşeyden çok isteyen Romalıların oyununa mı geleceksin? Bazılarınız bir zamanlar zengindi: o sizi fakirleştirdi, özgürlüklerinizi elinizden aldı ...”*²⁹⁰

Bu sözlerin ardından Amallı Theoderic ve Strabo arasındaki buzlar kısmen erimiş ve iki taraf da anlaşma yoluna gitmiştir. Bunun üzerine Zeno, düşmanı ve tehlikeli bir hal alan müttefiki arasında savaş haberini beklerken iki şefin anlaşma sağlayarak kendisine karşı güçlerini birleştirdiğini öğrenmesi üzerine bir tarafı yanına çekmek için plan yapmaya başladı. Öncelikle Amallı Theoderic'e rüşvet teklif ederek Strabo'nun karşısında kendisinin de yanında yer almasını istemiştir. Ancak Amallı Theoderic bu vaatleri kabul etmemiştir. Bunun üzerine şansını bu sefer de Strabo üzerinde deneyen Zeno, bu sefer başarı sağlamıştır. Lakin daha sonraki süreçte Strabo'nun tavırlarından rahatsız olmaya başlayan Zeno, Amallı Theoderic ile barış sağlamak için kendisine elçiler göndermiştir. Elçiler vasıtasıyla vaatlerini sunan Zeno, kendisine Epirus'ta bir bölge vermeyi ve mısır satın almaları için yüklü miktarda para

²⁹⁰ Bradley, s.140-142. Ostrogotlar hakkında yazılmış önemli eserlerden birisi olarak gösterilen kaynak için ayr. bkz: T.S.Burns, *A History of the Ostrogoths*, Bloomington 1984.

ödemeyi teklif etti. Şartları yetersiz bulan Theodericus bunu Zeno'ya bildirmiş ve aralarında müzakereler başlamıştır. Tam da bu sırada Theoderic'in kardeşi Theudamund'un Romalı bir general tarafından saldırıya uğraması üzerine müzakereler yarıda kesilmiş ve iki taraf arasında savaş yeniden başlamıştır. 481 yılına gelindiğinde ise İllus ve Romulus adındaki iki generalin önderliğinde Konstantinopolis'te bir isyan çıkmış ve Strabon, maaşının artması karşılığında bu ayaklanmayı bastırma görevini üstlenmiştir. Bu görev sırasında ise yanlışlıkla öldürülmüştür.²⁹¹

Bu ölümle birlikte Amallı Theoderic, büyük bir rakibinden kurtulmuştu. Bununla da kalmayıp Strabon'un ordusunda bulunan pek çok asker Theoderic'in yanında yer almıştır. Theoderic, güçlenen ordusuyla birlikte Roma imparatorluğuna büyük zararlar vermiş olmasına rağmen Zeno, Theoderic'le arasındaki ilişkiyi sürdürmekten oldukça hoşnuttu.²⁹² Aralarındaki güzel dostluk çok geçmeden yine sarsılmaya başlamış ve Ostrogotlar silahlanarak Konstantinopolis'i tahrip etmeye başlamıştı. Bu durumun sonucunda ise her iki tarafı da memnun edecek bir anlaşmaya varıldı. Iordanes'ten kayıtlarına göre Theoderic şu sözlerle batının kontrolünü ele almıştır:

*“Batı ülkesi, uzun zaman önce atalarınız ve onların seleflerinin hükmü altında yönetildi ve dünyanın sahibesi ve lideri olan o şehir şimdi Ruglar ve Thorcilingler tiranlığı tarafında sarsıntıya uğratıldı. Beni kavmimle oraya yollayınız. Böylece başka kelime telaffuz ederseniz, burada masrafın yükünden kurtulmuş olabileceksiniz. Tanrının yardımıyla zapt edecek olursam, dininizin namı yüceltilmiş olacak. Oğlunuz olan benim, sizden bir hediye olarak alıp bu krallığa hükmetmem daha evladır. Galip gelirsem, onu sizin hibeniz ve hediyeniz olarak koruyacağım. Yenilgiye uğratılırsam, saygınlığınızdan hiçbir şey kaybetmeyeceksiniz.”*²⁹³

İmparator Zeno, Theoderic'in bu talebini kabul etti. Senato ve Roma halkının desteğini de alan Theoderic, Zeno'nun kendisine verdiği hediyelerle ve kendisiyle

²⁹¹ Wolfram, s.276; Burns, s.63.

²⁹² Bradley, s. 141-143. İmparator Zeno döneminde Gotların faaliyetlerini derleyen modern araştırma için ayr. bkz: Mert Kozan, “İmparator Zeno Dönemi Doğu Roma İmparatorluğu'nun İzlediği Got Dış Politikası”, *Tarih Okulu Dergisi*, Mart 2016, Yıl 9, Sayı XXV, s. 669-681.

²⁹³ Iordanes, 291.

gelmek isteyen tüm Got kabileleri de yanına alarak imparatorluk şehrinden ayrılmak için harekete geçti.²⁹⁴ Theoderic bu heyecanla, sonbaharın ortalarına doğru harekete geçti. Böylece halkını kışın zorluklarına maruz bırakmıştı. Bradley'e göre Theoderic'in *Moesia*'dan yola çıkardığı insan sayısı çeyrek milyondan az değildi. Bu büyük kalabalık hayvan ve eşyalarıyla birlikte yaklaşık üç yüz mil boyunca muhalefetle karşılaşmadan ilerlemeyi başarmıştır. Fakat *Singidunum*'a gelindiğinde işler değişti ve Gepid'leri karşılarında buldular. Theoderic, şehirden geçmelerine izin vermesi için Gepid kralına elçiler göndermiştir. Kralın bu talebi reddetmesi üzerine Ulca adındaki bir nehrin yakınında oldukça şiddetli bir savaş başlamıştı. Zeminin bataklık olması ve bölge halkının bu bölgeyi yeni gelenlerden daha iyi bilmesi sayesinde Gepidlerin önde olduğu savaşta Theoderic'in cesaretiyle birlikte güçlenen insanlar savaşın seyrini değiştirmeyi başarmışlardır. Gepidler bölgeyi terkettiklerinde ise Ostrogotların ihtiyacı olan birçok erzağı da arkalarında bırakmışlardır. Bu zaferden sonra Theoderic zorlu araziler boyunca halkına liderlik yapmayı başarsa da halkın içerisinde kadın ve çok sayıda küçük çocuğun olması sebebiyle oldukça yavaş ilerliyorlardı. Bunun yanı sıra grubun içinde baş gösteren hastalıklar oldukça büyük sorun haline gelmişti. Ostrogotların yolculuklarının başından yaklaşık bir yıl sonra İtalya'nın sınır nehri olan *Isonzo* yakınlarına kamp kurdular. Theoderic'in askerlerini ve yük hayvanlarını dinlendirdiği sırada Odoacar'ın kendileri üzerine silahlı birlik göndermiştir.²⁹⁵

Odoacar'ın ordusu Theoderic'in ordusundan sayıca daha kalabalık olmasına rağmen Theoderic'in ordusu tecrübe bakımından daha güçlüydü. Odoacar'ın ordusunu farklı kabilelere mensup askerler oluşturmuştu. Her kabilenin başında ise kendi şefleri bulunmaktaydı. Bu durum da savaş taktiklerinin askerlere ulaşması konusunda zaman kaybı oluşturuyordu ve ordu için oldukça büyük bir dezavantajdı. Odoacar'ın aksine Theoderic'in ordusunda ise yabancı bir unsur bulunmuyor, taktik ve stratejileri hızlı bir şekilde konuşup uygulayabiliyorlardı. Bu da ordunun tek elden yönetilerek orduya

²⁹⁴ Iordanes, 292.

²⁹⁵ Iordanes, 292-293; Bradley, s.142-146. Nicks, s. 111-112. Nicks'ten naklen ayr. bkz: A. Gaudenzi, *Sui rapporti tra l'Italia e l'impero d'Oriente*, Bologna 1888.

güç kazandıran bir faktör olarak karşımıza çıkmaktaydı.²⁹⁶ Got tarihi hakkında çıkan ilk eserlerden biri olarak bilinen Henry Bradley'in *The Story of the Gots* adlı eserinde bu olaylar detaylı bir şekilde aktarılmıştır. Bradley'in kaydettiklerine göre bu ilk karşılaşmanın kazananı Theoderic ve ordusu olmuştu. Bunun üzerine Theoderic, yer değiştirmeden ordusunun burada bir süre istirahat etmesine imkân sağladı. Ardından kaçan Odoacar'ı takip ederek onu kovalamaya devam etti.²⁹⁷

30 Eylül 489 yılında ikinci kez çarpışmaya hazırlanan iki ordu Verona yakınlarında karşılaşmış ve Kozan'ın araştırmasında yer verdiği Ennodius'un bir pasajında Theoderic'in bu savaşa ne kadar özenle hazırlandığını görmekteyiz. Bu pasaj bu olayı şu şekilde kaydetmiştir:

*“Theoderic savaşın gerçekleşeceği günün sabahında büyük bir özenle hazırlandı. Bu gün için özel olarak hazırlanan göz alıcı kıyafetini büyük dikkat ve özenle giyindi. Giysisinin kollarında bulunan dantel detaylarını annesi ve kız kardeşi işlemişti. Theoderic gülümseyerek bu giysinin savaşta kendisine cesaret getireceğini söyledi.”*²⁹⁸

Bradley, savaşın başında Odoacar ve ordusunun oldukça zorlandığını ve çaresizce savaştıklarını belirtmiş, bunun yanı sıra Ostrogotların da verdiği kayıpların oldukça ciddi bir sayıya ulaştığını fakat Theoderic'in kurnazca hamlelerinin devreye girdiğini izah etmiştir. Bunun üzerine Odoacar ve ordusu Ravenna'ya kadar çekilmiştir. Ravenna'ya çekilişini stratejik bir karar olarak gösteren Bradley, bu kentin çevresinin düzlükten ziyade bataklıklarla çevrili olması karşı taraf için kuşatmaya imkân tanımadığını dile getirmiştir.²⁹⁹ Fakat tam da bu esnada Theoderic İtalya topraklarındaki ilk yenilgisini yaşamıştır. Odoacar'ın oldukça yüksek mertebede bulunan komutanlarından Tufa ve ordusu Odoacar'ın yanından ayrılarak saf değiştirmiş ve Theoderic'in tarafına geçmiştir. Theoderic ise Tufa'ya oldukça fazla

²⁹⁶ Kozan, s.246-247. Kozan'dan naklen ayr. bkz: Cassiodorus, I.18,2.

²⁹⁷ Henry Bradley, *The Story of the Gots: From the Earliest Times to the end of the Gothic Dominion in Spain*, London 1888.

²⁹⁸ Kozan, s.248. Kozan'dan naklen ayr. bkz: Ennodius, *Opera*, (ed. Friedrich Bluhme), Auctores antiquissimi 7, 1885. Ayr. bkz: Bradley, s. 247-148.

²⁹⁹ Bradley, s.147. Odoacar hakkında daha fazla bilgi için ayr. bkz: Robert L. Reynolds- Robert S. Lopez, “Odoacer: German or Hun?”, *The American Historical Review*, Vol 52, No 1, 1946, s.36-53.

güvenmiş ve hatta onu onurlandıracak davranışlarda bulunmuştur. Bu davranışların başında ise kendisine rütbe vererek Ravenna'yı kuşatmaya göndermesi olmuştur. Fakat Tufa kendisine beklenildiği gibi sadık davranamamış ve tekrar saf değiştirerek Odoacar'ın himayesine girmiştir.³⁰⁰

Odoacar bu durumda avantajı kendisine doğru çevirse de bu şansını pekiyi kullanamamıştı. Bunun sebeplerinden birisi olarak da konunun başında da bahsettiğimiz üzere ordusunda bulunan paralı askerlerdi. Bu askerler sadece parayı düşünüyor ve bu yüzden de günden güne askerler saflarını terk ediyorlardı. Odoacar'da durum böyleyken Vizigot kralı Alaric'in Theoderic'in ordusuna destek amaçlı oldukça önemli bir sayıda Got askeri göndermiş, Theoderic bu takviyeyle birlikte oldukça güçlü bir hale gelmiştir.³⁰¹ Hal böyleyken 490 yılında Odoacar kesin olarak mağlup olmuş ve Ravenna'ya çekilmiştir. Bunun üzerine ülkeyi iki koldan yürütme isteğiyle karşı karşıya kalınmış ve Theoderic ve Odoacar'ın güçlerini birleştirilmesi istenmiştir. Şartlar böyle olunca imparatorluğun batı yarısında oldukça güçlü iki Germen liderinin kuvvetlerinin birleştirilmesi doğu kesim için oldukça yoğun bir tehdit olarak görülecekti. Fakat Theoderic'in yönetimi Odoacar'la paylaşmaya hiç niyeti yoktu. Ostrogotlar, kralları Theoderic'in idaresi altında Balkan yarım adasına oldukça büyük yıkımlara sebep olan akınlar düzenliyorlar ve dahası imparatorluğun merkezini de tehdit ediyorlardı. Zeno ise bu durumdan hoşnuttu çünkü Ostrogotlar sayesinde kuzeydeki tehlikeli komşularından kurtulmuş olacaktı. Bunun üzerine İtalya'ya sefer düzenleyen Theoderic, Odoacar'ı katlederek Ravenna'yı zaptetmiş ve ölümüne kadar da İtalya'nın yönetimini Ravenna'dan sağlamıştır.³⁰² Odoacar'ın katledilmesi üzerine ailesinin de sonu felaketlerle gelmiştir. Odoacar'ın karısı Sunigilda Ravenna'daki bir zindana kapatılarak açlıktan öldürülmüş, oğlu ve Batı Roma İmparatoru *caesar*'ı Thela ise esir alındıktan bir süre sonra katledilmiştir. Yine Bradley'in ifadesine göre Odoacar öldürüldüğünde altmışlı yaşlarındaydı ve defin

³⁰⁰ Kozan, s.250. Kozan'dan naklen ayr. bkz: Herwig Wolfram, "Gotische Studien", Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Pt 1, Das Reichthum Athanarics, 1975, 281. Ayr. bkz: Bradley, s. 148.

³⁰¹ Bradley, s. 149.

³⁰² Iordanes, 295; Vasiliev, s. 133, Mitchell, s. 178. Ayr. bkz: Nicks, s. 112.

töreni Hristiyan adetlerine göre yapılmamıştı. Şehrin dışında bir yerde cesedi yakılarak defnedilmiştir.

II.2.2. Anastasius ve Theoderic

Böylece Theoderic 15 Mart 493'te otuz dokuz gibi genç sayılabilecek bir yaşta İtalya'nın tek hükümdarı olarak konumunu güçlendirmiştir.³⁰³

Odoacar ile olan ilişkilere bakıldığı zaman yönetimi tek ele tabii tutmak için oldukça büyük kayıplar vermeyi göze alarak verilen mücadeleyi görmekteyiz. Özellikle Theoderic'le olan ilişkilerine bakıldığında bu dönemde karşılıklı yapılan stratejik hamleler oldukça fazladır. Odoacar'ın Theoderic'e göre yaşlı sayılmasının yanı sıra ordusundaki bazı aksaklıklara rağmen İtalya'nın yönetimi uğruna mücadelesini hiç bırakmadığını ve bu uğurda da kendisiyle birlikte ailesinin de hazin bir sona maruz kaldığını başlıca kaynaklar ışığında inceledik. Peki Odoacar öldükten sonra idareyi eline geçiren Theoderic nasıl bir yönetim tarzı benimsemişti? İtalya halkı Theoderic'i kabullenebilmiş miydi? Halka kendisini kabul ettirmek için oyunu zorbalıktan yana mı kullanmıştı yoksa uzlaşmacı bir tavır mı sergilemişti? Tüm bu soruların yanıtını bulmak için dönemin belli başlı kaynakları ve modern çalışmalar ışığında konuyu açmamız gerekmektedir. Theoderic'in saltanatını incelememiz asıl konumuz olan Anastasius'un dış politikasını anlamamız açısından da oldukça elzemdir. Theoderic'in İtalya'nın yönetimini eline aldıktan sonraki tutumunu tartıştıktan sonra Anastasius ile olan ilişkilerine de ayrıca bakılacaktır.

Büyük uğraşlar sonucu İtalya'nın tek hâkimi konumuna gelen Theoderic'in ilk icraatı İtalya halkına kendisini kabul ettirmek olmuştur. İtalya, bu dönemde oldukça savunmasız ve istikrarsız bir durumdaydı. Sebebi ise ülkede bulunan yabancı unsurlarla yerel Romalılar arasında bitmek tükenmek bilmeyen çatışmaların devam ediyor oluşuydu. Böyle karışık bir ortamda hüküm sürmeye başlayan Theoderic'in halk tarafından kabul edilmesi kolay görünmüyordu. Bu sebeple de Theoderic'in kendisini kabul ettirebilmesi için öncelikle bu sorunu ortadan kaldırması ve ülkedeki istikrarı sağlaması gerekmektedir. Theoderic'in bu amaçla attığı ilk adım aynı

³⁰³ Bradley, s. 150-151. Theoderic hakkında daha detay bilgi için ayr. bkz: A.D. Lee, *From Rome to Byzantium AD. 363 to 565*, Edinburg 2013, s. 120-133; Ayr. bkz: Kozan, s.254.

topraklar üzerinde yaşayan yabancı unsurlarla yerel halkı tek bir çatı altında toplamak oldu. Ona göre anca bu şekilde istikrar sağlanabilirdi. Hodgkin'e göre kullandığı ünvanla bunu gerçekleştirme arzusu içinde olduğu çok belliydi. Çünkü birçok kral kullandıkları ünvanlarda halkını bütünleştirici ifadeler kullanıyordu. Theoderic'te bu yolda ilerleyerek İtalya topraklarındaki bu unsurları tek bir çatı altında toplayabilmek adına "Gotların ve Romalıların İtalya Kralı" ünvanını kullanmayı tercih etmiştir.³⁰⁴

Bunun yanı sıra Theoderic, İtalya'nın yönetimini eline aldığı andan itibaren ülkeyi Roma geleneklerine uygun olarak yönetmiştir. A.D. Lee'nin *From Rome to Byzantium 363-565* eserinde Cassiodorus'a atıf yaparak Theoderic'in Anastasius'a yazdığı bir mektuba yer vermiş ve bu mektupta da Theoderic'in bu tutumunu bizzat vurguladığını dile getirmiştir. Mektupta "*Bizim krallığımız sizin tasarınıza göre şekillenmiş, tek imparatorluğun bir kopyasıdır.*" Sözü Theoderic'in benimsediği yönetim anlayışı hakkında da oldukça açık bilgi vermektedir.³⁰⁵ Theoderic aynı zamanda bu tutumunu devletler için iyi bir ekonominin yanı sıra hükümdarların sembolü niteliğindeki paralar üzerinde de göstermiştir. Bu dönemde basılan altın paralar, Konstantinopolis'te hüküm süren imparatorun adını ve büstünü taşımaya devam ederek, altının her zaman tek bir imparatorun adını taşıması gerektiğini göstermiştir. Bu durum kendisinin bir imparator tarafından görevlendirildiğinin de bir göstergesidir. Gümüş sikkeler de benzer şekilde imparatorun adını ve imajını taşımaktaydı ancak altın paraların tersine kralın da adının veya tuğrasının eklendiğini görmekteyiz. Böylece imparatorun himayesinde çıkarılan açık bir kraliyet parası haline gelmiştir.³⁰⁶

³⁰⁴ Hodgkin, s. 98. Ayr. bkz: Kozan, s. 255-256.

³⁰⁵ A.D.Lee, s.183. Lee'den naklen ayr. bkz: Cassiodorus, I.1.13

³⁰⁶ Theoderic'in bu hamlelerinin temelini Odoacar'ın para politikasının şekillendirildiği söylenmiştir. Odoacar'ın kendi adını veya monogramını ve natüralist bir portresini taşıyan gümüş ve bronz sikkeler bastırıldığı bilinmektedir. Hatta Odoacar'ın gür bıyıklı ve çıplak bir şekilde resmedilmesi imparatorluk dışı statüsünü gösteren en önemli ayrıntı olarak karşımıza çıkmaktadır. Konuyla ilgili detaylar için bkz: M.Blacburn, "*Money and Coinage*" in CHM 1, 660-674.



(**Görsel 1:** Theoderic’in bastırıldığı tremissis’in ön yüzünde tasvir edilen Anastasius büstü bulunurken arka yüzde Victoria betimlemesi mevcuttur.)

(Dumbarton Oaks Kataloğu BZC.1948.17.3829)

Böylece Theoderic bu tutumuyla ülkeyi nasıl yöneteceğiyle alakalı sinyallerini vermiş oluyordu. Buradan anladığımız kadarıyla İtalya’nın istikrarının temelini halk üzerindeki barışla sağlayacaktı. Kozan’ın Theoderic üzerinde yaptığı kapsamlı modern çalışmada Cassiodorus’a atıf yaparak Theoderic’in dini politikasında da oldukça stratejik adımlar attığını, 500 yılında Roma’ya gelerek kendisinin Arius itikadına sahip olmasına rağmen Katolik dünyasına saygısını ilettiğini yazmıştır. Bunun yanı sıra yine Cassiodorus’un ifadelerine göre Theoderic için önemli olan tek unsurun halk olduğunu ve halk için elinden her ne geliyorsa yaptığı belirtilmiştir. Halka bedava ekmek dağıtılmış, hipodrom oyunları düzenlenmişti. Halk da bunların karşılığı olarak Theoderic’i *dominus* yani efendi lakabıyla anıyorlardı.³⁰⁷ Halkın Theoderic’i böyle ifade etmeleri aslında onu kabullendiklerini ve kendileri için neler yapıldığının farkında olduklarının bir göstergesiydi. Bradley ise eserinde Theoderic’in bunlarla kalmayıp tekrar yurtlarına geri dönen köylülere geçimlerini sağlayabilmeleri ve daha

³⁰⁷ Kozan, s.256. Kozan’dan naklen ayr. bkz: Cassiodorus, I, 45.

rahat bir hayat sürebilmeleri amacıyla mısır tohumları ve oldukça fazla sayıda büyükbaş hayvan hediye ettiğini söylemektedir.³⁰⁸ A.D.Lee *From Rome to Byzantium* 363-565 eserinde, Anonymus Valesianus'a atıf yaparak Theoderic hakkında söylenen şu cümlelere yer vermiştir:

*“Roma halkına ve şehrin yoksullarına her yıl 120.000 ölçek tahıl verdi. Ayrıca sarayın restorasyonu ve surların yeniden inşası için her yıl 200 pound altın verilmesini emretti. Ravenna’da İmparator Trajan’ın inşa ettirdiği su kemerini restore ederek derhal şehre su getirdi. Sarayı bitirdi ve Verona’da hamam ve saray yaptı. Ticinum’da yeni surların yanı sıra saray, hamam ve amfi tiyatro yaptı.”*³⁰⁹

Theoderic hakkında söylenen bu sözler doğrultusunda Theoderic’in asıl değer verdiği kitlenin tebaası olduğunu ve toplum yararına elinden gelen her ne varsa gerçekleştirdiğini söylemek mümkündür. Kozan da çalışmasında dönemin Ravenna başpiskoposu olan Maximianus’un Theoderic için söylediklerini konu alan bir pasaj kaleme almıştır. Bu pasaj Theoderic ve yönetim anlayışı hakkında oldukça önemli bilgiler vermektedir:

*“O şerefli bir adamdı. Tüm iyilikler Theoderic’in üzerinde olsun. Kendisi otuz üç yıl yöneticilik yaptı ve bu yıllar boyunca İtalya’da herkes barış dolu ortamı hissettiler. Mutluluk ve huzur tüm ülkede hâkim oldu. O, iki farklı halk olan Got ve Romalıları bir bütünlermiş gibi yönetti. Kendisi Arius itikadına mensuptu ancak sivil idarede diğer itikadlara saygı duydu. O halkına sürekli iyi davrandı ve onlara hediyeler sundu. Hazinesin boş olmasına rağmen çok çalışıp hazineyi doldurdu. Yönetimde bulunduğu yıllar boyunca Katoliklere hiçbir zarar gelmedi.”*³¹⁰

Bu dönemi konu eden eserler incelendiğinde Theoderic’in halk üzerinde oldukça eşitlikçi ve adaletçi bir tutum sergilediği, halka ne kadar değer verdiği ve refah seviyesi yüksek bir ülkede yaşamaları için elinden gelen desteği sağladığı tüm yazarların ortak paydası olmuştur. Bunların yanı sıra Zeno ile ilişkilerine bakacak olursak Theoderic ve Zeno arasındaki bağların güvensizlik temeline oturtulmuş

³⁰⁸ Bradley, s. 155.

³⁰⁹ A.D.Lee, s. 183. Lee’den naklen ayr. bkz: Anonymus Valesianus, (tr. J.Roffe), 60, 67,71.

³¹⁰ Kozan, s. 262. Kozan’dan naklen ayr. bkz: Anonymus Valesianus, *Origo Constantini*, Part I: Text und Kommentar, (ed: Ingemar König), Trier 1987.

olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun en büyük sebeplerinden birisi ise çalışmamızın önceki bölümlerinde bahsettiğimiz üzere Zeno'nun imparatorluk tahtında oturmasına rağmen halka kendini zor kabul ettirmesi gösterilebilir. Çünkü Zeno'nun herhangi bir barbar şefine yakın ilişkiler göstermesi kendisini halkın nazarında kötü atfettirecek ve ilk hükümdarlık döneminde yaşadığı sorunları tekrar yaşayacaktı. Bu sebeple her iki tarafın da birbirlerine tam anlamıyla güvenememesi bu dönemdeki ilişkilerin tutarsız bir hale gelmesine olanak sağlamıştır.

Anastasius genel anlamda Odoacar'ın yerinde muhtemelen imparator adına İtalya topraklarını yöneten birisini görmekten oldukça hoşnuttu. İmparator Anastasius 497 yılına gelindiğinde Theoderic'i İtalya'nın yöneticisi olarak tanımış ve kendisine imparatorlara özgü olan erguvan rengi pelerin ve batı imparatorlarının taktığı tacı göndererek bu memnuniyetini kanıtlamış oldu.³¹¹ Aradaki ilişkilerin bu şekilde güzel başlaması aslında Theoderic'in güvensizliğe kapılmasına sebep oluyordu. Özellikle selefi Odoacar'ın tam da Balkanlardaki sınırlarını genişletmeye çalıştığı bir sırada Zeno'nun kışkırtmasıyla Gepid kuvvetlerinin saldırılarına maruz kalmıştı. Bu sebepten ötürü Theoderic'in Romalılara ve Gepidlere tam anlamıyla güvenemediği barizdir. Theoderic, bu sebeple bütün saldırı planlarını temkinli davranarak almış ve gerekli zamanları kollamıştır. 504 yılında Theoderic, Gepidlerin himayesinde bulunan *Sirmium* şehrini zaptetmiş ve hâkimiyetini güvence altına almıştır.³¹²

Anastasius, Gepidlerin çok fazla direnmesine imkân vermeden onları Tuna bölgesinin sağ kıyısından kovarak *Pannonia Secunda*'yı başkent *Sirmium* ile birlikte İtalya krallığına eklemiştir. Theoderic'in bu davranışları Anastasius'u da endişelendirmeye yetmişti. Tam da bu sırada Mundo adında bir Hun *Moesia*'da türeyen eşkıya çetesinin başında bulunmaktaydı. Anastasius'un Sasanilerle olan savaşı biter bitmez yönünü ya Gotların işgallerine karşılık vermeye çevirecekti ya da Mundo'nun bu yağmalarını durdurmaya yönelik davranacaktı. Anastasius öncelikle Mundo'ya karşı on bin kişilik Bulgar kuvvetiyle birlikte Sabinianus'u Mundo'yu yakalamak üzere harekete geçirdi. Mundo, bu hareketin haberini alır almaz

³¹¹ Bradley, s. 156.

³¹² Marcellinus Comes, 505; Bradley, s.177; Nicks, s.123-124: Nicks'ten naklen ayr. bkz: Ennodius, 277; Iordanes, 300-301.Gepidler hakkında detaylı bilgi için ayr. bkz: Hodgkin, s.438.

Theoderic'in generali vazifesinde bulunan ve Gepid'lerden kazandığı bölgeye yerleşen Pitzias'a kendisine yardım etmesi için çağrıda bulundu. Bu çağrıya olumlu yanıt veren general az sayılabilecek iki bin piyade ve beş yüz süvari ile birlikte yola çıkarak Sabinianus'u yendi ve imparatorluk güçlerine karşı kesin bir zafer kazandı.³¹³ Bu durum Iordanes'in kayıtlarına şu şekilde yansımıştır:

“Attila'nın soyundan gelen Mundo, Gepid kavminden kaçmıştı ve hiç kimsenin toprağını sürmediği Tuna'nın ötesindeki çorak bölgede dolaşıyordu. Çevresine, her taraftan pek çok sığır hırsızını, eşkiyayı ve hayduttu toplamıştı ve Tuna'nın kıyısında bulunan Herta adında bir kasabayı zapt etmişti. Barbar geleneklerinde olduğu üzere, o havalideki komşularını yağmaladı ve kendini bu derbederlerin kralı yaptı. Şimdi; nerdeyse Mundo umutsuz bir durumdaydı ve teslim olmayı düşünüyordu ki Pitzia geldi. Böylece Sabinianus'un elinden onu kurtardı ve kralı Theodoricus'un minnettar bir tebaası yaptı.”³¹⁴

Theoderic'in balkanlarda gerçekleştirdiği ve başarılı olduğu bir takım stratejik hamleyle birlikte konumunu iyiden iyiye sağlamlaştırma çabasına girdiğini ve bu amaçla da hız kesmeden yönünü farklı yerlere kaydırıldığını görmekteyiz. Anastasius ise Theoderic'in bu hamleleri üzerine aradaki güven bağlarının kopmaya başladığını farketmiş ve adımlarını daha sağlam atabilmek uğruna gerekli tedbirleri almıştır.

Balkanlarda oldukça başarılı hamleler gerçekleştiren Theoderic, statüsünü korumak adına komşularıyla olan ilişkilerini sağlamlaştırma yoluna gitti. Bu dönemde ülkesinin etrafını saran Franklar, Vandallar, Burgondiyalılar ve Vizigotlar oldukça önemli bir güç teşkil etmekteydi.³¹⁵ Theoderic'in komşularıyla arasını iyi tutmaktan ve dostluklarını kazanmaktan başka çaresi yoktu. Çünkü konunun başlarında da belirttiğimiz gibi stratejik hamleleri her ne kadar güçlü olsa da askerleri sayıca azdı ve

³¹³ Iordanes, 301; Nicks, s.124-125. Nicks'ten naklen ayr. bkz: John Moorhead, *Theoderic in Italy*, Oxford 1992, s. 175.

³¹⁴ Iordanes, 301.

³¹⁵ Theoderic, siyasi evlilikler vasıtasıyla bu dört komşuyu birbirine bağlama niyetindeydi. Detaylar için bkz: Nicks, s.125; Nicks'ten naklen ayr. bkz: Moorhead, *Theoderic*, s.175. Franklar için ayr. bkz: Edward James, *The Franks*, Oxford 1988; L.Musset, *The Germanic Invasions; the making of Europe, 400-600 A.D.* London 1975, bölüm III; Işın Demirkent, “Franklar”, *DİA*, C. 13, 1996, 173-176; Özlem Genç, *Pactus Legis Salicae Işığında Erken Orta Çağda Franklar*, (Danışman: Doç.Dr. Çağatay Aşkit), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019.

bu sebeple ordusunun gücü istediği oranda değildi. Ülkeyi çepeçevre saran komşularından gelecek herhangi bir saldırı hem kendisinin konumunu zedeleyecek hem de İtalya'nın hâkimiyetini kaybettirecekti. Bu gibi tehditleri göz ardı etmeyen Theoderic, tarih boyunca kullanılan siyasi evlilik yolunu seçerek komşuları arasında dostane ilişkiler kurmayı planlamıştır. Gerçekleştirilen evlilikler sayesinde hem kendi konumunu sağlamlaştıracak hem de ülkesine yönelik herhangi bir saldırının önünü kesmiş olacaktı. Bu planın ne kadar başarılı olduğunu çalışmanın ilerleyen kısımlarında açıklanacaktır.

Iordanes'ten edindiğimiz bilgilere göre Theoderic'in bilinen Amalasuntha adında bir kızı olduğu yalnız adı bilinmeyen bir cariyesinden de Theudegotho ve Ostrogotha adında iki kızı olduğunu öğrenmekteyiz.³¹⁶ Theoderic, sadece kızlarını değil yeğeni ve kardeşini de siyasi çıkarlar doğrultusunda evlendirmiştir. Bu siyasi evliliklere göz atacak olursak; Frank kralı Clovis'in kardeşi Audaflada, Theodoric ile evlenmiştir. Theoderic'in bu eşinden olma kızı Amalasuntha, Vizigot kralı Eutharik ile siyasi evliliğini gerçekleştirmiştir. Bunların yanı sıra cariyeden olma iki kızı ise yine çıkarları doğrultusunda evlilik yapmıştır. Son olarak Theoderic'in kardeşi Amalafreda ise Vandal kralı Thrasamund ile evlenerek akraba olma yoluna giden Theoderic'in isteklerini karşılamışlardır.³¹⁷ Bu stratejik hamleyle birlikte elde edilmesi planlanan durum hem batıda barışı sağlayarak gelebilecek her türlü saldırıyı bertaraf etmek hem de İtalya'nın güvenliğini sağlamak olmuştur.

Frank Kralı Clovis, 508 yılında dönemin Roma İmparatoru Anastasius'tan altında imparatorun mührü bulunan bir belge (*codicelli*) ile onursal³¹⁸ konsüllük unvanı almıştır. Bauer, Clovis'in kendisine verilen bu ünvanı yanlış anlayarak kendisini batının augustusu olarak adlandırdığını ve bunu kanıtlamak için de erguvan renkli pelerinle birlikte taç giydiğini, Roma İmparatoru Anastasius'un da durumdan haberdar olmasına rağmen Clovis'in kendisine çok uzak olduğu için müdahale

³¹⁶ Iordanes, 297-299.

³¹⁷ Iordanes, 297-300. Ayr. bkz: Nicks, s.125; Bury, I, s.462; Burns, s.95.

³¹⁸ M.McCormick, "*Frankish Victory Celebrations*", From Roman Provinces to Medieval Kingdoms, (ed.T.F.X Nouble) Routledge, UK, 2006, s.349.

etmediğini belirtmiştir.³¹⁹ Anastasius'un Clovis'i bu şekilde onurlandırmasının sebebi olarak batıdaki Theoderic'e karşı denge sağlamak gösterilmiştir.³²⁰ Nicks'e göre bu durum Anastasius'un, hem Burgonyalıların hem de Frankların Akdeniz'e ulaşmasını ve Vizigotların imparatorluğun mülkiyetinde kalan topraklarının geri kalanını tehdit etmesini durdurmak için tasarladığı stratejik bir plandı. Anastasius tarafından ödüllendirilen Clovis'in bir anda artan prestijine tepki gösteren Theoderic, Galya'nın Akdeniz kıyılarından bir kısmını istila etmiştir. Anastasius, bunun üzerine Apulian kıyılarını tahrip etmek amacıyla yüz gemiden oluşan bir filo göndererek Theoderic'e imparatorluğa karşı yapacağı hamlelerden vazgeçmesi için uyarıda bulundu.³²¹ Nicks, çalışmasında Cassiodorus'tan edindiği bilgiler ışığında Roma filosunun neden olduğu tahribatın ne denli şiddetli olduğunu, *Apulia*'daki mahsullerin yakıldığını ve *Sipontum* kasabasının nüfusunun saldırıya uğradığını yazmıştır.³²²

Nicks, Theoderic'in ise tüm bu saldırılara karşılık olarak Ravenna'da beş bin gemilik bir filo kurduğunu, Roma ve İtalya kıyılarındaki çeşitli şehirlerdeki surları güçlendirdiğini ayrıca Adriatik boyunca imparatorluğun batı kıyılarına karşı birkaç saldırı başlattığını ifade etmiştir. VI. yy'ın ilk on yılında vuku bulan Theoderic-Anastasius arasındaki gerginlik daha sonraki dönemde özellikle Theoderic'in attığı barış adımı sayesinde daha sakin bir şekilde ilerlemiştir. İki güç arasında yapılan anlaşmayla birlikte *Bassinae* şehri dâhil olmak üzere *Pannonia Secunda*'nın doğu kısmı Roma'ya geri teslim edilmiş ancak *Pannonia*'nın geri kalan kısmı ve *Sirmium* Ostrogotların himayesinde kalmıştır. Özellikle *Sirmium*'un Ostrogotların elinde kalması sebebiyle bu anlaşma Roma'nın aleyhine olmuştur ve bu anlaşmayı yenilgi olarak kabul etmişlerdir.³²³ Her ne kadar Roma bu durumdan memnun kalmasa da 508 yılından sonra Anastasius ve Theoderic arasındaki barış bozulmamış ve İmparator

³¹⁹ S.W.Bauer, *Ortaçağ Dünyası*, (Çev: Mehmet Moralı), İstanbul 2013, s.200. Ayr. bkz: Ö. Genç, *Orta Çağ Avrupasının Temelleri Clovis Döneminde Din ve Siyaset (482-511)*, A.A.Arıyancı (edt), Ortaçağ'da Din ve Devlet, (251-277), İstanbul 2018.

³²⁰ Franklarla ilgili olarak bkz: J.M. Wallace-Hadrill, *The Barbarian West: The Early Middle Ages A.D. 400-1000*, London 1962, s.66-90.

³²¹ Nicks'in Anastasius ve Clovis arasındaki ilişki hakkındaki tartışmalar için bkz: s.126-129. Anastasius'un Theoderic'e yaptığı uyarı için ayr. bkz: Marcellinus Comes, 508.

³²² Nicks, s.129, Nicks'ten naklen ayr. bkz: Cassiodorus, I.16; II.38.

³²³ Nicks, s.129, 131.

Iustinus döneminde de Konstantinopolis-Ravenna arasındaki ilişkiler daha dostane bir şekilde devam etmiştir.³²⁴

II.2.3. Anastasius ve Bulgarlar

Roma'nın Bulgarlarla ilişkisi, Avrupa Hun İmparatoru Attila'nın 453 yılında ölmesi üzerine Hun İmparatorluğun yıkılış evresine müteakiben başlamakta olup bu tarihten itibaren kaynaklarda Bulgar ismine rastlanılmaktadır.³²⁵ Attila'nın ölümünden sonra Hun İmparatorluğu birçok tehditle karşı karşıya kalmış ve dağılmaya başlamıştır. Attila'nın oğulları İlek, Gepidlerle yaptığı savaşta öldürülmüştür. Dengizik ise 468 yılında Roma ile yaptığı savaşta önce esir düşmüş akabinde de öldürülmüştür.³²⁶ Attila'nın iki oğlu bu şekilde hayatlarını kaybederken üçüncü oğlu İrnek ise Karadeniz'in kuzeybatısına giderek oradaki farklı Türk kavimlerine karışarak asimile olmuş bu şekilde Bulgarlar ortaya çıkmıştır.³²⁷ İbrahim Kafesoğlu'nun Bulgarların kökenine dair araştırmaları neticesinde V. yy'ın son çeyreğine kadar tarih sayfalarında Bulgar adına ve bu adla anılan bir kavmin olmadığı bilgisine ulaşılmıştır. İsmine Roma kaynaklarında ilk defa İmparator Zeno devrinde (474-491) rastladığımız Bulgarlar, başlangıçta Karadeniz'in kuzeybatısında yaşayan ve herhangi bir askeri konumları bulunmayan sıradan bir halk olarak karşımıza çıkmıştır. Zeno'nun 482 yılında Ostrogotların saldırılarına karşı bu halktan yardım isteyerek kendisine askeri

³²⁴ Bradley, s. 178.

³²⁵ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1988, s.185. Bulgarların kökeni ve menşei hakkında detaylı bilgi için bkz: H. Memişoğlu, "Bulgarların Menşei ve Oluşumları", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 71, 1991. Roma kaynakları içerisinde Attila ve Hunlarla ilgili en önemli kaynak niteliği taşıyan eser için bkz: *Priscus Attilâ ve Bizans Tarihi*: ayr. bkz: N. Fields, *Attilâ The Hun*, Oxford 2014. Hunların ve Attilâ'nın farklı dönemlerde yaşamış tarihçiler tarafından nasıl kaydedildiği konusunda güncel çalışma için ayr. bkz: Tunç Türel, "Ammianus Marcellinus, Priscus ve Iordanes'de Attilâ ve Hun Tasvirleri", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 23, 2015, 325-345.

³²⁶ Dengizik'in devleti kurtarma çabaları için bkz: Ali Ahmetbeyoğlu, "*Attila'nın Oğlu Dengizik'in Devleti İhya Mücadelesi*", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVII, S.2, Aralık 2012, s.301-314. İlk Bulgar Devletinin oluşum hareketleri için ayr. bkz: Z. Miftakhov, *İlk Bulgar Devlet Oluşumları*, Güzel, C.; Çiçek, K.; Koca, S. (edt), *Türkler Ansiklopedisi Cilt 2*, (1074-1086), Ankara 2002.

³²⁷ İbrahim Kafesoğlu, "*Türk-Bulgarların Tarih ve Kültürüne Kısa Bir Bakış*", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 10-11, 1983, s.92. Bulgarların da içerisinde olduğu IV.- XVIII. Yüzyıl arasındaki Türk kavimleri hakkında yapılmış oldukça kapsamlı bir çalışma için ayr. bkz: Akdes Nimet Kurat, *IV. XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara 1972, s.108-118.

destek sağlaması üzerine Bulgarların tarih sahnesinde oldukça aktif bir şekilde görülmesinin ilk adımı atılmıştır.³²⁸

Zeno'nun bu isteğinin akabinde Bulgarlar, Roma İmparatorluğu üzerinde tehdit unsuru olarak kendini göstermiş ve bu doğrultuda da belirli dönemlerde Roma üzerine saldırı girişimlerinde bulunmuşlardır. İlgilendiğimiz dönem olan Anastasius devrinde de Bulgarlar, bu tehditlerine devam ederek dört defa saldırı gerçekleştirmişlerdir. 493, 499, 502 ve akabinde 506 yıllarında meydana gelen bu girişimler Roma İmparatorluğunun sınır güvenliğini koruma konusunda meşgul etmiştir. Anastasius'un hükümdarlığının başı sayılabilecek 493 yılında Bulgarlar Illyricum'u ve Thrace'yi işgal etmişlerdir.³²⁹ Bu saldırılarının ardından bir süre sessiz kalan Bulgarlar 499 yılında tekrar aynı bölgeyi işgal etmiş ve Romalılara büyük hasarlar vermişlerdir.³³⁰ Kaynaklar ışığında inceleme yapıldığında özellikle 499 yılında meydana gelen Bulgar saldırısında on beş bin kişilik Roma ordusunun Bulgarlar tarafından yaklaşık üçte ikisinin yok edildiği görülmekte olup bu yıl itibariyle Bulgarların Trakya içlerine kadar girdiği bilinmektedir.³³¹

Roma ordusunun bu büyük yenilgisinin ardından 502 yılına gelindiğinde Bulgarlar saldırılarına aynı şekilde devam edip hız kesmeden Trakya'yı bir kez daha işgal ederek büyük miktarda ganimet ve esir Tuna üzerinden götürülmüştür. Marcellinus bu işgali anlatırken Romalıların Bulgarlara karşılık vermediğini kaydetmiştir.³³² Bulgarlar bu başarılı girişimlerini daha da artırmak amacıyla 504 yılında Gepidleri de yanına almış ve Anastasius'a karşı güçlerini birleştirerek hareket etmiştir. Fakat 505'te Attila'nın akrabası olarak bilinen Mundo bir saldırıya uğramış

³²⁸ I. Zimonyi, *Bulgarlar ve Ogurlar*, Güzel, C.; Çiçek, K.; Koca, S. (edt), *Türkler Ansiklopedisi Cilt 2*, (1054-1073), Ankara 2002. Bulgarlar hakkında daha fazla bilgi için ayr. bkz: İbrahim Kafesoğlu, "Türk Bulgarlarının Tarih ve Kültürüne Kısa Bir Bakış", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 1983, s.92. Kafesoğlu'ndan naklen ayr. bkz: Gyula Moravcsik, *Byzantinoturcica*, I, 1942, s.50,173; I, 1958, s.319. Kafesoğlu bu eserdeki bilgilerin bahsi geçen dönemdeki olayların çağdaş anlatısı Priskos'tan alınabileceği iddiasını ileri sürmüştür.

³²⁹ Marcellinus Comes, 493.2.

³³⁰ Marcellinus Comes, 499.1.

³³¹ Marcellinus Comes, 499; Ayr. bkz: R.Browning, *Byzantium and Bulgaria*, London 1975, s.29; W.Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, California 1997, s. 165,169.

³³² Marcellinus Comes, 502; Theophanes, AM. 5994; Ayr. bkz: Birsal Küçüksipahioğlu, "Ankhialos Savaşının Sonuna Kadar Bizans-Bulgar İlişkileri", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. XIV, 2008, s.209-226; Browning, s.29.

Theoderic'in generali de kendisine yardım etmişti. Bu durum üzerine Romalılar Bulgarlarla savaş için ilk adımı atmış ve Bulgarlar bu savaşta ilk yenilgilerini almıştır.³³³ Bulgarların Romalılar üzerine gerçekleştirmiş oldukları bu baskınlar birçok Roma askerinin can vermesine mal olarak hatrı sayılır derecede bir nüfus kaybına sebep olmuştur. Bu kayıpların yanı sıra da saldırılan bölgelerde çok sayıda kalıcı hasar meydana gelmiş ve bu durum Romalılar için oldukça büyük bir kayıptır.³³⁴

Çalışmamızın ilk bölümünde bahsettiğimiz Vitalianus isyanında Malalas'ın ifadesinden anladığımız kadarıyla Bulgarların Roma'ya karşı Vitalianus'un yanında yer aldığını ve ona askeri destek sağladıklarını görmekteyiz.³³⁵ Vitalianus ve Bulgarların bu güç birliğine karşılık Anastasius'un özellikle Trakya bölgesinin güvenliğini sağlamak amacıyla Uzun Surun yapılmasının artık gerekli olduğunu ve bu doğrultuda da çalışmaların hemen başlatılması konusunda emir vermiştir. Anastasius Suru olarakta bilinen bu surun Bulgarların saldırılarını durdurmak ve imparatorluğun sınır güvenliğini korumak amacıyla yapıldığı aşikârdır.³³⁶ Bulgarların Anastasius döneminde istila girişimleri mevcut olmasına rağmen asıl tehdidi Iustinianus devrinde oluşturarak bilhassa Balkanlarda gerçekleşecek olan büyük istilaların baş sorumluları olarak karşımıza çıkacaklardır.³³⁷

³³³ Roma-Bulgar ilişkileri hakkında yapılmış modern araştırma için ayr. bkz: Şebnem Arda, *Bizans İmparatorluğu'nun Bulgarlar ile İlişkileri (Başlangıçtan 1018'e kadar)*, (Danışman: Prof. Dr. Mehmet Ersan), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.

³³⁴ Balkanlardaki Bulgar istilaları için bkz: Nicks, s.135-137.

³³⁵ Malalas, XVI, 515.Ayr. bkz: Bury, I, s. 447.

³³⁶ Evagrius, III, 38. Ayr. bkz: Steven Runciman, *A History of First Bulgarian Empire*, Londra 1930.

³³⁷ Anastasius'un II. Halefi olan Iustinianus zamanında da Bulgar istilaları son derece yoğun bir şekilde devam etmiştir. Malalas'a göre 528 ya da 529 yılında iki kumandan liderliğinde hareket eden Bulgarlar Scythia ve Moesia bölgesine saldırdıktan sonra Trakya'ya kadar ilerlediler. Ordusuna güç ve destek takviyesi sağladıktan sonra Roma'ya saldırarak onların mağlubiyetine sebep oldular. Bkz: Malalas, XVI, 24. Procopius ise *Gizli Tarih* adlı eserinde Bulgarların Slavlarla birlikte bütün Avrupa'yı işgal ederken birçok şehri de yok ettiğini yazmaktadır. Bkz: Procopius, *Gizli Tarih*, s.134. Iustinianus döneminde Roma'nın Bulgarlar ile ilişkisi hakkında yapılan modern çalışma için ayr. bkz: Küçüksipahioğlu, s.213.

III. BÖLÜM

REFORM VE İNŞA PROJELERİ

III.1. İktisadi ve Kurumsal Reformlar

Geç Roma ekonomisine genel hatlarıyla bakıldığında; kölelik, vergilendirme, sömürge gibi olgular sebebiyle anlaşılması oldukça zor olmasının yanı sıra bu gibi belirli konular literatürde her zaman tartışmaya açık ve dolayısıyla da önemli bir yere sahip olmuştur. Son yıllarda bu konulara ilginin artmasıyla birlikte kaynaklar tekrar karşılaştırmalara tabi tutulmuş ve birçok eski varsayım da yeniden sorgulanmaya başlanmıştır. Özellikle devletlerin gelir kaynaklarının temeli olarak kabul edilen vergiler Roma İmparatorluğunda da önemli bir yere sahip olmuştur. Geç Roma vergi sistemi; gelirlerin toplanması ve birliklere yapılan ödemelerin muntazam bir şekilde hareket edebilmesi için tasarlanmıştır. Düzenli nüfus sayımı ve devlet için vergi gelirinin güvenilir bir şekilde tahsis edilmesini sağlamayı amaçlayan beş yıllık tahmin ve program, aynı zamanda ayrıntılı arz talep dengesini de içermektedir.³³⁸

Morrisson'un ifadesine göre V. yy'da bölgelerin birçok kısmında istilalar, iç savaşlar ve toplumsal huzursuzlukların pençesindeydi ve bu hususta batıdan tamamen zıt bir konumdaydı. VI. yy'ın ilk yarısında ise Roma ekonomisi Geç Antik Roma medeniyetinin son gelişme dönemini yaşamıştır. Bu dönemde batıda eski birleşik imparatorluk sisteminin yerini çoğunlukla istikrarsız ve rekabetçi barbar krallıklar almıştır.³³⁹ Bu dönemde hükümetin endişelenmesine sebep olan bir diğer konu da devlet hazinesinin olmazsa olmazı konumundaki gelirlerdi. Geç Roma devletinin ve ekonomisinin temeli tarımsal üretime dayanmaktaydı. Tarıma elverişli toprak birçok devlette olduğu gibi Roma dünyasında da ekonominin kilit noktası konumundaydı. Toprağın sahipleriyle toprağın işlenmesinde katkı sağlayan çiftçi arasındaki denge Roma toplumunun işleyişi hakkında oldukça önemli bilgiler vermektedir.

³³⁸ Averil Cameron, *The Mediterranean World in Late Antiquity AD.395-600*, London 1993, s.83-84.

³³⁹ Angeliki E. Laiou- Cecile Morrisson, *Bizans Ekonomisi*, (çev: Bahattin Bayram), İstanbul 2020, s. 35.

Nüfusun büyük bir kısmı tarımsal güce dayalı köylü ekonomisini temsil etmekteydi. Burada *colonus* teriminden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Bu terim başlangıçta özgür bir köylü çiftçisini belirtmek için kullanılırken daha sonra toprak sahibine eşit, yasal bir statüye sahip bir kavram olarak bilinmektedir.³⁴⁰ Devletin gelirinin büyük bir kısmını ise vergiler ve arazi üzerinde yapılan tarımsal faaliyetler oluşturmaktaydı. Yani kısacası tarım devletin, kilisenin ve hazinenin temeli konumundaydı. Bu dönemde yurtiçi taşımacılığın maliyetlerinin yüksek olması sebebiyle de tarımsal ürün ticareti yok denecek kadar azdı.³⁴¹ Tarımın bu derece önemli olduğu bu dönemde verimsiz topraklar sorunu hem çiftçi hem de devlet açısından daha da büyük sorun haline gelmiştir. Bu ciddi sorun hükümeti ve ekonomisini oldukça zorlayacak aşamaya gelmiştir. Çiftlikler, sahiplerinin yoksullaşması veya işgücü eksikliği nedeniyle sürekli olarak nadasa bırakılmaktaydı. Yetkililerin baskısıyla ağırlaşan kamu yükleri de bununla mücadele eden küçük çiftçilerin çoğunu iflas ettirdi. Bu durum ise önemli bir gelir kaybına sebep oldu ve hükümetin üstüne düşen de bu gelir kaybını bir an önce durduracak önlemler almaktı.³⁴² Bu sorunlar karşısında Anastasius bir dizi reform hareketi başlatarak öncelikle halkın birçok kesimini zorlayan bazı vergilerin kaldırılması yönündeki ilk adımı attı. Bunun yanı sıra vergilerin halk üzerindeki ağır yükünden ziyade tahsilatı da dönem kaynaklarında korkunç bir figür olarak karşımıza çıkmakta ve bu durum vergilerini ödeyemeyen halk için büyük tehlike arz etmekteydi. Thebaid'deki Herakleopolis yakınlarında bir keşiş olan Paphnutius, bir zamanlar vergi borcu yüzünden yaşadıklarını acı içinde ağlayarak anlatan bir kadınla karşılaşan bir eşkıyayla tanışmış ve kadının anlattıklarını keşişe şu şekilde aktarmıştır:

“Bana soru sorma; beni sefaletimle sorgulama. Beni hizmetkârın olarak dilediğin yere götür. Çünkü kocam son iki yıldır üç yüz altını bulan gecikmiş vergi

³⁴⁰ Başlangıçta bu terim tüm köylülerin kendi köylerinde veya nüfus sayımına göre bağlı bulundukları toprak ağalarının adı altında bulunan kiracıların torunları anlamına gelmekle birlikte daha sonraki dönemlerde bu bağımlılık durumu azalarak özgür colonuslar meydana getirildi. Anastasius'un çıkardığı bir fermana göre bir tımar dâhilinde on yedi sene yaşamış olan bir çiftçi, özgürlüğünü ve toprak üzerindeki hakkını kaybetmeksizin toprağa bağlı olacaktı. *Colonus* terimi hakkında daha fazla bilgi için bkz: A.H.M. Jones, *The Later Roman Empire 284-602*, vol. II, Oxford 1964, s. 795-800; Haldon, *Seventh Century*, s.126. Ayr. Bkz. Vasiliev, s.140-141.

³⁴¹ Jones, I, s.465. Nakliye ve ticaret için ayr. bkz: Hendy, *Studies*, s.554.

³⁴² Bury, s.444.

borcu nedeniyle sık sık kırbaçlandı. O hapse atıldı ve çok sevdiğim üç çocuğum köle olarak satıldı. Bana gelince kaçak olarak sürekli dolaşıyorum. Şimdi çölde dolaşıyorum ama sık sık bulunup kırbaçlanıyorum. Üç gündür hiç bir şey yemeden çöldeyim.” Kadının bu sözleri üzerine eşkıya ona üzülüp üç yüz altın verdikten sonra onu şehre getirip çocuklarının ve eşinin serbest bırakılmasını sağladığını anlatmıştır.³⁴³ Anlatılan örneklere bakıldığında birçok dönemde olduğu gibi bahsi geçen dönemde de vergi borçlarının halkın üzerinde ne denli büyük bir yük oluşturduğunu görmek mümkündür.

Anastasius’un hükümetine karşı gösterdiği en büyük erdemlerden birisi olarak kabul edilen, az önce bahsettiğimiz gibi maliyenin kontrolüne gösterdiği kişisel ilgiydi. Anastasius’un ekonominin ve bütçenin ayrıntılarını denetlemedeki titizliği devletin ekonomik şartlarını düzenlemiştir. Bu doğrultuda gerçekleştirdiği imparatorluk nüfusunun en fakir sınıflarını ağır bir şekilde etkileyen ve *Chrysargyron* olarak bilinen vergiyi kaldırmıştır.³⁴⁴ Altın ve gümüş şeklinde tahsis edilen bu verginin latince ismi *Iustralis collatio* idi. IV. yy’ın başından itibaren Prokopius’un da belirttiği gibi birçok meslek ve sanat erbabının ödemekle yükümlü olduğu vergilerin başında gelmekteydi. Hatta kadınların ev eşyasından ve at, eşek, katır, köpek gibi hayvanların üzerinden de alınmaktaydı. Resmi olarak bu verginin üç yılda bir tahsisi gerçekleşse de imparatorluğun keyfi isteklerine mukabil toplanma sıklığı ve zamanı değişmekteydi. Haliyle verginin bu kadar sık toplanması halkı zor duruma sokuyordu.³⁴⁵ Anastasius’un halkı son derece zor bir yük altına sokan bu vergiyi kaldırma hareketi özellikle 498 yılından sonra ona şan ve popülerlik kazandırmıştır.³⁴⁶ Bu verginin nasıl toplandığı ve bu görevden hangi birimin ya da kimin sorumlu olduğu

³⁴³ Cameron, *The Mediterranean World..*, s.98. Cameron’dan naklen ayr. bkz: N.Russels, *Lives of the Desert Fathers with an Introduction by Beneticta Ward*, London 1980, s.95.

³⁴⁴ Bury, s.441. 491-518 yılları arası mevzuat listesi için bkz: Nicks, Appendix G, s.304-307. Chrysargyron vergisinin kaldırılmasıyla ilgili yasa için ayr. bkz: Codex Justinianus, P. Krueger (ed.), C.J. XI. 1.1-2.

³⁴⁵ Vasiliev, s.139. Vasiliev’den naklen ayr. bkz: O.Seeck, “*Geschichte des Untergangs der Antiken Welt*”, Berlin-Stuttgart, 1893-1920.

³⁴⁶ Anastasius’un saltanat dönemini anlatan kaynakların çoğunda bu verginin kaldırılmasından bahsediyor: Malalas, 398; Joshua Stylite, 31; Evagrius, III. 39; Theophanes, AM. 5993; Zonaras, XIV, III, 11. F. Nicks’e göre bu reformun doğru tarihini veren Joshua Stylite ve Cyril of Scythop’tur.

çeşitli değişiklikler yapan imparatorlar tarafından düzenlenmiştir.³⁴⁷ Başlangıçta her beş yılda bir altın veya gümüş olarak tahsil edilen bu vergi V. yüzyıldan itibaren dört yılda bir ve sadece altın üzerinden alınmıştır. Bu vergi temelde *negotiatores*'leri (arabulucu) ve belirli muafiyet kategorilerini hedef aldı: Muaf tutulacak ana gruplar; doktorlar, öğretmenler, toprak sahipleri ve kırsal zanaâtkarlardı.³⁴⁸

Anastasius'un bu vergiyi kaldırma kararında kilisenin onayını aldığı da bilinmektedir.³⁴⁹ *Chrysargyron*, şehirli tüccarlar ve zanaâtkarlar için bir vergiydi ve kaldırılması, şehir topluluğunun en az bir önemli kesiminden imparatora karşı iyi niyet kazanarak şehirlerdeki halk düşmanlığına karşı koyma girişimi olabilir.³⁵⁰ Anastasius'un hipodromdaki vergi kayıtlarını kamuoyunun gözü önünde yakmasıyla birlikte bu hareketiyle büyük ölçüde halkın tepkisini çektiği de aşîkârdır. Ancak bu tavrı sadece bir gösterişten ibaret olmayacaktır. Anastasius'un asıl amacı vergiyi kaldırmasının ardından tekrar eski haline getirilmemesini sağlamak ve kalıcı olarak bu vergiden kurtulmak istemesiydi. Anastasius bu arada bir taktik uygulayarak kayıtları yaktıktan sonra yetkililere fikrini değiştirmiş gibi davrandı ve ellerinden geldiğince çok sayıda kayıt bulmalarını emretti. Bu kayıtlar toplandığında ise onları da yaktı.³⁵¹ Edessa şehrinde fermanın kabul edilmesi üzerine halkın büyük bir kesiminin sevinç yaşamasına ve bunu coşkuyla kutlamasına sebep oldu. Yeşua bu coşkuyu şu şekilde aktarmıştır:

*“Bütün şehir sevindi ve en büyüğünden en küçüğüne herkes bembeyaz giyindi. Yanan mumlar ve buhurdanlarla ilahiler eşliğinde Mar Sergius ve Mar Simon'un şehitliğine giderek Tanrıya şükredip imparatora övgüler yağdırdılar. Orada bir ayin düzenlediler ve şehre döndüklerinde hafta boyunca neşeli bir festival düzenlediler ve bu festivali her yıl kutlamaya karar verdiler.”*³⁵²

³⁴⁷ Chrsargyron'un tarihi hakkında bkz: A.H.M. Jones, *The Greek City from Alexander to Justinian*, Oxford 1966, s.154.

³⁴⁸ Jones, I, 431. Nicks, VI. yüzyılın başında Procopius'un, bu vergiden etkilenen beş farklı grubu şöyle sıraladığını belirtmiştir: zanaâtkarlar, bahçıvanlar, balıkçılar, tüccarlar, fahişeler. Konu ile alakalı detaylar için Nicks'ten naklen bkz: Procopius of Gaza, XIII.

³⁴⁹ *Chrysargyron* vergisi hakkında detaylı bilgi için bkz: Evagrius, III, 39.

³⁵⁰ Lee, “Anastasius”, XIV, s.54.

³⁵¹ Nicks, s.215.

³⁵² Joshua Stylite, 31. Ayr. bkz: Bury, s.441.

Bu durumdan imparatorluğun tüm bölgelerinin aynı ölçüde faydalanıp faydalanmadığı konusu tartışmaya açıktır. Bilhassa Mısır'da ticaret vergileri Arap dönemine kadar devam ettiği bilinmektedir. Aynı zamanda şüpheli bir şekilde *chrysargyron*'a benzeyen bir altın vergisi de dâhil olmak üzere belirli grupların vergilendirildiği birkaç örnek daha bulunmaktadır.³⁵³ Anastasius, yakın zamanda edinilen alanları yönetecek olan ve gelecekte kazanılacak her türlü kalemi yönetecek olan Özel Mülkler Sayımına benzer işlemlere sahip yeni bir maliye bakanlığı kurmayı uygun buldu. Bunun haricinde Anastasius'un getirdiği belki de en önemli finansal yenilik *annona*'yı toplama yöntemi idi.³⁵⁴ Getirdiği yenilikle bu görevi muhtemelen *Praetorian Prefect* tarafından atanan *vindices*'lere verdi. Anastasius'un saltanatının son döneminde en güvenilir danışmanı olduğu anlaşılan Suriye doğumlu Marinus adlı başarılı bir finansördür. Kariyerine mali memur olarak başladı ve *Praetorian Prefect*'in vergi dairesi başkanlığını yaparak bu göreviyle imparatorun güvenini kazandıktan sonra sonunda *Praetorian Prefect* makamına yükseldi. Anastasius'un ekonomik politikasının ve mali reformlarının sonucu olarak devleti iflastan kurtarmakla kalmayıp, öldüğünde hazinede 320.000 libre altın tutarında büyük bir rezerv bırakmasıydı. Harcamalar üzerindeki sıkı kontrolü cepleri zarar gören resmi sınıflar arasında son derece popüler olmasına neden oldu.³⁵⁵ Nitekim Procopius da eserinde Anastasius'u imparatorlar arasındaki en tutumlu ve en ekonomik olanı olarak tanımlamıştır.³⁵⁶

Anastasius; bu vergiyi kaldırmasının ve imparatorluğun doğal afetlerden veya savaştan olumsuz etkilenen bölgelerinde vergi indirimi uygulamasının yanı sıra büyük inşa projeleri ve savaş giderlerine rağmen yine de hükümdarlığı boyunca ekonomiyi ayakta tutmayı başarmıştır. Bu durum Anastasius'un mali yönetimdeki becerisinin veya en azından bu alanda gerekli yeteneklere sahip yetkilileri seçme becerisinin kanıtıdır.³⁵⁷ Bu görüşlerin aksine Evagrius, Anastasius'un bu vergiyi tamamen

³⁵³ Daha fazla tartışma için bkz: A.C. Johnson and L.C. West, *Byzantine Egypt: economic studies*, Amsterdam 1967, s.320.

³⁵⁴ *Annona* hakkında bkz: Codex Justinianus, C.J. I. 4. 18.

³⁵⁵ Bury, s. 446.

³⁵⁶ Procopius, *Gizli Tarih*, XIX.

³⁵⁷ Lee, "Anastasius", XIV, s.54.

kaldırarak devletin çıkarlarını ihmal ettiğini ve böylesine önemli bir kararı aceleyle ve düşüncesizlikle alarak imparatorluk için oldukça önemli olan bu geliri elinin tersiyle ittiğini belirtmiştir.³⁵⁸ Bury ve Jones ise *chrysargyron* açığının *Res Privata*'dan karşılandığını savunmuşlardır.³⁵⁹

Res Privata, imparatora ait tapınak mülkleri, belediye mülkleri, miraslar; kâfirlerin, putperestlerin ve diğer suçluların el konulan malları dâhil olmak üzere mülk sahiplerinin kiralari ve kârlarından oluşan bir fondu.³⁶⁰ *Res Privata*, devlet arazilerinden kiralari idaresi ve tahsilinden sorumluydu. Devlete geçmiş tüm toprakların yanı sıra imparatorluğa dâhil edildikleri için önceki bölge yöneticilerinden miras kalan toprakları da içeriyordu. İmparatorlara miras bırakılan mülkler, imparatorluk tahtını işgal edenlerin aile mülkleri, eski kamu ve sivil topraklar, herhangi bir nedenle el konulan mülkler ve bunun gibi tüm topraklar personeli bu nedenle önemli olan bu depârtman tarafından yönetiliyordu.³⁶¹ Ayrıca Jones'e göre; Anastasius esas olarak spekûlasyonu önlemek ve israfı azaltmak için dikkatli bir şekilde önlemler almış ve vergi yükünü artıran her türlü sınıfın ücretlerini ya düşürmüş ya da yeniden düzenlemiştir. Askerlerin maaşları da bu düzenleme kapsamına alınmıştır. Anastasius'un tebaalarına bir diğer faydası da köylüler üzerinde oldukça büyük bir yük haline gelen ve onları maddi anlamda oldukça zorlayan "*capitatio humana et animalium*" diğer bir ismiyle "baş vergisi" diye adlandırılan toprak vergisinin oldukça büyük bir kısmından yani neredeyse ¼'inden muaf tutmasıdır. Jones, Anastasius'un ömrü yetseydi bu vergiyi tamamen kaldıracağından bahsetmiştir.³⁶²

Daha önceki dönemlerde olduğu gibi, ana harcama kalemi bu dönemde de aynı³⁶³ ve para olarak ödenen ordudaydı. IV. yüzyılın sonuna gelindiğinde, nakit olarak daha fazla ödeme yapılırken devletin *annona*'yı (ordu tedarikleri) toplama ve

³⁵⁸ Evagrius, III, 39

³⁵⁹ Bury, II, s.442; Jones, *The Later Roman Empire*, I, s.237.

³⁶⁰ Nicks, s.217. *Res Privata*'nın nasıl organize edildiği ve yönetildiği için ayr. bkz: J.F.Haldon, *Byzantium in the Seventh Century; the transformation of a culture*, Cambridge 1990, s.173. *Res Privata*'nın yönetimi ile ilgili yasa için ayr. bkz: Codex Justinianus, C.J. I. 34. 1-3.

³⁶¹ Haldon, 1990, s.173.

³⁶² Jones, I, 235-237.

³⁶³ Parasal olarak değil de sahip olunan mal ve hizmet üzerinden alınan vergi türüdür.

dağıtımındaki merkezi rolü hem organizasyon hem de üretimi teşvik açısından ekonominin önemli bir özelliği olmaya devam etti. *Annona* vergisini daha detaylı açıklayacak olursak; aynı vergi statüsünde olup belli bir bölgenin bilhassa Roma'nın savaş ve kıtlık gibi acil durumlarda ordunun buğdayla besin desteğini sağlamak amacıyla hayata geçirilen istisnai bir vergi demek mümkündür. Bu istisnai durumlarda alınan verginin miktarını ya da dağılımını imparatorun özel emriyle tespit ediliyordu. Başka bir tabirle *annona* resmi olarak kayıtlı Roma vatandaşlarına ve imparatorluğun farklı yerlerinde konuşlanmış birliklere gerekli ürünlerin istikrarlı bir şekilde tedarik edilmesini ve dağıtımının sağlanması olarak adlandırılabilir. Başlangıçta sadece tahılla ilgilenen *annona* zeytinyağı, şarap gibi ürünlerin de eklenmesiyle genişletildi.³⁶⁴ Bu şekilde meydana gelen *annona* Roma ekonomisinin başlıca gelir kaynağı olmuş ve zamanla da büyük ölçüde para ödemesine çevrilmiştir. V. yüzyılda bu devlet işlevinin değişmesi Roma şehri için tahıl talebinin sona ermesi gibi ekonomik parçalanmaya yol açan önemli bir faktördü. Aynı sistem batıda olduğu gibi doğuda da yürürlükteydi ancak doğu bu konuda daha başarılıydı. Doğu'nun batıdan daha önce kentleşmesi ve buna bağlı olarak gelişen birçok sebep bu başarının arkasındaki faktörlerdendir. Ekonomik açıdan doğu ile batı arasındaki bir başka bariz fark bölgedeki barbar istilalarıyla ilgilidir.³⁶⁵ Malalas ödemelerin nakit olarak temin edilmesini şu şekilde yorumlamıştır:

*“En kutsal imparator Anastasius, askerler tarafından aynı vergilerin talep edilmesini önlemek için tüm toprak sahiplerine arsaların büyüklüğü üzerinden altın olarak ödenecek bir vergi koydu.”*³⁶⁶

Bu dönemde parasal ödemelerdeki artışların yetkililer tarafından daha fazla zimmete para geçirmeye yol açabileceğini farkederek Anastasius'un danışmanı Marinus, yeni bir yönetici ya da şehrin savunucusu olan *vindex civitatis* birimini tanıttı. *Praetorian Prefect* makamına tabi olan bu yetkili, belediye meclisi tarafından vergi tahsilatını denetlemek ve toplanan miktarları doğrulamakla yükümlüydü. Böylece

³⁶⁴ Carlos Machado, “*Annona (other products)*”, *Ancient Economy, Roman History and Historiography*, 2018, s.2. Konuyla alakalı ayr. bkz: Warren Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, California 1997, s.168.

³⁶⁵ Cameron, *The Mediterranean World.*, s.84.

³⁶⁶ Malalas, XVI, 394.

Marinus ve adamları yerel yolsuzluğu azaltarak devlet gelirini artırmayı başarmışlardır.³⁶⁷ Bu kapsamlı mali reformların başarısı kaynaklar ışığında bakıldığında geniş kitlelerce oldukça olumlu tepkilerle karşılanmıştır. Anastasius vergilendirmeyi ve harcamaları mütevazı bir şekilde düşürürken, hazineyi de hızla doldurarak imparatorluk bünyesinde ekonomik bir kalkınma gerçekleştirmiştir. Ayrıca vergi mükellefleri nakit ödemeleri daha uygun bulmuştur. Vergilerin kaldırılma hadisesi kaynaklar ışığında incelendiğinde şehirlerde oldukça büyük sevinçler yaşattığını söylemek mümkündür.

Her ne kadar Anastasius'un madeni para reformu nümizmatikğin içerisine girse de dönemin ekonomik şartlarını yorumlayabilmemiz açısından önemlidir. Özellikle bu reformun sonraki imparatorlara da model olması sebebiyle madeni para reformunun detaylarından bahsetmemiz gereklidir.

Roma'nın son derece belirgin ve açıklayıcı madeni paralarının klasik Roma sikkelerinden³⁶⁸ farkını anlamak istiyorsak özellikle Anastasius döneminde durmak, bu dönemde gerçekleştirilen reformların amacını ve ekonomi üzerindeki kazanımlarını incelememiz açısından faydalı olacaktır. Zira kaynaklara bakıldığında Roma sikkeleri döneminin Anastasius ile başlatıldığı görülmekte olup bunun en basit nedeni ise bu dönemde basılan sikkelerin daha önceki paralardan farklı olmasıdır. Dolayısıyla bu farkın sonucu olarak da özellikle 498 yılında gerçekleştirmiş olduğu bakır sikkeler üzerindeki çalışmasıyla Anastasius dönemi (491-518) Roma sikkelerinin başlangıcı olarak nitelendirilmiştir. Nicks'in ifadesine göre; halk uzun bir süredir, tedavüldeki bakır paranın kalitesizliği ve değersizliği nedeniyle büyük sıkıntılar çekmiştir. Aynı zamanda bu paraların üzerinde herhangi bir değer işareti olmadığından dolayı karışıklığa ve belirsizliğe de sebep oluyordu.³⁶⁹ Bu karışıklığın giderilmesi İmparator Anastasius devrinde olmuş ve Roma sikkelerinin başlangıcı olarak haliyle bu dönemde gerçekleştirilen sikke reformu bâz alınmıştır. Bu dönemde paraların ana maddelerinin

³⁶⁷ Treadgold, *State and Society*, s.168.

³⁶⁸ Ağırlığı ve içindeki maden miktarı ayarlanmış, devletin arma ya da işaretini taşıyan ufak, yuvarlak ve ana maddesi metal olan madeni paralardır. Roma dönemi paraları ve kullanımı için bkz: Richard Reece, "The Use of Roman Coinage", *Oxford Journal of Archaeology*, 1984, 197-210.

³⁶⁹ Nicks, s. 237.

arasında en çok adını duyduğumuz altın, gümüş ve bakır olmuştur.³⁷⁰ IV. yüzyıl imparatorları altın *solidus*'un değerini sabit tutmayı başarmış olsalar da bakır *nummus*³⁷¹ için aynısını yapma girişimleri başarısız olmuş ve sürekli gerçekleşen değer kaybı enflasyonist eğilimlerin devam etmesini teşvik etmiştir.³⁷² VI. yüzyıl Roma sikkeleri diğer dönemlerin aksine daha az karmaşıktır. Bunun başlıca sebepleri arasında hükümdar sayısının azlığı ve basılan sikkelerin büyük bir kısmında basım tarihinin ve yerinin belirtilmiş olması gelmektedir. Madeni paraların tasarımı doğal olarak imparatorlardan imparatora değişiklik göstermekteydi. VI. yüzyıl sikkelerinin en karakteristik özelliği bakırıdır. Söz konusu yüzyılın altın madeni parası esasen V. ve VII. yüzyıl paralarına benzese de bu bakır paralar ağırlıkları ve geniş çeşidiyle farkını ortaya koymaktadır.³⁷³ Söz konusu dönemin en önemli konusu olan bakır sikkelerdeki değişiklikleri anlatmadan önce Anastasius dönemindeki altın sikkelerden ve akabinde gümüş sikkeler hakkında bilgi vermek daha doğru olacaktır. Altın sikkelerin üç çeşidi *solidus*³⁷⁴, *semissis*³⁷⁵ ve *tremissis*³⁷⁶ olarak biliniyordu.



(Görsel 2: 491-518 yıllarına tarihlenen solidus.) (BZC.1969.38)

³⁷⁰ Daha fazla detay için bkz: Philip Grierson, "Byzantine Coinage as Source Material", 8th International Congress of Byzantine Studies, Oxford 1966.

³⁷¹ Daha çok hesaplamalarda kullanılan follisin 1/40'ı, sikke.

³⁷² Lee, "Anastasius", XIV, s.54.

³⁷³ Philip Grierson, *Byzantine Coins*, University of California, London 1982, s. 5.

³⁷⁴ Yaklaşık 4,5 gr. ağırlığında ayarı yüksek altın sikke.

³⁷⁵ Solidus'un yarısı ağırlığında yaklaşık 2,25 gr. altın sikke.

³⁷⁶ Solidus'un 1/3 ağırlığında 1.52 gr. altın sikke.

Bu sikkelerin standart değerleri ise *solidus* ve onun yarısı ve üçte biri mahiyetindeki sikkeler *semissis* ve *tremissis* olarak adlandırılmaktaydı. Dönemin diğer altın paraları olan *semissis* ve *tremissis*'e bakacak olursak bunların da ön yüzlerinde imparatorun profilden betimlenmiş büstünü görmek mümkündür. İmparator bu betimlemesinde diadem, zırh ve paludamentum giyimli olarak tasvir edilmiştir. *Semissis*'lerin arka yüzünü beline kadar çıplak *Victoria* tasviri oluşturur. *Tremissis*'lerin arka yüzünde ise sağa doğru ilerlerken başı sola dönük olup çelenk ve haçlı globus³⁷⁷ taşıyan *Victoria* betimlemesi bulunmaktadır.³⁷⁸



(Görsel 3: Solidusun ön yüzünde Anastasius'un büstünün etrafında DNANASTASIUS PPAV yazısı mevcutken arka yüzünde VICTORIA AVCCC ibaresi bulunur.)
(BZC.1969.38)

Geç dönem Roma sikkelerinde imparator sikkenin ön yüzünde betimlenmiştir. VI. yüzyılda Roma sikkelerinin ön yüzünde imparatorun cepheden, profilden tasvir edilmiş büstü ya da ayakta figürünün yer aldığını görmekteyiz. Roma İmparatorluğu ve Geç Roma İmparatorluğu dönemi sikkelerinde genel kabul gören tasvir anlayışı ön yüzde imparator, arka yüzde ise ikinci bir kişinin bulunmasıdır.³⁷⁹ Arka yüzdeki kişi

³⁷⁷ Dünya egemenliğini simgeleyen, üzerinde ufak bir haçın yer aldığı küre.

³⁷⁸ Pınar Bursa, *Anastasius ve Sikkeleri*, (Danışman: Prof. Dr. Oğuz Tekin), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2000, s.34.

³⁷⁹ Zeliha Demirel Gökalp, *Yalvaç Müzesi Roma Sikkeleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2009, s. 4.

genellikle sola doğru ilerleyen elinde ise palmiye ve çelenk taşıyan *Victoria*³⁸⁰ yer almaktadır.

507 yılından itibaren arka yüzün sol kısmında İsa'nın monogramı³⁸¹ da yer almaya başlamıştır. Ara sıra *yarı tremissis*'ten ve *solidus*'tan daha ağır olan *madalyon*'lar da basılmaktaydı. VI. yüzyılın ikinci yarısında çoğunlukla 23, 21 ve 20 karatlık birkaç hafif solid serisi tanıtılmıştır.³⁸²



(Görsel 4: 492-507 yılları arasına tarihlenen solidus'un ön ve arka yüzleri)

(BZC.2013.028)

Roma sikkelerine genel hatlarıyla bakıldığı zaman gümüş sikkelerin altın ve bakıra oranla daha az basıldığı görülmektedir. Roma para sisteminde gümüş paranın etkisi VI. yüzyıldan VII. yüzyıla doğru farklı bir seyir halinde ilerlediği bilinmektedir. Özellikle İtalya ve Kuzey Afrikada Ostrogot ve Vandalların hakimiyeti süresince gümüş para oldukça önemli ve değerli bir konumda olmuştur. Doğu'da ise gümüş yalnızca ticari bir işlevi olmayan tören sikkeleri için kullanılıyordu. 618 yılı itibarıyla gümüş sikke basımında büyük bir artış görülmüş ve özellikle Heraclius'tan (610-641) sonra üzerinde herhangi bir sembol olmayan gümüş sikkeler basılmıştır.³⁸³ Gümüş sikkelerin isimlendirilmesi konusunda fikir birliğine varılamamıştır. Doğu'da basılan

³⁸⁰ Yunan mitolojisinde kanatlı zafer tanrıçası olarak bilinir ve Roma İmparatorluğunda imparatorun zaferinin simgesidir. Elinde çelenk ve palmiye tutan kanatlı kadın olarak tanımlanır. Victoria betimlemesinin detayları için bkz: Gökalp, s.31.

³⁸¹ İsim, unvan gibi sıfatların ya da bir duanın kısaltılmış harflerinin bir kombinasyonudur.

³⁸² Grierson, s.4

³⁸³ Gökalp, s.13.

iki ana ‘törensels’ çeşidi *siliqua*³⁸⁴ (yak.2,5 gr) ve *bir çift siliqua* (yak. 5 gr.) olarak adlandırılmış fakat bunların dışında çoğu ismi belirsiz olarak kalmıştır. Para sisteminin ayrıntıları da çok az bilinmektedir.³⁸⁵



(Görsel 5: 491 yılına tarihlenen gümüş sikke)(BZC.2003.8)

Marcellinus Comes, Anastasius’un madeni para reformunun bakırın altın sikkelere oranla değers bakımından istikrar sağlayamamasından kaynaklandığını ve bunun düzelmesi için de bu reformun gerekli olduğunu belirtmiştir.³⁸⁶ Bu reform hareketi ile birlikte bozulmuş ve değersini kaybetmiş olan Geç Roma *nummi*’leri³⁸⁷ tedavülden kaldırılmış, yerine farklı ebatlarda ve üzerlerinde birimleri belirtilmiş yeni sikkeler basılmaya başlanmıştır. Anastasius’un madeni para reformu 498 ve 512 yıllarında olmak üzere iki aşamada gerçekleşmiştir. Bakırın başlıca çeşitleri ise

³⁸⁴ Özellikle Geç Roma ve Erken Roma gümüş sikkeleri için kullanılan terim.

³⁸⁵ Grierson, 1982, s.46.

³⁸⁶ Marcellinus Comes, 498. 3.

³⁸⁷ Follis’in 1/40’ına eşit bakır sikke değers birimi.

*folles*³⁸⁸, *yarı folles*³⁸⁹, *decanummi*³⁹⁰, *pentanummi*³⁹¹ ve *nummus* olarak adlandırılmıştır. Birinci aşamada gerçekleşmiş reform hareketinde paraların arka yüzünde değerlerini gösteren şu işaretler eklenmiştir: yaklaşık 9 gr “M” (40 nummi), yaklaşık 4,5 gr “K” (20 nummi), yaklaşık 2,25 gr “T” (10 nummi). İkinci aşama reformunda ise bu ağırlıklar yaklaşık iki katına çıkarılmış ve yeni sikke olarak yaklaşık 2,25 gr “E” (5 nummi) eklenmiştir.³⁹² 512 yılında ise sırasıyla 18, 9, 4, 2 ve çeyrek gr ağırlığında beş *nummi* parçasını tanıtmıştır.³⁹³



(**Görsel 6:** 507-512 yıllarına tarihlenen bakır follisin ön yüzünde Anastasius büstü arka yüzünde ise sikkelerin ağırlığını gösteren M harfi bulunmaktadır)

(BZC. 1972.26)

Malalas, Anastasius’un madeni para reformundan şu şekilde bahsetmiştir:

“İmparator Anastasius, Caiphas olarak adlandırılan Paphlagonialı Ioannes’i, Konstantinopolis’e comes largitionum olarak atamış ve Ioannes’te tedavüldeki bütün

³⁸⁸ 40 nummi değerindeki bakır sikke.

³⁸⁹ 20 nummi değerinde bakır/bronz sikke.

³⁹⁰ 10 nummi değerinde bakır sikke.

³⁹¹ 5 nummi değerinde bakır/bronz sikke.

³⁹² Michael F. Hendy, *Studies in the Byzantine Monetary Economy c.300-1450*, Sydney 1985, s. 476-477. Konuyla alakalı ayr. bkz: Gökalp, s.9.

³⁹³ Nicks, s.233. Nicks’ten naklen ayr. bkz. *Chronicon Miscellaneum* ad A.D.724, Paris 1903, s.824.

küçük sikkeleri follera'ya çevirip onların tüm Roma İmparatorluğunun tamamında kullanılmasını emretmiştir.”³⁹⁴

Malalas bu tabiriyle eski basım küçük sikkelerin tamamen tedavülden kaldırılıp yerine yeni basım paraların aldığını belirtmesine rağmen ana ve modern kaynaklar incelendiğinde I. Iustinianus'un saltanatı dönemi boyunca (527-565) Anastasius dönemi öncesi tedavüle sokulan bu küçük sikkelerin basımına devam edildiği görülmektedir. Marcellinus ise kroniğinde bakır sikke reformunu şu sözlerle kayda geçirmiştir:

“Romalılar tarafından terentiani ve Yunanlılar tarafından follares olarak bilinen sikkelerin (nummi) her biri sahip oldukları isimler ile işaretlenmiştir.”³⁹⁵

Marcellinus Comes bu ifadesiyle sikkelerin işaretlenmesinin bu dönemde gerçekleşmesi sebebiyle sikke reformunun ilk aşaması olan 498 yılından bahsetmiş olacaktır.



(Görsel 7: 498-507 yıllarına tarihlenen yarı follisin ön ve arka yüzleri)

(BZC.1974.5.1)

³⁹⁴ Malalas, XVI, 400.

³⁹⁵ Marcellinus Comes, 498. Konuyla alakalı daha fazla ayrıntı için ayr. bkz: Hendy, 476.

Yeni madeni paraların ilk ihracı enflasyonist eğilimleri yavaşlatırken ağırlıklarının ikiye katlanması da bu eğilimleri tersine çevirmeye başladı. Yeni madeni paralar taşımaları gereken düşük değerli nummi miktarını azaltarak sıradan tüketiciler için hayatı kolaylaştırmıştır. Çünkü bakır paraların belirtilen değeri kullanılan bakırın gerçek maliyetinden daha yüksek olduğu bilinmektedir. Ostrogorsky bu reformdan şu şekilde bahseder:

“Yeni imparator Büyük Konstantinos tarafından oluşturulmuş olan madeni para sistemini büyük dalgalanmalar gösteren bakır follis’i altın sikke ile sağlam bir orantı esasına sokmaya çalışarak mükemmelleştirdi.”

Malalas’a göre Anastasius’un *Chrysargyron*’u kaldırmasının ve para reformunun birçok kesimden insan için faydalı olmasına rağmen para birikimi ve bunu elde ederken uyguladığı yöntemleri ona açgözlülük ve cimrilik konusunda haksız bir itibar kazandırmıştır.³⁹⁶ Aslında Anastasius’un ve üst düzey yetkililerin ekonomi alanındaki yetkinliği, Doğu İmparatorluğunun servetinin toparlanmasına önemli bir katkıda bulunmuş ve saltanatının en büyük başarılarından birini oluşturmuştur.



(Görsel 8: 512-518 yılları arasına tarihlenen pentanummium’a bir örnek)

(BZC.1974.5.3)

³⁹⁶ Malalas, XVI, 408

Hendy'nin ifadesine göre Anastasius 512 yılında *Antioch*'da³⁹⁷ (Antakya) yeni bir darphane açmıştır ve aynı zamanda işleyen diğer darphaneler *Nicomedia* (İzmit), *Thessalonica* (Selanik) ve Konstantinopolis'te³⁹⁸ bulunmaktaydı.³⁹⁹ I. Iustianus döneminde var olanlara ilaveten üç yeni darphane daha hizmete geçirilmiş bunun ardından da fetihlerin imparatorluk lehine sonuçlanmasına bağlı olarak Kartaca, Roma, Ravenna ve Kartaca (İspanya'da bulunmaktadır) darphaneleri de imparatorluk için faaliyete geçmiştir. Bu darphanelerin tümünde Anastasius döneminde artan ivmesi sebebiyle sadece bakır sikke basılmaktaydı. Fakat daha sonraları toprak kayıpları sebebiyle darphane sayısında azalma yoluna gidilmiş ve bazı darphaneler sırayla kapatılmıştır.⁴⁰⁰ Anastasius döneminde ise aktif bir şekilde hizmet veren dört darphaneden sadece iki tanesinde (Konstantinopolis-Thessalonika) altın sikke basılmıştır. Bu dönemin en faal darphanesi olarak bilinen Konstantinopolis darphanesinde *solidus*'un alt birimi olan *semissis* ve *tremisis*'in yanı sıra *aureus*lar da basılmış olup bu sikkelerin üretimi yalnızca burada gerçekleşmiştir. Bu dönemde sadece *solidus* basan darphane ise Thessalonika'dır. Bu darphanede basılan *solidus*'ların Konstantinopolis'te basılanlardan farkı ise paranın arka yüzünde sağ ve sol boşlukta yıldız bulunması ve darphane işaretinin bulunmamasıdır.⁴⁰¹

Konstantinopolis'teki darphanede diğer *solidus*'lardan farklı olarak yeni bir *solidus* basılmış vebu seremonal bir nitelik kazanmıştır. Anastasius'un 491 yılında Zeno'nun dul eşi Ariadne ile evlenmesi şerefine basılan bu paranın arka yüzünde İsa'nın evli çifti takdis ettiği düğün sahnesinin betimlemesine yer verilmiştir.

³⁹⁷ Antakya kentinin adı olmakla beraber 528 yılındaki depremden sonra adı Theoupolis olarak değiştirilmiştir. Bkz: Tekin, *Kısa Bir Bakış*, s.41.

³⁹⁸ Roma İmparatorluğu döneminde en aktif darphane olarak bilinmektedir. 1081-1204 yılları arasında ana darphane konumunda olmuştur. 1204-1261 yılları arasında Latin egemenliği altındayken bile sikke basımına devam etmiştir. Roma döneminde kullanılan darphaneler için bkz: Ahmet Yuka, *Kayseri Arkeoloji Müzesinde Bulunan Roma Sikkeleri*, (Danışman: Prof. Dr. Haldun Özkan), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012, s.66-73. Yuka'dan naklen ayr. bkz: Alfred Bellinger, Peter Grierson, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Alexius I to Michael VIII 1081-1261*, vol. 4, Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Washington 1999, s.128-129.

³⁹⁹ Hendy, 397.

⁴⁰⁰ Gökalp, s. 16-17.

⁴⁰¹ Bursa, s.36. Ayr. bkz: Ivan Mirnik, "Byzantine Coins in the Zagreb Archaeological Museum Numismatic Collection Anastasius I (AD 497-518)- Anastasius II (AD 713-715)", *VAMZ*, S.III, XXX-XXXI, (129-258), 1997-1998.

Konstantinopolis’te Anastasius’un hüküm sürdüğü yıllar boyunca (491-518) nummus basımı devam etmiştir.



(Görsel 9: 491 yılına ait solidusun arka yüzünde bulunan CONOB ibaresi)

(BZC.2013.027)

Darphane işareti⁴⁰² olarak *follis* ve *decanummia*’ların arka yüzlerinde “CONOB” olarak verilmiştir. “CON” ibaresi Constantinopolis’in kısaltması iken “OB” ise OBRYZIUM’un⁴⁰³ kısaltmasıdır ki bu da altının kalitesini belirtmek için kullanılır.⁴⁰⁴ Dönemin en önemli para materyali olan bakırın basımı ise bu dönemde aktif olarak çalışan dört darphanenin üçünde (Konstantinopolis, Nikomedia, Antiokheia) gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra *yarım follis*’lerde darphane işaretine rastlanılmaz.

⁴⁰² Roma dönemi boyunca aktif olarak kullanılan darphaneler ve işaretleri hakkında detaylı bilgi için bkz: Grierson, *Byzantine Coins*, s.20-27.

⁴⁰³Obryzum: “Aurum Obriziacum” arınmış altın ifadesinden gelir. Saf altından basılan sikkelere bu işaret konulmakta ve altının kalitesi bu şekilde ölçülmektedir. Bkz: Ceren Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, Ankara, 2015, s. 185.

⁴⁰⁴ Bursa, s.35-36. Bu seremonal sikke basımının detayları hakkında modern kaynak için ayr. bkz: Leslie Bruebaker, Helen Tobler, “The Gender of Money: Byzantine Empresses on Coins (324-802)”, *Gender & History*, vol. 12, no.3, 200, s.582-583.



(Görsel 10: 498-507 yıllarına tarihlenen ve Antioch darphanesinde basılan yarım follis'in arka yüzeyindeki ANTXX ibaresi)

(BZC.1974.5.1)

Pentanummium 'larda ise bazı dönemlerde bu tip işaretlerin kullanıldığı görülmektedir. Bu dönemin bir diğer darphanesi olan Nikomedia'da söz konusu tarihlerde sadece bakır sikke basımı gerçekleştirilmiştir. *Nummus* basımı da devam etmiştir. Fakat Konstantinopolis'te 491 yılında görülen *nummus* darbı burada 498 yılı itibariyle görülmüştür. Darphane işareti başta "NIC" olarak verilmişken 512 yılı itibariyle bu işaretin yerini "NIKOMI" almıştır. *Yarım follis* ve *decanummium* 'larda ise "NI" olarak gösterilirken *pentanummium* 'larda "N" biçiminde kısaltılarak kullanılmıştır. Aktif olarak kullanılan son darphane Antiokheia'dır. Bu darphane I. Leo saltanatı sırasından beri (457-474) kapalı olmasına rağmen Anastasius döneminde yalnızca *follis* basımı için tekrar açılmış olmasına rağmen önceki iki darphaneden çok daha sonra üretime başlamıştır. Burada *nummus* basımı 512 yılından itibaren görülmektedir. Önceki darphanelerde olduğu gibi burada da kendine ait işaret kullanılmıştır ve isminin kısaltması olan "ANT" sikkelerin yine arka yüzlerinde kendisini göstermiştir. Bu işaret *follis*, *yarım follis* ve *decanummialar* üzerinde "ANTXX" olarak kullanılmış *pentanummialarda* ise "AN" şeklinde kısaltılarak bulunmuştur.⁴⁰⁵

⁴⁰⁵ Bursa, 40-42.

Daha önce de bahsedildiği üzere Roma sikkeleri dönemi Anastasius'la birlikte başlamış, bu dönemde yaşanan siyasi-dini çatışmaların buhranlı havasını bu reform hareketiyle bir nebze de olsa kırılmıştır. Anastasius devri kendinden önceki dönemle kıyaslanacak olursa 491-518 yılları arasında imparatorluk hazinesini ve ekonomik yapısını oldukça iyi bir konuma getirdiğini söylemek mümkündür. Sonuç olarak Anastasius'un saltanatının sonuna bakıldığında alınan önlemler, akıllıca yapılan harcamalar, büyük bir titizlikle seçilmiş konuya hâkim idari yapı ve son olarak bakır para üzerinde gerçekleştirilen reform hareketiyle birlikte imparatorluk sağlam bir hazineye ve oldukça güçlü bir ekonomiye sahip olmuştur.

Anastasius mali alanda yaptığı reformların yanı sıra ordu üzerinde de dönemin ihtiyaçlarına cevap verecek bazı düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Özellikle askerin kıdemli yetkililer tarafından sömürülmesini önlemek amacıyla bir takım önlemler aldığını görmek mümkündür. Bunun akabinde kaynaklar ışığında bakıldığında askerlerin refah seviyesini ve yaşam kalitesini yükseltme arzusu, Anastasius'un başlıca hedeflerinin arasında olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda konulara açıklık getirecek olursak Anastasius; 491 yılında kıdemli askerlerin devlet maaşına el koymasını önlemek amacıyla *tribunes* adında bir kanun çıkarmış ve bunu da Zeno'nun kardeşi Leontius'a hitaben gerçekleştirmiştir.⁴⁰⁶ Bunun yanı sıra Anastasius dönemine kadar olan süreçte askerler silah ve üniforma için aynı şekilde düzenli olarak ödenek almaktaydılar.⁴⁰⁷ Daha önceki konuda bahsedildiği üzere aynı olarak alınan arazi vergisinin nakit ödemeye dönüştürüldüğü gibi saha askerlerinin ödemelerinin de nakite çevrildiği görülmektedir. 498 yılının kapsamlı mali reformların bir parçası olarak gerçekleştirilen bu değişiklik; askerlerin erzak, üniforma, silah ve buna benzer bütün ihtiyaçlarını kendilerinin satın almasını destekleyen bir tasarı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁰⁸ Orduya yapılan aynı ödemeleri nakit ödemelere çevirerek bu konuda genel bir düzenleme yoluna giden Anastasius, ayrıca her bir askere

⁴⁰⁶ Nicks, s.241. Askerlerle alakalı kanun maddeleri için ayr. bkz: Codex Justinianus, C.J. VI. 21.16; C.J. XII. 35.18.

⁴⁰⁷ Jones, II, s.670.

⁴⁰⁸ Warren Treadgold, *Byzantium and Its Army: 284-1081*, California 1995, s.14-15. Malalas ve Evagrius askeri ödeneklerin değişimi konusunda detaylı bilgidan ziyade sadece kısaca baksettikleri görülür. Görüşleri için ayr. bkz: Malalas, 394; Evagrius, III, 42.

üniforma ve silah ödeneği de vermiştir. Sonuç olarak bakıldığında yapılan bu değişiklikle birlikte Anastasius'un askerlerin ödeneklerini yaklaşık üçte iki oranında artırdığını ve askerler üzerinde oldukça iyi bir iyileşme gerçekleştirdiği açıktır. Anastasius öncesi dönemde ise askerlerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri herhangi nakit bir ödenek almadıkları bilinmektedir.⁴⁰⁹

Nicks'in ifadesine göre ordu böylelikle Anastasius'un para reformunun yarattığı istikrarlı ekonominin faydalarını yaşamaya başlayarak askerlerin kendi ekipmân ve malzemelerini satın almanın ve kalan maaşlarının avantajlarından da yararlanmışlardır.⁴¹⁰ 498 yılı sonrasında devlet; askerlerin üniformaları, silahları, süvarilerin atları ve yemlerinin ücretsiz dağıtımını durdurdu ancak bu ürünleri satışa sunmaya devam etti. Askerlerin maaşları artırılarak bu gibi ihtiyaçlarını harçlıklarıyla satın almaları teşvik edildi. Treadgold, bunun yanı sıra 516 yılında imparatorun, oldukça büyük bir gelir kaynağı olan ancak imparatorluğun tüccarları ve esnafının üzerinde yük haline gelen beş yıllık vergiyi kaldırdığını ve hem imparatorun yirmi beşinci yönetim yıldönümünü hem de Vitalianus'a karşı zaferini kutlamak için yıllık bir ödeme yapıldığını iddia etmiştir. Ayrıca Anastasius'un, imparatorun özel mülklerinden elde ettiği geliri, orduya beş yılda bir bağış sağlayan beş yıllık vergi gelirini telafi etmek için kullandığı bilinmektedir.⁴¹¹

Bu dönemde imparatorların ve bilhassa idaresinde bulunan yöneticilerin yakından ilgilenmesiyle mükellef oldukları tebaalarının güvenlerini kazanması idare sisteme bağlıydı. Bu olguyu karşılamadaki en önemli güç ise sembolik imparatorluk gücünü her şeyin üzerinde tutacak bir otorite sisteminin oluşturulmasıydı. Bu otorite sistemi, bir hükümlanlık ideolojisinde somutlaşıyordu.⁴¹² İmparatorluk makamı ayrıca sorunları şiddete ve savaşa başvurmada çözümü kavuşturma yeteneğine sahip bir otorite mecrasıydı. İmparatorlar ve temsilcileri yargıç pozisyonunda hareket ediyordu bu da bir adalet sisteminin varlığını gerekli kılıyor ve halkın şikâyetlerini, sorunlarını hukuki kararlar almakla yükümlü olan imparatorluk makamına ulaştırma imkânı

⁴⁰⁹ Treadgold, *Army*, s.153-154.

⁴¹⁰ Nicks, s.242. Nicks'ten naklen ayr. bkz: Treadgold, *Army*, s.179-180.

⁴¹¹ W.Treadgold, *A History of Byzantine State and Society*, California 1997, 168.

⁴¹² Mitchell, s.224. Konuyla alakalı ayr. bkz: Mc. Cormick, "*Eternal Victory, Triumphal Rulership in Late Antiquity, Byzantium and the Early Medieval West*", Cambridge 1986.

veriyordu. İmparatorluk, Roma hukuku ve adalet makamı aracılığıyla bir arada tutuluyordu.⁴¹³

S. Mitchell'e göre; merkezi idarenin yapısını sıkı prosedürler, kanunlar ve protokoller çerçevesinde işleyen imparatorun ve önde gelen yetkililerinin yüksek otoritesi oluşturmaktaydı. Bu tema ise eyalet yöneticileri ve imparatorluk *diocesis*'lerini (vilayetler) yöneten *vicarii* (valiler) tarafından yönetiliyordu. Eyalet yöneticileri çoğunlukla *iudex* (yargıç) terimiyle adlandırılıyorlardı. Hem başkentte hem de eyalet merkezlerinde idareciler önemli sayıda hukukçu ve diğer kollardan danışmanlar bulunduruyorlardı. Siyasi kararlar ise bazen eyalet valileri veya diğer yetkililer aracılığıyla alınmaktaydı. Karar verme yetkisi ise en üst düzeyde bizzat imparatordaydı.⁴¹⁴ Hukukçuların yanı sıra yazarlar tarafından *leges* olarak tanımlanan emperyal anayasalar, Geç Antik Çağın yaşam kurallarını belirliyordu. Geç Antik çağda imparatorluk anayasaları üç biçimde şekillenmiştir. Halka ya da diğer bazı genel alıcılara verilen fermanlar, senatoya gönderilen tebliğler ve resmi mektuplar, son olarak büro başkanlarına veya il yöneticilerine gönderilen kararnameler.⁴¹⁵

Anastasius dönemine bakıldığı zaman ise bu sürecin devam ettiğini fakat bazı alanlarda var olan sistemi iyileştirmek adına bazı yeniliklerin getirildiğini söylemek mümkündür. Anastasius'un kapsamlı idare ve yasama programından sadece kendisinin sorumlu olamayacağı ve son derece deneyimli yetkililer ve danışmanlardan meydana gelen bir ekibe sahip olduğu açıktır.⁴¹⁶ Nicks'e göre büyük idari görevleri yerine getiren görevliler incelendiğinde daha önce de belirtildiği üzere Anastasius'un sık sık yakın ailesinden bireyleri atama geleneneğini takip etmiş, daha yüksek makamlarda ise aile dışından da görevli seçerek sadık hizmet vermeye çalışmış ve özellikle de bilgili, kültürlü ve deneyimli adaylar aramıştır.⁴¹⁷ Alan Cameron; Anastasius'un aile fertlerinin idari makamlarda sık sık görev aldığını, böylece devlet gücünü imparatorluk ailesinde yoğunlaştırdığını ve imparatorun kolayca kendi

⁴¹³ Detay için bkz: Jill Harries, *Law and Empire in Late Antiquity*, Cambridge 2004.

⁴¹⁴ Bkz: Mitchell, s.252.

⁴¹⁵ Harries, s.19-21.

⁴¹⁶ Nicks'ten naklen bkz: Procopius, *Pan.*, XXX. Ayrıca Anastasius döneminde görevlilerin ve kanunların listesi için bkz: F. Nicks, s.300-307.

⁴¹⁷ Nicks, s.207.

hanedanını kurma fikrini benimsediğini söylemiştir.⁴¹⁸ Genel olarak bakıldığında Anastasius; yakın aile üyeleri, büyük askeri başarılarla sahip generaller, idari deneyime sahip büyük sivil bürokratlar ve oldukça bilgili ve kültür düzeyleri yüksek gruplardan oluşan yöneticiler ve profesyonel yetkililerden meydana gelen bir ekip oluşturmuş ve imparatorluğun yeniden yapılanmasını sağlamıştır.⁴¹⁹

Cazibesini koruyan konsüllük makamı her zaman olduğu gibi esas olarak imparatorun kendisi ve ailesi için ayrılmış özel birimlendendi.⁴²⁰ Kendisini imparatorluğun idaresine ve mali iyileşmesine adanmış bir imparator tarafından seçilen en ilginç ve önemli memur grubu, kesinlikle beraberinde pratik deneyim getiren bilgili, kültürlü idarecilerden oluşan *scrinii* birimi idi.⁴²¹ İmparatorluk bünyesindeki en önemli görevlerden biri *praetorian prefecture* makamıydı. Anastasius yönetimindeki en tanınmış *praetorian prefecture* Apameia'dan⁴²² Marinus'tu. Kariyerine Konstantinopolis'te *scrinarium orientis* (Doğu piskoposluğundan sorumlu praetoria prefect'in finans departmanı) olarak başlamış ardından Anastasius'un baş mali bakanı olmuştur.⁴²³ Bu görevde birçok ekonomik ve idari değişiklikten sorumluydu ve imparator üzerindeki etkisinin önemli düzeyde olduğu biliniyordu. Marinus'un Anastasius hükümdarlığına yaptığı katkının gerçek bir resmini elde etmek zordur ancak imparatorluğun yeni idari yapısının kapsamında önemli bir rol oynadığı açıktır.

424

Geç Roma İmparatorluğu yeniliklerinden birisi olan *praetoria prefecture* dairesinin imparatorlardan sonra en yüksek idari makam olarak gelişmesiydi. Bu birim Augustus'tan bu yana geleneksel olarak Roma'da konuşlanmış muhafız birliklerinin komutanı pozisyonundaydı. Bu görevliler geç imparatorlukta başta eyaletlerdeki sivil

⁴¹⁸ Cameron'un bu konu hakkındaki görüşlerinin detayı için bkz: Alan Cameron, "The House of Anastasius", *GRBS*, 19, 1978, s. 260.

⁴¹⁹ Nicks, s.213.

⁴²⁰ Jones, II, 532. Bu noktada ayr. bkz: Cameron, "*Anastasius*", s. 260.

⁴²¹ Nicks'ten naklen ayr. bkz: John the Lydian, *De Magistratibus Populi Romani*, (ed. R.Wuensch), Leipzig 1903.

⁴²² Apameia: Suriye'nin batısında bulunan Hama şehrinin 55 km kuzeybatısında, Orontes Nehri kıyısında yer alan antik kent olarak bilinir. Bölge tarihi için bkz: Mehmet Ertan Yıldız, *Kelainai/ Apameia Kibotos'un Tarihi*, (Danışman: Prof. Dr. Mustafa Adak), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012.

⁴²³ Malalas, 400. Ayr. bkz: Zachariah, VII. 9.

⁴²⁴ Nicks, s.210. Nicks'ten naklen ayr. bkz: John Lydus, *de mag.* III. S.49.

idarenin sorumluluğu olmak üzere imparatorların en üst siyasi vekilleri haline getirildiler.⁴²⁵ En önemli senatör makamları Roma’da ve Konstantinopolis’te kent valiliği (*praefectus*) ve Asya-Afrika eyaletlerinin valilikleriydi. Gerçekte senatör makamlarının sayısı kısmen önemsiz ise de senatörlüğün saygınlığı daima yüksekti. Roma’daki senatörlerin imparatorlarla düzenli irtibatları çok sınırlıydı fakat Konstantinopolis’te bulunanlar bilhassa 395’ten sonra büyük oranda imparatorluk sarayının mensuplarıyla ciddi bir biçimde örtüşen bir toplumsal sınıf oluşturdular.⁴²⁶ *Senatorii* veya *synkletikoi* imparatorluğun doğu eyaletlerinde daha önemli bir makamdı. Bunlar yeri geldiği zaman senatörlük veya daha üst düzeyde görevlerde bulunmuş olmayı ifade eden ve daha saygın bir alt grup olan *consulares* veya *hypatikoi*’yi ortaya çıkarıyordu. Bu sıfatlar sadece makam sahiplerine değil bunların ailelerine de veriliyordu.⁴²⁷ Anastasius ayrıca imparatorluğa yapılmış hizmetleri de imparatorluk birimlerine görevlendirmeler yaparak ödüllendiriyordu. Örneğin Isauria savaşının başarılı generalleri İskitli Ioannes ve Kambur Ioannes’e sırasıyla 498 ve 499 yıllarında konsüllükler verildi. Benzer şekilde Celer, Sasani savaşını 505/506’da tatmin edici bir neticeye ulaştırınca 508 yılında bir konsüllükle ödüllendirilmiştir.⁴²⁸

Bu avantajların yanı sıra Anastasius’un askerlerine uygun gördüğü yeni ödeneğinin oldukça cömert olması orduya çok sayıda yerli gönüllü asker gelmesine olanak sağlamıştır. Zira önceki yüzyıllarda oldukça önemli bir konuma sahip olan barbar paralı askerler bu dönemde önemini kaybederek yerini gönüllü askerlere bırakmıştır. Treadgold 512 yılında Sasanilerle yapılan savaş sonrasında Anastasius’un orduyu oldukça güçlü bir halde bıraktığını ve I. Iustinianus’un bu sayede batı vilayetlerini fethetme düşüncesine girdiğini belirtmiştir.⁴²⁹ Procopius Anastasius’un oldukça cömert olduğunu ve hazineyi güçlendirdiğini söylerken tam aksine I. Iustinianus’un cimriliğinden şu şekilde şikâyet etmiştir:

⁴²⁵ Timothy Barnes, *Constantine: Dynasty, Religion and Power in the Later Roman Empire*, Oxford 2011, s.157-163.

⁴²⁶ John Frederick Matthews, *Western Aristocracies and the Imperial Court*, Oxford 1990, s.1-31. Bu noktada ayr. bkz: Arnold Hugh Martin Jones, *The Later Roman Empire I*, Oxford 1964, s.523-562.

⁴²⁷ Mitchell, s. 268.

⁴²⁸ Nicks, s.208.

⁴²⁹ Treadgold, *Army*, s.15. Ayr. bkz: Jones, *Later Roman Empire*, 668-74.

“Iustinianus’tan önceki Roma imparatorları sınırlara, özellikle Arapların ve Sasanilerin saldırılarını önlemek için doğu sınırına çok sayıda asker yerleştirmişlerdi. Bu birliklere limitanei (uç askerler) denilmekteydi. İmparator Iustinianus ise bunlara daha başlangıçta öyle umursamaz ve pıntilikle yaklaştı ki bu askerlerin ücretlerini ödemekte dört yıl geri kaldı...”⁴³⁰

Sonuç olarak Anastasius’un mali ve ekonomik reformlarının yanı sıra ordu üzerinde de gerçekleştirmiş olduğu bazı düzenlemelerle bireysel olarak askerlerin maddi anlamda refah düzeylerinin gelişmesini buna paralel olarak da gönüllü askerliğe olan talebin artması sebebiyle bu dönemdeki askeri düzenlemeler oldukça önem arz eden bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere imparatorluk IV. ve V. yüzyılın büyük çoğunluğunda asker eksikliği sebebiyle zorunlu askerliğe ve barbar paralı askerlere bel bağlamış durumdayken Anastasius; yabancı askerlere verdiği ödeneği kendi askerlerine vermeyi tercih ederek bu süreci gönüllülük esasına dayandırmayı başarmıştır. Böylece orduya kendi isteğiyle katılmış, bu anlamda da orduya ve imparatorluğa daha verimli olacak askerlerden oluşan güçlü bir ordu kurulmuştur.

Anastasius, hükümdarlık süresi boyunca birçok alanda gerçekleştirdiği reform ve yeniliklerle Roma tarihinde önemli bir şahsiyet olarak kendisini kanıtlamıştır. Sosyal alan kapsamında inceleyeceğimiz bazı reform çalışmalarıyla birlikte aile ve evlilik birliği içerisinde bazı iyileştirmelere katkı sağladığı görülmekte olup çocuk hakları konusuna da çıkardığı bazı yasalarla değinmiştir. Justinianus Codex’inden elde ettiğimiz yasalar incelendiğinde farklı konularda bu döneme ait birçok yasa çıkarıldığı görülmektedir. Örneğin, C.J.V. 17. 9 sayılı yasaya göre; eğer bir evlilikte kocası ve eşinin ortak rızası doğrultusunda boşanma gerçekleşmişse kadının tekrar evlenmesi için beş yıl beklemesine gerek olmadığı bir yıl sonra tekrar evlenmesine izin verileceği belirtilmiştir.⁴³¹ Anastasius bu kapsamda yeniden aile kurma sürecini hızlandırarak aile kavramının temelini yasalar çerçevesinde düzenlemiştir. Bunun dışında çocuk hakları, velayet, miras gibi konular üzerinde de birçok yasa çıkarılmış ve bu konu

⁴³⁰ Procopius, *Gizli Tarih*, 24.

⁴³¹ Codex Justinianus, C.J. V.17. 9

kapsamında meşru çocukları bulunmayan babaların mallarını devredebilecekleri gayri meşru çocuklarını evlat edinmesine izin verildiği görülmektedir.⁴³²

Anastasius bunların yanı sıra çocuk haklarını korumak amacıyla da iki yasa çıkarmıştır ve bu yasalarla birlikte çocukların özgürleştirilerek haklarını güvence altına alınması amaçlanmıştır. Bu iki yasadaki birincisinde ebeveyn ve çocukların vasilerine çocukları kendi kontrolleri çerçevesinde özgürleştirme imkânı sunulurken⁴³³ ikincisinde özgürleştirilmiş çocukların hakları güvence altına alınmıştır.⁴³⁴ Anastasius, bu gibi konularda gerekli iyileştirme ve değişiklikleri gerçekleştirdikten sonra mahkemelerin işleyişi, hâkim ve yargıçların haksız otorite kullanmaları konusunu gündeme getirerek bu hususta da yasalar oluşturmuştur.⁴³⁵ Bu yasalarla birlikte toplumun işleyişinin sağlam temellere oturtulmasını, haksızlık ve imtiyazların kaldırılmasını sağlamıştır. Bunun akabinde ise kölelerin mahkeme karşısında diğer insanlarla eşit haklara sahip olacağını ve herhangi bir eşitsizliğe maruz kalmayacaklarını yasalarla garanti altına alarak eşitliğe ne denli önem verdiğini tekrar göstermiştir.⁴³⁶ Anastasius bu gibi reformları gerçekleştirirken kişiler arasındaki eşitsizlikleri, adaleti ve statülerini kullanarak üstünlük sağlanmasını engellemeyi amaçladığı aşîkârdır. Bunun neticesi olarak da toplumun belirli kesimlerinde iyileştirmeler gerçekleştirerek refah seviyesi yüksek bir tebaa oluşturmayı hedeflediği görülmektedir.

III.2. İnşa Projeleri

Söz konusu dönemde yapılan inşa projeleri genellikle savunma amaçlı yapılmış olup aynı zamanda imparatorluk ve tebaasına fayda sağlamak amacıyla faaliyete geçirilmiş olup tarihi kaynaklarda bu yapılar Limes Surları⁴³⁷ adı altında incelenmektedir. Nicks çalışmasında bu gibi bina ve onarım çalışmalarını; faydacı olanlar, savunma ve askeri amaçlı olanlar, imparatorluk propagandası gereği

⁴³² Codex Justinianus, C.J. V. 27. 6

⁴³³ Codex Justinianus, C.J. VIII. 48. 5

⁴³⁴ Codex Justinianus, C.J. VI. 58. 11.

⁴³⁵ Codex Justinianus, C.J. III. 13. 7.

⁴³⁶ Codex Justinianus, C.J. I. 22. 6

⁴³⁷ Limes Surları; bir bölge ya da eyaleti büyük kavimlerin saldırılarından korumak amacıyla meydana getirilen setler olarak bilinir.

yapılanlar olmak üzere üç kategoriye ayırarak projeleri sınıflandırarak faydacı nitelikteki projelerin belirli bir hasardan değil de daha çok genel bir revizyon gerekliliğinden ya da mevcut hizmetleri iyileştirerek imparatorluğun ekonomik gücünün kanıtlanmak istenmesi arzusuyla yapıldığını belirtmiştir.⁴³⁸ Anastasius'un bu bağlamda gerçekleştirmek istediği ilk proje iyi su kaynağı sağlamak olmuş ve bu amaçla da iki adet sarnıç yapımı görevini üstlenmiştir. Ayrıca Taşrada *Hierapolis* için bir su kemeri yapmıştır.⁴³⁹ Bunların dışında Anastasius su ile ulaşımın devletin ekonomisi ve ticareti üzerindeki etkilerini düşünmüş olmalı ki bu alanda da çalışmalar yapma yoluna gitmiştir.⁴⁴⁰ Mısır'dan Konstantinopolis'e giden tahıl sevkiyatları için İskenderiye limanının engelsiz işleyişi oldukça önemliydi. Nikomedia'da bulunan kanaldan da Anastasius'un sorumlu olduğu düşünülüyordu. Bu konudan Anna Komnena şu şekilde bahsetmiştir:

*“Anastasius birkaç kilometrelik bir kanalla, İzmit Körfezini Sapanca Gölü ile bağlamak ve bu gölün diğer ucundan daha sonra açtıracağı daha kısa bir kanalla Sakarya'ya bağlantı sağlamak istiyordu. Böylece hem önemli bir su yolu kazanılacak hem de İzmit dolaylarından Karadeniz Ereğlisi bölgesine yelkenli kayıkla gidiş yolculuğu pek kısalmış olacaktı ...”*⁴⁴¹

Bu projelerin yanı sıra son olarak Anastasius döneminde Konstantinopolis'te *Dagistheos* semtinde bulunan hamam inşaatının daha sonra İmparator Iustinianus tarafından tamamlanmasıdır.⁴⁴²

III.2.1. Anastasius Suru

İmparatorluğun Tuna hudutları Ostrogotların saldırılarının akabinde bu defa da Bulgarlar tarafından çeşitli saldırılara maruz kalmış ve bazı bölgeler tahrip edilmişti. Dönemin kaynaklarına baktığımızda V. yy'ın başlarında Bulgarların imparatorluğun kuzey cephesini istila ederek imparatorluk arazisi içine girdikleri ve bu sebeple de Anastasius'un Konstantinopolis çevresini bu istilalardan kurtarmak amacıyla kendi

⁴³⁸ Nicks, s.258.

⁴³⁹ Nicks, s.258. Nicks'ten naklen Procopius of Gaza, XVIII.

⁴⁴⁰ Bkz: Marcellinus Comes, 509.

⁴⁴¹ Anna Comnena, X, 5. 9.

⁴⁴² Malalas, XVIII, 435-436; Chronicon Paschale, 528; Theophanes, AM. 6020.

ismini taşıyan surları yaptırdığını görmekteyiz.⁴⁴³ Dirimtekin; başlıca amacı Konstantinopolis'i Trakya bölgesinden gelecek saldırılardan korumak olduğu ve *Pontus-Euksenus*'tan (Karadeniz) *Propontis*'e (Marmara) kadar kesintisiz olarak uzanan bu surla alakalı en eski notun Ioannes Zonaras tarihinde olduğunu belirtmiştir.⁴⁴⁴ Kendi döneminde ismi “*to makron teikhos*” şeklinde adlandırılmıştır.⁴⁴⁵

Kaynaklarda bu surun yapılış tarihi hakkında fikir birliğine varılamadığı görülmektedir. Örneğin Procopius bu surun yapımını Anastasius döneminde inşa edildiğini belirtirken, Paskalya Kroniğinde spesifik bir tarih verilerek 512 senesi öne çıkarılmıştır. Son olarak araştırmacı Bury ise bu surun 497 senesine ait olduğunu iddia etmiştir.⁴⁴⁶ Tayfun Akkaya'nın 1984 yılında yayınladığı tezde; bu surun ilk defa Anastasius tarafından yaptırıldığı bilgisinin yanlış olduğu ve aslında bu surun daha önceden var olduğu dile getirilmiş olup Anastasius'un sadece yeni baştan inşa ettirdiği iddia edilmiştir. Aynı zamanda tezde Stein'in eserinde bu surun 469 yılında (İmparator Leo devri 457-474) ve 478 yılında (İmparator Zeno devri 476-491) var olduğunu gösteren delillere dikkat çekilmiştir.⁴⁴⁷

Harrison; bu surun 469 yılından önce inşa edildiğini ve dolayısıyla Anastasius'un sadece var olan bir yapıyı yeniden inşa ettiğinden bahsederek bu suru V. yy'a tarihlendirmiştir. Bunun yanı sıra stratejik önemlerinden de bahsederken bu surun iki önemli işlevine değinmiş, ilk olarak herkesin bildiği üzere esas amacının şehrin kuzeybatıdan çevrilmesini önlemek olduğunu ikinci işlevinin ise su kemerlerini korumak olduğunu söylemiş, Kuzey İngilterede bulunan ve V. yy'ın başlarına kadar

⁴⁴³ Feridun Dirimtekin, “Anastase Surları”, *Belleten*, XII.45, Ankara 1948, s.2-3.

⁴⁴⁴ Dirimtekin, s.2. Ioannes Zonaras tarihinde bu surun Marmara sahilindeki ucunun Silivride olduğu bilgisi bulunmaktadır. Ayr. Bkz: Enis Karakaya, “Anastasios Surları”, *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, sayı XIII, Ocak 2014, s.73.

⁴⁴⁵ Tayfun Akkaya, *Trakya'da Marmara Denizi Kıyısında İstanbul'a Bağlı Bir Liman Kasabası: Silymbria (Silivri), Tarih İçindeki Gelişimi ve Eski Eserleri*, (Danışman: Prof. Dr. Semavi Eyice), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul 1984, s.130.

⁴⁴⁶ Procopius, *Building*, IV,9; *Chronicon Paschale*, 610; Bury, I, s.435.

⁴⁴⁷ Akkaya, s. 134. Akkaya'dan naklen ayr. bkz: E.Stein, *Histoire du Bas Empire*, II, Paris 1949, s.65,89.

aktif olarak kullanılan Hadrian Duvarına⁴⁴⁸ benzetmiştir.⁴⁴⁹ Genel itibariyle bu surun İmparator Leo ve Zeno devrinde de mevcut olduğu yönündeki düşünceler kabul edilmiştir. Önceden var olmasına rağmen Anastasius Suru olarak adlandırılmasının sebebi ise muhtemelen bu yapının 507-512 yılları arasında yeniden inşa edilmiş olmasıdır. Procopius *Yapılar* adlı eserine Anastasius surunu şu şekilde kaydetmiştir:

*“İstanbul civarı o zamanlar gayet güzel yapılmış ve şahane süslenmiş sayfiyelerle kaplı idi. Barbarlar bu bölgelere bazen aniden hücum ediyor ve bütün buraları yağmaladıktan sonra geri çekiliyorlardı. İmparator Anastasius ise bu saldırılara bir set oluşturmak için İstanbul’dan kırk mil uzaklıkta, iki günlük mesafe uzunluğunda bir sur inşa etti. Surun bir ucu Pontus- Euxinus (Karadeniz) diğer ucu da Marmara Denizinde idi. Bu suretle İstanbul yakınındaki arazinin emniyeti temin ettiğini zannediyordu. Sur çok uzundu ve acele yapıldığından çok sağlam değildi. Dolayısıyla bu suru korumak için çok sayıda asker gerekiyordu. Düşman daima surun bir kısmına saldırıyor ve bir tarafı zaptettikten sonra diğer tarafı da alıyordu.”*⁴⁵⁰ Procopius’un bu ifadeleri surun stratejik önemi, coğrafi konumu ve dönemin askeri ihtiyaçlarını anlamamız açısından oldukça değerli bilgiler vermiştir. Procopius’un yanı sıra Evagrius’ta benzer ifadeler kullanarak bu surdan şu sözlerle bahsetmiştir:

*“Anastasius tarafından Trakya’da Konstantinopolis’ten iki yüz seksen staddan fazla uzunlukta oldukça geniş ve dikkate şayan bir sur inşa ettirildi. Bu sur bir denizden diğer denizi geçit gibi kaplayarak güvenli ve kontrollü geçiş yapmayı sağlar ve Euxine’den uzanan bu sur barbarların ve diğer bölgelerden gelebilecek saldırılarını kontrol altında tutardı.”*⁴⁵¹

⁴⁴⁸ İnsan göçlerine engel olmak ve daha ziyade kontrollü geçişi sağlamak amacıyla inşa edilen Hadrian Duvarı (Roma Duvarı), modern İngiltere’yi doğu-batı hattında ikiye ayırmakta olup uzunluğu 117 km’dir. Daha fazla bilgi için bkz: A.Soyluk, A.Yıldız, P.Sarıcioğlu, “Geçmişten Günümüze Sınır Duvarları”, *International Journal of Social Sciences*, C.VI. , S. AGP Özel Sayısı, 2018, s.9. Naklen ayr. bkz: T.J.Faulkenbury, *Out of The Mist: Celtic Christianity*, PediaPress 1996, s.34-37.

⁴⁴⁹ R.M. Harrison, “Trakya’daki Uzun Duvar”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. XVIII-1, Ankara 1970, s.77-83. Ayr. Bkz: Brian Croke, “Anastasian Long Wall in Thrace”, Macquarie University, Sydney 1981, s. 59-78.

⁴⁵⁰ Procopius, V, 309.

⁴⁵¹ Evagrius, III, 38. Ayr. bkz: Semavi Eyice, “Anastasios Suru”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1993.

VII. yy'ın başlarında yazılmış olan Paskalya Kroniğinde de önceden bahsettiğimiz üzere 512 yılına işaret edilerek bu yılda uzun bir sur inşa edildiğini ve adının da *Anasthasiakon Tichos* olduğu belirtilmekle yetinilmiştir.⁴⁵² Akkaya çalışmasında bu bölgenin birçok gezgin tarafından oldukça dikkat çekici olduğunu ve 1550 yılında İstanbul'u ziyaret eden Petrus Gyllius'un bu surdan şu şekilde bahsettiğini yazar:

*“İstanbul civarındaki bölgeler ve tarlalar şehirden takriben iki günlük mesafedeki uzun duvarlarla çevrelenmişti. Bunlar İmparator Anastasius tarafından Bulgar ve İskit saldırılarına karşı şehri korumak amacıyla Karadeniz'den Marmara Denizine varacak şekilde inşa ettirilmiş olup şehirden kırk bin adım uzaklıkta ve yirmi Roma adımı genişliğindeydiler. Bu duvar sık sık barbarların saldırılarına maruz kalmış ve yağmalanmıştır. Ancak Iustinianus tarafından onarılarak savunma gücünden istifade edilmek istenmiştir.”*⁴⁵³

1651 yılında Evliya Çelebi ise suru şöyle anlatır:

*“Silivri ile Terkos Kalesinin arası on bir saat olup, oradan Silivri kalesine gelinceye kadar yedi kat kale duvarı, yedi kat hendek hisarı nice bin yerlerde burç ve barolarıyla görünür.”*⁴⁵⁴ Evliya Çelebi'nin bu ifadeleri birçok modern yazar tarafından abartılı bulunmuştur. Bu konuda oldukça kapsamlı çalışmaları olan Akkaya ve Dirimtekin; surların araştırmalarını yaptığı yıllardaki durumundan bahsederken sur duvar ve taşlarının civarda bulunan köylülerin inşaat çalışmalarında ve bilhassa köylülerin her türlü bakım ve onarım çalışmalarının malzemesi olarak kullanıldığı, bu hususta da bir taş ocağı görevi üstlendiği dile getirilmiştir. Bundan başka bölgenin civarından geçen yol çalışmaları için de bu sur parçalarının kullanılarak güney kesiminin tamamen ortadan kaldırıldığı aktarılmıştır. Aynı zamanda ifadelerine göre

⁴⁵² Chronicon Paschale, 610.

⁴⁵³ Akkaya, s.132. Akkaya'dan naklen ayr. bkz: Petrus Gyllius, *De topographia Constantinopoleos et Illius Antiquatibus*, I, Lyon 1561, s. 355.

⁴⁵⁴ Evliya Çelebi, V, 180.

Kurfalı⁴⁵⁵ köyünün kuruluşunun bu surlardan elde edilen malzemeler sayesinde olduğu belirtilmiştir.⁴⁵⁶

Tarih boyunca özellikle de ilgilendiğimiz dönem olan Ortaçağ'da İstanbul ve civarında sık sık vuku bulan depremler neticesinde Anastasius suru da dâhil olmak üzere birçok tarihi yapının tahrip olduğunu ve büyük hasarlar gördüğünü bilmekteyiz. Bilindiği üzere Vasiliev bu surun kendisine bağlanan ümitleri boşa çıkararak aceleyle yapılmış inşası sebebiyle meydana gelen depremlerden oldukça fazla etkilendiğini bu hususta da saldırılara karşı herhangi bir engel teşkil etmediği gibi düşmanları imparatorluk mevzilerine girme girişimlerinden de vazgeçiremediğini belirtmiştir.⁴⁵⁷ Söz konusu Anastasius suru da kaynaklar ışığında incelendiğinde birçok kez farklı imparatorlar tarafından onarıldığı görülmektedir. Prokopius İmparator II. Iustinus'un birçok şehri yeniden tahkim ettiğini, yıkılmış kalelerin tamirini gerçekleştirdiğini ve bu surları da yeniden onardığını kaydetmiştir.⁴⁵⁸ Dirimtekin; VIII. Constantinus (962-1025) ve Nikephor Phocas (963-969) tarafından da tamir edilmiş olduğunu Çorlu'da Ayakiryaki Kilisesinde mevcut olan bir kitabedeki bilgilerden anlaşıldığını yazmıştır. Ayrıca yine Karacaköy civarında bulunan bir kitabede de Anastasius Surlarının VIII. Constantinus ve II. Basilius (976-1025) zamanında onarıldığı bilgisinin yer aldığını belirtmiştir.⁴⁵⁹ Bu bilgiler ışığında baktığımızda yapıldığı dönem itibarıyla surlara uzun yüzyıllar boyunca gereken önemin verilip korunması amacıyla sürekli bir onarım çalışması yapıldığı aşikârdır. Bilhassa X. ve XI. yy'ın başlarına kadar tamir çalışmalarının devam ettiğini, bu bakım ve onarım çalışmaları sebebiyle de uzun yıllar varlığını sürdürdüğünü görmek mümkündür. Bugün ise surlardan günümüze sadece küçük bir kısmı ulaşmış olup bu yapının korunmaya ihtiyacı vardır.

⁴⁵⁵ Kurfalı köyü İstanbul'un Silivri ilçesine bağlı olup ilçe merkezine yaklaşık 14 kilometre uzaklıktadır.

⁴⁵⁶ Akkaya, s.137. Ayr. bkz: Dirimtekin, s.7.

⁴⁵⁷ Vasiliev, s.137.

⁴⁵⁸ Procopius, VI, 308-311.

⁴⁵⁹ Dirimtekin, s.9.

III.2.2. Anastasiopolis (Dara) Kenti

Dara; günümüzde Güneydoğu Anadolu Bölgesine bağlı Mardin ilinin Nusaybin şehrine oldukça yakın bir konumda bulunmakta olup şimdilerde Oğuz köyü olarak bilinmektedir. Nusaybin'in yirmi beş km batısında konuşlanmış olan bu köy, ortalama beş yüz yetmiş rakıma sahiptir ve kuzey kısmını dağlık arazi oluştururken güney kısmını oldukça verimli topraklarıyla bilinen Mezopotamya ovaları oluşturmaktadır.⁴⁶⁰ M.Ö.1 yy'da yaşamış olan Gnaeus Pompeius Trogus'un notları, Dara ismi ve kuruluşu hakkındaki en eski kaynak olarak nitelendirilmektedir. Bu kitap ve içindeki bilgiler ise III. yy'da yaşamış olan Marcus Iunianus Iustinus Frontinus adındaki Romalı tarihçi tarafından *Epitome Historiarum Philippicarum Pompeii Trogi* adlı kitabıyla günümüze gelmeyi başarmıştır. Iustinus'un Dara hakkında verdiği bilgiler şu şekilde kaydedilmiştir:

“... Arsakes Parth devletini kurdu, askerler toplayarak ve kaleler inşa ederek kentleri güçlendirdi. Zapaortenon Dağında Dara olarak isimlendirilen öyle bir şehir kurdu ki başka hiçbir yer bu kadar güvenli ve güzel değildi. Çünkü ayrıca savunmaya ihtiyacı olmayan yeri sağlam dik kayalarla çevrelenmişti. Bunun yanı sıra etrafındaki bereketli topraklar sayesinde ürünler depolanıyordu. Ayrıca akarsu ile beslenen oldukça çok ağaçlara sahipti.”⁴⁶¹

Bu kaynak ışığında Dara şehrinin İmparator Anastasius ile birlikte tarihlense de öncesinde de var olduğunu anlamaktayız. Bu bilginin ardından öncelikle Dara isminin etimolojisinden ve kaynaklarda bu ismin nereden geldiği konusundaki tartışmalardan başlamamız gerekmektedir. Dara adının kökeninin tam olarak nereden geldiği bilinmese de bazı kaynakların bize aktardığı bilgiler doğrultusunda yaygın olan ve birçok kesim tarafından da kabul edilen bir görüş bulunmaktadır. Örnek verecek olursak Evagrius ve Malalas; Sasani hükümdarı III. Darius'un (330-336) Büyük İskender'e (323-336) karşı bir savaş başlattığını, yapmış olduğu savaşta da burada

⁴⁶⁰ Süha Konuk, *Yukarı Dicle Havzası*, s.87.

⁴⁶¹ Dara'nın tahkimatı ve gelişimi hakkındaki modern çalışma için bkz: Murat Tosun, “Kuruluş, Yükseliş ve Çöküşü ile Roma'nın Mesopotamia'daki Son Varlık Göstergesi: Dara (Anastasiopolis-Iustiniona Nova)”, *Amisos*, vol.3, 2018, s.455-480). Tosun'dan naklen ayr. bkz: Iustinus: 41.5.1-4.

öldüğünü ve Dara isminin de buradan gelmiş olabileceğini savunmuşlardır.⁴⁶² XIII. yy'da yaşamış olan Abû'l Farac da bu görüşü savunarak eserine bunu şu şekilde kaydetmiştir:

*“Anastasius ordunun barınması amacıyla dağın kenarında bir şehrin kurulmasını emretti. Bu şehir Darius'un öldüğü mevkiide yapıldı ve bu sebeple bu bölgeye Dara adı verildi.”*⁴⁶³

Anastasiopolis şehrinin kuruluşuyla ilgili detayları içeren iki Süryanice kaynak bulunmaktadır ve biz bu konuyla alakalı birçok bilgiyi bu kaynaklar ışığında edinerek dönemin faaliyetlerini yorumlayıp kendi aralarında karşılaştırma fırsatı bulmaktayız. Bu anlatılar Mar Yeşua ve Zachariah'ın kronikleridir. Özellikle Zachariah'ın VII. kitabın altıncı bölümünde Anastasiopolis kentinin inşası hakkında oldukça detaylı bilgilerle karşılaşmaktayız. Bu iki eserin yanı sıra Procopius'un verdiği bilgiler de oldukça büyük önem arz etmektedir. IV. yy'ın ortalarında Roma ve Sasaniler arasındaki rekabet hız kazanmış ve iki devlette kendileri için önemli gördükleri bölgeleri ele geçirme konusunda hırslanmışlardır. Sasani İmparatoru II. Şapur (309-379) önce 359 yılında *Amida*'yı (Diyarbakır) 360 yılında da *Singara*'yı (Sincar) kuşatması dönemin Roma İmparatoru Iulianus'un hırslanmasına ve saldırıya geçmesine olanak tanımıştır.⁴⁶⁴ 363 yılında İmparator Iulianus'un bu savaşta ölümü üzerine yerine geçen yeni İmparator Iovianus (363-364) Sasanilerle anlaşma yaparak Roma İmparatorluğu için oldukça önemli olan Nisibis'i 363 yılında Sasanilere teslim etmiştir.⁴⁶⁵ İmparatorluk için bir üs noktası görevindeki bölgenin kaybedilmesi Roma için oldukça karmaşık bir döneme girilmesine sebep olmuş ve dolayısıyla da Nisibis'in geri alınması konusunda oldukça hırslanmalarına sebep olmuştur. Zachariah, Nisibis'in geri alınması konusunda şunları kaydetmiştir:

⁴⁶² Evagrius, III, 37; Malalas, XVI, 10.

⁴⁶³ Abû'l Farac Tarihi, I, (çev: Ömer Rıza Doğrul), Ankara 1945, s.151.

⁴⁶⁴ Nezahat Baydur, *İmparator Julianus*, İstanbul 1982, s.108. IV. yy ve öncesinde bölgedeki Roma-Sasani mücadelesi için ayr. bkz: C.S.Lightfoot, “Trajan's Parthian War and the Fourth-Century Perspective”, *Journal of Roman Studies*, 80, 115-126.

⁴⁶⁵ Ammianus Marcellinus, Iovianus'un kıtlıktan ve sefaletten ötürü zor durumda kalarak Şapur ile mecburi bir anlaşma yaparak Nisibis, Singara ile birlikte beş şehri Sasanilere verdiğini kaydetmiştir. Detaylı bilgi için bkz: Ammianus Marcellinus, XXV, 7.5.6. Ayr. bkz: Zosimus, III, 29-30.

“Nisibis’i tekrar ele geçirmek hiçte kolay değildi... Çünkü hazırda hiç kuşatma ve silahları, dinlenmek için çekilecekleri yerleri yoktu. Çünkü kaleler uzakta kalıyordu ve ordunun sığabileceği kadar da büyük değildi. Ayrıca bu kalelerde bulunan su ve gıda malzemeleri de yeterli durumda değildi.”⁴⁶⁶

Yine Zachariah’ın anlatısına göre bu durum üzerine Roma İmparatorluğu’nun generalleri toplanarak yeni alternatifler bulmak üzere aralarında iki kenti belirleyerek Anastasius’un huzuruna çıkıp görüşlerini belirttiler. Generallerden bazıları yeni garnizon kentinin Dara olabileceğini dile getirirken bazıları da yine aynı civarda bulunan Ammodis’in uygun olabileceğini bildirdiler. İmparator ve generaller yeni garnizon kentinin Dara olabileceği konusunda fikir birliği sağlayarak planlarını gerçekleştirmek üzere hızla çalışmalara başladılar. Dara’nın bulunduğu yer bakımından su kaynaklarına daha elverişli olması bu bölge üzerinde fikir birliği sağlanmasının en önemli faktörleri arasındadır.⁴⁶⁷ Kentin inşası için *Amida* piskoposu Thomas görevlendirildi ve Thomas imparatorun verdiği destekle inşa çalışmalarını bizzat yakından takip etti hatta inşa alanında çalışmak üzere taş ve duvar ustalarını da titizlikle kendisi seçmiştir. Bunun dışında inşa aşamasında Thomas kadar aktif olan komutan Felicissimus açgözlü değildi aksine oldukça dürüst olan, fakirin ve köylünün her zaman yanında olan biri olduğu anlatılmıştır.⁴⁶⁸ Zachariah’ın bu ifadelerinden Anastasius’un bu kentin inşası için oldukça titiz bir çalışma yürüttüğünü anlamak mümkündür. Mar Yeşua ise Dara şehrinin inşasından kısaca bahsederken şu ifadeleri kullanmıştır:

“İmparator Anastasius sınır bölgesinin üzerinde bulunan Dara’ya bir sur yapılmasını istedi ve derhal çalışmaların başlatılması için emir verdi. Birçok işçi topladılar ve bu işçiler bölgeye gelerek çalışmaya başladılar.”⁴⁶⁹

⁴⁶⁶ Zachariah, VII, 6a.

⁴⁶⁷ Bölgedeki su yapılarına dair daha fazla bilgi için bkz: U. Almaç; *Mardin- Dara ve Mersin-Silifke- Ayatekia (Meryemlik) Ören Yerlerinde Su Yapılarına İlişkin 2013-2014 Yıllarında Yürütülen Çalışmalar*, (edt. T.Saner), Metin Ahunbay İzinden Ayatekia, Binbirkilise ve Dara/Anastasiopolis Araştırmalarında Özel Konular, (57-74) İstanbul 2017.

⁴⁶⁸ Zachariah, VII.35

⁴⁶⁹ Joshua Stylite, XC.

Zachariah kuruluş aşamasının hızlandırılması için çok fazla işçi çalıştırıldığından şu şekilde bahsetmiştir:

“İmparator Anastasius’un emirleri doğrultusunda şehir derhal inşa edilmeye başlandı. Sanaatkar ve köylülerden de faydalanmak istediğini belirterek bölgeye birçok taş kesme ustası ve duvarcı nakletti. Özellikle de çalışan hiçbir işçisinin kazandığı paranın kesilmemesini ve haklarını fazlasıyla verilmesini talep etti. Bölgeye piskopos ve yardımcıları da giderek durum taraflarınca bizzat kontrol edildi. Ayrıca sanaatkar ve işçilere günlük dört keratin miktar, eğer bir eşeği bulunuyorsa da sekiz keratin miktar ödeniyordu. İşçilerin ödeneğinden asla kısılmadan hakları bolca teslim ediliyordu. Hatta bu işçilerin birçoğu zamanla zenginleşerek büyük paralara sahip oldular. Bu işin getirisinin oldukça yüksek olduğunu duyanlar bu iş için bölgeye akın ettiler.”⁴⁷⁰

Zachariah’ın kaydettikleri incelendiğinde Anastasius’un bu kentin inşası için oldukça planlı hareket ettiğini, bu hususta da hiçbir masraftan kaçınmayarak tıpkı önceden bahsettiğimiz surlarda olduğu gibi imparatorluğun statüsü ve güvenliği için titizlikle yoğun mesai harcadığını söylemek mümkündür.

Malalas ise Dara’nın garnizon şehrine dönüştürülmesini şu ifadelerle anlatmıştır:

“İmparator Anastasius; Mezopotamya sınırları içerisinde bir yer olan Dara’yı Roma ve İran sınırları arasında uzanan büyük ve oldukça korunaklı bir kale vasıtasıyla derhal güçlendirdi. İçine ise halka açık iki adet su sarnıcı, tahıl depolamak için de ambar inşa etti.”⁴⁷¹

Malalas’ın ifadelerine bakıldığında Anastasius’un bir garnizon şehri için gerekli olan her detayı düşündüğü sonucuna varabiliriz. Bu kaynaklar ışığında Dara kentinin inşasının tamamlanmasının ardından *Anastasiopolis* adıyla da anıldığını görmekteyiz. Bunun en önemli sebeplerinden biri ise Anastasius’un bu bölgede gerçekleştirdiği değişiklikler ve şehrin güçlendirilmesi için yaptığı çalışmalar olmalıdır. Procopius *Savaşlar Tarihi* adlı eserine bu şehrin inşasını şu şekilde kaydetmiştir:

⁴⁷⁰ Zachariah, VII,6.

⁴⁷¹ Malalas, XVI, 399. Ayr. bkz: Theophanes, AM. 6000.

*“Dara iç ve dış duvar olmak üzere toplamda iki duvarla çevrilidir. İç duvarın yüksekliği altmış adıma ulaşmıştır ve oldukça görkemli bir büyüklüktedir. Dış duvar iç duvara kıyasla daha küçük olup diğer farklı yönleriyle iç duvardan daha güçlü durumdadır. İki duvar arasındaki mesafe elli adımdan az değildir.”*⁴⁷²

Procopius’un *Yapılar* adlı eserinde surların inşasının ardından bu surlarda okçular için pencereler açıldığını ve surlara saldıran düşmanları anında püskürtebilmek amacıyla kulelerin üç kattan meydana getirildiğinden bahseder.⁴⁷³ Bu pencereler yardımıyla surları korumak amacıyla görevlendirilen okçular derhal olaya müdahale edebilecek ve üç katlı olması sebebiyle de daha hızlı bir şekilde düşman geri çevrilebilecekti. Bu durum düşünüldüğünde Anastasius’un bu şehrin savunması için oldukça titiz plan yaptığını söylemek mümkündür. Procopius yine aynı eserinde sur ve savunma işlerinin ardından su rezervuarlarında yapılan iyileştirmelerden ve Iustinianus’un bölgede su sarnıçları inşa ettirdiğini kaydetmiştir.⁴⁷⁴ Sarnıçların yapımının hemen ardından ise şehrin ortasında bulunan Cornes nehrinde yapılan iyileştirme faaliyetlerinden söz eder.⁴⁷⁵ Bunların yanı sıra sel felaketinin yaşandığı dönemde meydana gelmiş bir olayı şu şekilde dile getirmiştir:

“İmparatorun hizmetinde görev yapan İskenderiyeli Chryses adındaki bir mimar, Dara bölgesinde meydana gelen sel hadisesini duyar ve bu duruma çok üzülür. Ne yapılacağını bilemez halde uykuya dalar ve rüyasında muazzam büyüklükte ve insana benzemeyen güçlü bir yaratığın kendisine nehir taşkınlarını kontrol altına alması için bir proje sunduğunu görür. Uyanır uyanmaz bu projenin tanrıdan geldiğini anlar ve derhal projenin planını çizerek durumu imparatora anlatan bir mektup yazar. Bu esnada İmparator Iustinianus durumdan habersiz bir şekilde Anthemius ve Isidorus adındaki iki önemli mimarını çağırarak Dara’nın sellere ve buna benzer durumlara karşı savunmasız olduğunu ve bu durumun düzeltilmesini talep ederek bu kişileri görevlendirir. Bu mimarlar ise farklı görüş ve öneriler arasında kararsızlık yaşadığı

⁴⁷² Procopius, *Wars*, II, New York, s.377. Dara hakkında yapılmış kapsamlı ve modern çalışma için bkz: E. Keser Kayaalp-N. Erdoğan, *Recent Research On Dara/Anastasiopolis*, E. Rızos (edt.), *New Cities in Late Antiquity Documents and Archaeology*, (153-175), Belgium 2017.

⁴⁷³ Procopius, *Building*, II.1.16-17.

⁴⁷⁴ Procopius, *Building*, II.2.1

⁴⁷⁵ Procopius, *Building*, II.2.2; II.3.23.

esnada Chryses'in mektubu ve tasarladığı projesi ellerine ulaşır. Mimarlar ise bunun bir mucize olduğunu düşünerek şaşkınlık içerisinde bu ilahi ilhamla hareket ettiler."⁴⁷⁶

Brian Croke ve James Crow'un *Procopius and Dara* adlı çalışmasında Procopius'un Iustinianus dönemine nazaran Anastasius dönemiyle alakalı sınırlı bilgi verdiğini ve Anastasius'un gerçekleştirdiği inşa projelerini sırf onu övmek maksadıyla İmparator Iustinianus'a mal ettiğini belirtmişlerdir.⁴⁷⁷

Şehrin inşası gerçekleştirilirken Sasaniler, bu bölgede yeni bir askeri üs'sün kurulması planını reddederek bu duruma tamamen karşı çıktılar. Bunun en önemli sebebi ise Roma ve Sasaniler arasında 441 yılında yapılan anlaşmanın şartlarının ihlal edilmesi idi. Roma imparatoru II. Theodosius (408-450) ve Sasani hükümdarı II. Yazdigerd (438-447) arasındaki anlaşmaya göre iki tarafta ne pahasına olursa olsun sınır bölgesinde kendilerine ait bir kent kurmayacaktı.⁴⁷⁸ Bu koşullara bakıldığında Anastasius anlaşma şartlarına uymamış olsa da Sasanilerin bu dönemde Hun tehditleriyle meşgul olması sebebiyle bu kentin kurulmasına engel olamamışlardır. Bu durumdan istifade eden Anastasius ise yönetim ve idare merkezini de tamamen Anastasiopolis'e taşımıştır.⁴⁷⁹

Bu sürecin ardından Roma bu üssü kullanarak oldukça büyük muvaffakiyetler elde ederek imparatorluğu güçlendirmeyi başarmıştır. Sonuç olarak Anastasiopolis 507 yılı itibariyle güçlü bir şekilde garnizon kenti olarak tarih kitaplarında yerini almıştır.⁴⁸⁰ Anastasiopolis şehrinin en az Amida kadar güçlü burçlar ve surlarla kısa süre içerisinde inşa edilmiş olması Sasani cephesinde şok etkisi yaratmıştı ve haliyle Sasanilerin ilerleyen dönemlerinde ilk hedefleri Anastasiopolis olacaktı.⁴⁸¹

⁴⁷⁶ Procopius, *Building*, II.3.1-14.

⁴⁷⁷ Detaylı bilgi için bkz: Brian Croke-James Crow, "*Procopius and Dara*", *The Journal of Roman Studies*, vol. 73, 1983, s.143-159.

⁴⁷⁸ M.C. Mundell, "A Sixth Century Funerary Relief at Dara In Mesopotamia", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 24: 1975, s.220; M.Whitby: "*Procopius Description of Dara*", P.Freeman-D.Kennedy (ed.), *The Defence of the Roman and Byzantine East*, Oxford 1986, s.751.

⁴⁷⁹ Mundell, s. 223. Ayr. bkz: Birol Can, "Dara, Roma Sasani Sınırında Bir Garnizon Kenti ve Kazıları" *Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı*, Ankara 2014, s.349.

⁴⁸⁰ Konu ile alakalı bkz: A.W. Lawrence, "*A Skeletal History of Byzantine Fortification*", *The Annual of the British School at Athens*, 78, 1983, s.171-227.

⁴⁸¹ Dara hakkında daha detaylı bilgi için bkz: Süha Konuk, *Yukarı Dicle Havzası*, s.87-98.

Anastasius döneminin ardından özellikle I. Iustinianus (527-565) döneminde bu kent Sasani savaşları sırasında birkaç kez kuşatılmıştır. Bilhassa 573 yılında gerçekleşen kuşatma sonucunda Sasaniler uzun çabalarının akabinde Anastasiopolis kentine girmiş ve kenti ele geçirerek Anastasiopolis halkından hayatta kalanları sürgün etmiştir.⁴⁸² Anastasiopolis'in kaybedilmesi ve özellikle de halkın sürgün edilmesi Roma İmparatorluğu açısından oldukça büyük bir hüsrana sebep olmuştur. 591 yılına gelindiğinde Sasani hükümdarı II. Hüsrev'in Roma İmparatoru Mauricius'tan yardım istemesi üzerine Anastasiopolis ve Silvan karşılığında bu talebi gerçekleştiren imparator sayesinde Anastasiopolis tekrar Roma hâkimiyetine girmiştir.⁴⁸³ Fakat imparator Mauricius'un ölmesiyle birlikte Roma- Sasani münasebetleri tekrar alevlendi ve II. Hüsrev'in gözünü tekrar Anastasiopolis kentine dikti. Hüsrev 606 yılında on sekiz ay süren saldırılarının ardından Anastasiopolis kentindeki duvarları yıkmaya çalışmışlardır.⁴⁸⁴ 639 yılına gelindiğinde ise bölgedeki diğer kentler gibi Anastasiopolis de Arap hâkimiyeti altına girmekten kurtulamamıştır.⁴⁸⁵

Anastasiopolis kentinin tahkimatı birkaç sebepten dolayı Anastasius'un en büyük başarılarından biri olarak kabul edilir. Dara'nın küçük bir yerleşim yerinden Roma doğu savunmasının merkezine doğru gelişmesi Anastasius'un eseri olduğu aşikârdır. Doğası gereği savunma amacıyla oluşturulan diğer yapılardan farklı olarak bu kent aynı zamanda bir saldırı üssü konumunda olup bu hususta da oldukça önemli bir yere sahip olmuştur.⁴⁸⁶

Sonuç olarak bölge tarihine baktığımız zaman Anastasius ile birlikte garnizon şehri vasfına bürünmüş olmakla beraber genel olarak Roma İmparatorluğu bu şehir sayesinde oldukça büyük başarılar elde etmiştir. Fakat ilerleyen zamanlarda diğer

⁴⁸² John of Ephesus, VI,5. Ayr. bkz: Can, s.349.

⁴⁸³ Ahmet Kütük, "Bizans İmparatorluğunun Alternatif İstihkâm Şehri: Dara (Anastasiopolis) Kuruluşu ve Günümüze Kadarki Durumu", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, cilt VIII, S.II, Elazığ 2013, s.69-85

⁴⁸⁴ Kütük, "Alternatif İstihkâm Şehri", s.81. Kütük'ten naklen ayr. bkz: James of Edessa, "The Chronological Canon", s. 323.

⁴⁸⁵ Detaylı bilgi için bkz: Ahmet Kütük, "Ortaçağ'da Nusaybin Bölgesinin Siyasi, Sosyal, İktisadi ve Kültürel Durumu", Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurda 2006. Ayr. bkz: J.B.Fraser, *Mesopotamia and Assyria, from the Earliest Ages to the Present Time with Illustrations of their Natural History*, New York 1842.

⁴⁸⁶ Dara hakkında bkz: Nicks, s. 102-105.

devletler ve müttefiklerle yapılan ikili anlaşmalar neticesinde birçok kez el değiştirmiş, Anastasiopolis şehrini kaybeden tarafın hırslanıp tekrar bölgenin kontrolünü ele geçirmek için yaptıkları kuşatmalar Anastasiopolis kentinin paylaşılamaz bir konumda olduğunu göstermektedir. Bölge ise İslam fetihleriyle birlikte bilhassa Roma Devleti açısından önemini kaybetmiştir. Bölgenin kuruluşu hakkında antik kaynaklardan aldığımız bilgilerin yanı sıra son yıllarda bizzat yerinde yapılan gözlemler ve kazılar neticesinde elde edilen bazı buluntular kaynaklara ek olarak dönemin şartlarıyla alakalı daha fazla bilgiye erişmemize olanak sağlamıştır.⁴⁸⁷ Çeşitli sebeplerden dolayı 1986 yılına kadar Anastasiopoliste yüzey araştırması yapılamamış olup 1986 yılı itibariyle bölge tarihi oldukça önem kazanarak Kültür Bakanlığı bu bölgenin araştırılması gerektiği fikriyle alan bilimsel çalışma ve kazılara açılmıştır. Anastasiopolis şehrinde ilk bilimsel çalışmalar niteliği gösteren ve başkanlığını Metin Ahunbay'ın gerçekleştirdiği bu kazılar neticesinde yirmi dokuz istihkâm duvarının yanı sıra döneme ait birçok bulgulara da rastlanıldığı görülmektedir.⁴⁸⁸

⁴⁸⁷ Dara bölgesi çalışmalarında bulunan bazı materyaller için bkz: Murat Tosun, *Dara (Anastasiopolis) Roma ve Geç Antik Dönem (PARTH-SASANİ) Seramikleri*, (Danışman: Prof. Dr. Zeynep Koçel Erdem), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Haziran 2020.

⁴⁸⁸ Bölgede gerçekleştirilen çalışmaların detayı için bkz: Metin Ahunbay, "Dara-Anastasiopolis 1990 Yılı Çalışmaları", *XII/1 Kazı Sonuçları Toplantısı*, Çanakkale 1991, s.291-397; *XIII/1 Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara 1991, s.197-203.

SONUÇ

Anastasius'un hükümdarlık dönemi *Isauria isyanı* ve savaşına, dinsel bir ihtilaf olan *Vitalianus isyanına*, akabinde Sasani ve Ostrogotlarla olan uzun bir mücadeleye ve imparatorluk yönetimindeki çeşitli reform hareketlerine tanık olmuştur. Anastasius, saltanatının ilk yedi yılında büyük ölçüde Isaurialıların ayaklanmalarıyla meşgul olmuştur. Muhtelif sebepler gösterilse de bu isyanın müsebbibi esasen Isauria kökenli Zeno'nun kardeşi Longinus ve onun taht ihtirası olarak kabul edilmiştir. Anastasius'un imparator olarak seçilmesi hadisesi Longinus'un imparator olmasını bekleyen Isauria halkının öfkelenmesine neden olmuş, akabinde de Longinus liderliğinde Isauria halkı isyana başlamıştır. Bunun üzerine Anastasius pek çok Isaurialıyı başkent Konstantinopolis'ten sürgün etmiş ve nihayetinde 498 yılında Isaurialıların tüm direnişini kırarak kendilerinin kısa süren hâkimiyetlerini tamamen sona erdirmiştir.

Isauria isyanının bastırılması sonrasında imparatorluk içinde ortaya çıkan isyan hareketlerinin bir diğeri ise *Vitalianus isyanı* olmuştur. Araştırmacılar bu isyanın sebebini genel olarak Anastasius'un mezhepsel eğilimlerine dayandırmışlardır. Ateşli bir Miafizit taraftarı olan Anastasius, imparatorluk makamına yükselme aşamasında dini anlamda önceleri ılımlı bir politika ile hareket etmişse de kilisenin güvenini kazandıktan sonra kendi inancı olan Miafizitizm doktrini güçlendirmeye yönelik tutumlar sergilemiştir. Anastasius'un bu tavrıyla dinsel kriz daha da artmış, kargaşanın büyümesiyle birlikte Anastasius, hâkimiyetinin ikinci yarısında Isauria isyanından daha ciddi sayılabilecek bir meydan okumayla karşı karşıya kalmıştır. İmparatora karşı başlatılan ve neredeyse onu tahtından edecek olan bu isyan hareketi neticede şiddetle bastırılmış ve genel olarak Miafizitizmi savunanlar için Vitalianus'un yenilgisi şanlı bir olay olarak kabul edilmiştir.

İsyanların bastırılmasıyla birlikte yönünü diğer iç meselelere çeviren Anastasius, imparatorluğu iyi organize edilmiş bir devlete dönüştürmek amacıyla birtakım politikalar benimsedi. Özellikle Büyük Constantinus zamanında yürürlüğe sokulan ve fakir halkın omuzlarında oldukça büyük bir yük haline gelen *chrysargyron* vergisi kaldırmıştır. Hazineye oluşan boşluğu telafi etmek için de imparatorluk fonu olarak bilinen *Res Privata*'yı yürürlüğe sokmuş ve bütçe açığını bu şekilde kapatmayı

hedeflemiştir. *Res Privata*, imparatora ait tapınak mülkleri, miraslar, başta putperestlerin olmak üzere diğer suçluların el konulan mallarından ve mülk sahiplerinin kira ve kârlarından oluşan bir fondu. Anastasius'un gerçekleştirdiği bu mali reformların başarısı kaynaklar ışığında değerlendirildiğinde geniş kitlelerce oldukça olumlu tepkilerle karşılanmıştır. Anastasius, vergilendirmeyi ve harcamaları minimum seviyeye indirirken hazineyi de hızla doldurmuş ve imparatorluk bünyesinde ekonomik bir kalkınma gerçekleştirmiştir. Mali anlamda gerçekleştirilen bu düzenlemelere ek olarak Roma döneminde oldukça önemli bir olay olan madeni para reformu da Anastasius döneminin başlıca konuları arasında karşımıza çıkmaktadır. Anastasius'un iki aşamada gerçekleştirdiği bakır sikke reformu Anastasius dönemi Roma sikkelerinin başlangıcı olarak kabul edilir. Tedavüldeki bakır paraların kalitesizliği ve değersizliği halkın sıkıntılar çekmesine sebep olmuş bunun yanı sıra mevcut paraların üzerinde herhangi bir değer işaretinin olamaması belirsizliği de beraberinde getirmişti. Gerçekleştirilen bu reform sayesinde paranın değeri artmış ve sikkelerin üzerinde paraların değerini gösteren birtakım ibareler yer almıştır. Bu para reformuyla birlikte imparatorluk bünyesinde yaşanan siyasi-dini çatışmanın kasvetli havasını bir nebze de olsa kırılmıştır.

Anastasius bu gibi iyileştirmelerin yanında orduya güç kazandırmak amacıyla askerlerin refah seviyesini ve yaşam kalitesini yükseltecek adımlar da atmaya ihmal etmemiştir. Her askere zamlı ödenek uygulamış ve ödeneklerin nakit olarak askerlere verilmesini istemiştir. Silah ve üniforma ödeneği adı altında verilen nakit desteğiyle askerler ihtiyaçlarını kendileri temin ediyor ayrıca kalan paralarını da özgürce harcayabiliyorlardı. Anastasius ayrıca kıdemli askerlerin devlet maaşına el koymasını engellemek amacıyla yürürlüğe koyduğu *tribunes* adındaki yasayla usulsüzlüğün de önüne geçmeyi hedeflemiştir. Anastasius'un aile hukuku, miras gibi alanlarda da çeşitli iyileştirmeler gerçekleştirmesi refah seviyesi yüksek bir tebaa oluşturmak istediğinin kanıtıdır.

Bunların yanı sıra imparatorluk hazinesini geliştiren Anastasius, devletin sınır güvenliğini sağlayacak bir takım inşa projeleriyle imparatorluğun güvenliğinin sağlanmasına katkıda bulunacak her türlü imkânı fırsata çevirmeyi başarmıştır.

Özellikle Konstantinopolis'in batısındaki *Anastasius Suru/Uzun Sur* olarak bilinen tahkimatıyla Bulgarların saldırılarına karşı önlem almayı planlamıştır. Doğu sınırını güvence altına almak amacıyla da 507 yılında garnizon şehri olarak kurduğu *Dara/Anastasiopolis* kenti özellikle Sasani-Roma sınır hattında *Nisibis* kentine alternatif önemli bir üs haline gelmiştir.

Tüm bu icraatlarına rağmen İmparator Anastasius'un Bizanslı müelliflerce övgüye tabii tutulmamasının en önemli sebebi olarak Kadıköy doktrinine sadık dönem yazarlarının Anastasius'un mezhepsel farklılığından ötürü kendisine olumsuz bir bakış açısıyla bakmaları gösterilebilir. Ayrıca Anastasius'un başarılarını bizzat kaydedecek bir tarihçisinin olmayışı onun diğer haleflerine göre gölgede kalmasının bir diğer sebebidir. Sonuç olarak; 491-518 yılları arasında hüküm süren Anastasius, başarılarıyla Roma İmparatorluğu tarihinde önemli bir yer edinmiştir. Ayrıca bu dönemde gerçekleştirilen iktisadi bir takım reformlar Roma İmparatorluğunun bu alanda gelecekteki politikalarını da şekillendirecektir.

Buradan hareketle; Anastasius dönemini bütünüyle ele alan çalışmamızda iç isyanlar, doğu-batı hattındaki sınır problemleri ve reformlar üzerinde durulmuştur. Tüm bu icraatların ardından Anastasius'un görece uzun saltanatı 518 yılında doksan yaşındayken ölmesiyle son bulmuştur. Neticede Anastasius'un ölümüyle birlikte halefleri Iustinus ve Iustinianus zengin bir hazineyi ve beraberinde istikrarı sağlanmış bir imparatorluğu devralmışlardır.

KAYNAKÇA

1. Ana Kaynaklar

ABÛ'L FARAC, *Tarih*, C.I, (çev: Ömer Rıza Doğrul), Ankara 1945.

AGATHĪAS, *Historiae*, CFHB, ed. R. Keydell, Berlin 1967; tr. J.D. Frendo, Berlin-New York 1975; A. Cameron, *Agathias*, 1970.

AMMIANUS MARCELLINUS. *Roman History*, (ed. John C. Rolfe), Loeb Classical Library, 1935.

CASSIODORUS, *Chronicon*, PL 69, 1865.

CASSIODORUS, *Variae*, ed. Th. Mommsenn, MGH AA XII, 1894.

CHRONICON PASCHALE, ed. L. Dindorf, CSHB. M. And M. Whitby, *Chronicon Paschale*, 284-628 AD, TTH, Liverpool 1989.

CODEX JUSTINIANUS, ed. P.Krueger, XI. edition, Berlin 1954.

EVAGRIUS. *The Ecclesiastical History*, (ed. E.Walford), London 1846.

JORDANES, *The Origin and Deeds of the Goths*, tr. C. Mierow, Princeton 1908.

JOSHUA THE STYLITE, *Chronicle*, ed. And tr. W.Wright, Cambridge 1882; tr. J. Watt and F. Trombley, Liverpool 1998.

MALALAS. *Chronographia*, (Ed. M. Jeffreys ve R. Scott) Melbourne 1986.

PROCOPIUS. *Buildings*, (ed. H.B.Dewing), Loeb Classical Library, Vol. 7, Cambridge 2002.

PROCOPIUS. *Wars*, (ed. H.B.Dewing), Loeb Classical Library, Vol. 1, Cambridge 2001.

PROKOPIUS. *Gizli Tarih*, (Türkçe. trc. Orhan DURU), İstanbul 1973.

SOCRATES SCHOLASTICUS. *Ecclesiastical History*, (ed: Philip Schaff), New York 1886.

THEOPHANES, The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History, AD 284-813, (ed. Mango, Cyril - Scott, Roger - Greatrex, Geoffrey.), Oxford University Press 1997.

ZACHARIAH OF MYTILENE, The Syriac Chronicle Zachariah of Mitylene, (ed. Hamilton, F.J- Brooks, E.W.) London 1899.

2. Araştırma Eserleri

AĞIRAKÇA, Ahmet, “Gassaniler”, DİA, XIII, s.397-398.

AHMETBEYOĞLU, Ali, “Attila’nın Oğlu Dengizik’in Devleti İhya Mücadelesi”, Tarih İncelemeleri Dergisi, C. XXVII, S.2, Aralık 2012, s.301-314.

AHUNBAY, Metin, “Dara-Anastasiopolis 1990 Yılı Çalışmaları”, XII/1 Kazı Sonuçları Toplantısı, Çanakkale 1991, s.291-397; XIII/1 Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara 1991.

AKKAYA, Tayfun, *Trakya’da Marmara Denizi Kıyısında İstanbul’a Bağlı Bir Liman Kasabası: Slymbria (Silivri), Tarih İçindeki Gelişimi ve Eski Eserleri*, (Danışman: Prof. Dr. Semavi Eyice), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul 1984.

ALİEN, P., “Zachariah Scholasticus and the Historia Ecclesiastica of Evagrius Scholasticus”, JTS n.s. 31, 471-488.

ALMAÇ, U., *Mardin- Dara ve Mersin-Silifke-Ayatekia (Meryemlik) Ören Yerlerinde Su Yapılarına İlişkin 2013-2014 Yıllarında Yürütülen Çalışmalar*, (edt. T.Saner), Metin Ahunbay İzinden Ayatekia, Binbirkilise ve Dara/Anastasiopolis Araştırmalarında Özel Konular, İstanbul 2017, s. 57-74.

ALTUNGÖK, Ahmet, “Sasaniler Dönemi İran Tarihi Arkeolojik Kaynakları”, History Studies, 12/4, Ağustos 2020, s.1419-1439.

ARDA, Şebnem, *Roma İmparatorluğu’nun Bulgarlar ile İlişkileri (Başlangıçtan 1018’e kadar)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Danışman: Prof. Dr. Mehmet Ersan), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2012.

- BAHADIR, Gürhan, “*Anadolu’da Roma-Sasani Etkileşimi (IV-VII. yy)*” Turkish Studies, Vol 6/1, 2011, S. 707-726.
- BAHAR, Hasan, *Isauria Bölgesi Tarihi*, (Danışman: Doç. Dr, Levent Zoroğlu), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1991.
- BARNEA, I, “*Contributions to Dobrudja History under Anastasius I*”, Dacia 4, 1960, s.363-374.
- BARNES, T.D., “*Constantine and the Christians of Persia*”, JRS, v.75, s.126-136.
- BARNES, T.D., “*Imperial Campaigns A.D. 285-311*”, Phoenix 30/2, 1976, s. 174-193.
- BARNES, Timothy, *Constantine: Dynasty, Religion and Power in the Later Roman Empire*, Oxford 2011.
- BAUER, Susan, W., *Ortaçağ Dünyası*, (Çev: Mehmet Moralı), İstanbul 2013.
- BAYDUR, Nezahat, *İmparator Iulianus*, İstanbul 1999.
- BELLINGER, Alfred- GRIERSON, Peter, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Alexius I to Michael VIII 1081-1261*, vol. 4, Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Washington 1999.
- BELLINGER, Alfred, “*The Copper of Anastasius I*”, American Numismatic Society Museum Notes 12, 1966, s. 84-87
- BIRO-SEY, K., “*Silver Medal of Anastasius in the Numismatic Collection of the Hungarian National Museum*”, Folia Archaeologica 27, 1976, s.121-126.
- BİLGİÇ, Emine, “*M.S. III. Yüzyıl Roma-Sasani İhtilaflarına İlişkin Bir Değerlendirme: Pers Kralı I. Şapur’un Roma İmparatoru Valerianus’u Esir Alması*”, Mediterranean Journal of Humanities II/2, 2012, s.25-34.
- BLACBURN, Mark, “*Money and Coinage*” in CHM 1, 660-674.
- BLOCKLEY, R.C, “*Subsidies and Diplomacy: Rome and Persia in Late Antiquity*”, Phoenix 39, 1985, s.62-74.

- BLOCKLEY, R.C., *East Roman Foreign Policy*, II, Arca 1992.
- BRADLEY, Henry, *The Story of the Gots: From the Earliest Times to the end of the Gothic Dominion in Spain*, London 1888.
- BROOKS, E.W., "The Date of the Historian John Malala", *EHR* 7, 1892, s.291-301.
- BROOKS, E.W., "The Emperor Zenon and the Isaurians", *The English Historical Review*, vol. VIII, 1893. S. 209-238.
- BROWNING, Robert, "Byzantine Literature", in *DMA*, vol. 11, 1983, s.505-521.
- BROWNING, Robert, *Byzantium and Bulgaria*, London 1975.
- BRUEBAKER, Leslie-TOBLER, Helen, "The Gender of Money: Byzantine Empresses on Coins (324-802)", *Gender & History*, vol. 12, no.3, 2002, s.572-594.
- BURGESS, William. D, "Isaurian Factions in the Reign of Zeno the Isaurian", *Latomus*, no 51, 1992, s.874-880.
- BURGESS, William. D., "Isaurians names and the Ethnic Identity of the Isaurians in Late Antiquity", *Ancient World XXI*, 1990, s.109-121.
- BURNS, Thomas S., *A History of the Ostrogoths*, Bloomington 1984.
- BURSA, Pınar, *Anastasius ve Sikkeleri*, (Danışman: Prof. Dr. Oğuz Tekin), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2000.
- BURY, John. B., *History of the Later Roman Empire*, vol. II, London 1923.
- CAMERON, Alan, "The House of Anastasius", *Greek, Roman and Byzantine Studies*, Columbia University, XIX, 1978, s.259-276.
- CAMERON, Alan, *Circus Factions; Blues and Greens at Rome and Byzantium*, Oxford 1976.
- CAMERON, Averil, *Prokopius and the Sixth Century*, London 1985.
- CAMERON, Averil, *The Mediterranean World in Late Antiquity AD.395-600*, London 1993.

- CAN, Birol, “Dara, Roma Sasani Sınırında Bir Garnizon Kenti ve Kazıları”, *Anadolu’nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı*, Ankara 2014, s.347-371.
- CEYLAN, Burcu, ”Kilikya’da Geç Antik Dönem Kırsal Yerleşimleri: Kanytellis Örneği”, *OLBA Dergisi*, XVII, Mayıs, 2009, s.45-62.
- CHARANİS, Peter, “On the Social Structure of the Later Roman Empire”, *Byzantion* 17, 1944-1945, s.39-57.
- CHARANİS, Peter, *Church and state in the Later Roman Empire. The Religious Policy of Anastasius I, 491-518*, Thessalonika 1974.
- CİNEMRE, İlhami Tekin, “II. Constantius vs II. Shapur”, *Tarih Okulu Dergisi*, Mart 2016, Yıl 9, Sayı XXV, s.697-718.
- CORMICK, Mc, *Eternal Victory, Triumphal Rulership in Late Antiquity, Byzantium and the Early Medieval West*, Cambridge 1986.
- CROKE, Brian, “Anastasian Long Wall in Thrace”, *Macquarie University, Sydney* 1981, s. 59-78.
- CROKE, Brian, “Marcellinus on Dara: a fragment of his lost *de temporum qualitibus et postionibus locorum*”, *Phoenix* 38, 1984, s. 77-88.
- CROKE, Brian-CROW, James, “Prokopius and Dara”, *The Journal of Roman Studies*, vol. 73, 1983, s.143-159.
- ÇELİK, Sümeyya İ., *Gassaniler*, (Danışman: Prof. Dr. Mehmet Mahfuz Söylemez), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.
- ÇELİKTAŞ, Müslüme M., *Akhunlar Tarihi Üzerine Türkiye ve Dünyada Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi*, (Dan: Prof.Dr. Saadettin Gömeç), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011.
- DARYAEE, Touraj, *Sasanian Persia*, I, B.Tauris 2009.
- DEMİRKENT, Işın, “Franklar”, *DİA*, Cilt 13, 1996, 173-176.

- DIGNAS, Beate- WINTER, Engelbert, *Rome and Persia in Late Antiquity: Neighbours and Rivals*, Cambridge 2007.
- DİRİMTEKİN, Feridun, “*Anasthase Surları*”, TTK, Belleteni, XII.45, Ankara 1948, s.1-10.
- DODGEON, Michael H. and LIEU, Samuel N.C., *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars AD. 226-363*, London and New York 1991.
- DVORNIK, Francis, *Konsiller Tarihi*, (çev. Prof. Dr. Mehmet Aydın), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2019.
- EDWELL, Peter M., *Between Rome and Persia*, London and New York, 2008.
- ERTEN, Emel, “*Arkeolojik Veriler ve Tarihsel Olaylat Işığında Olba’da Yerleşimin Son Bulması*”, Selevcia AD Calycadnum, S. IV, 2014, s.57-72.
- EYİCE, Semavi, “Anastasios Suru”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1993.
- FIELDS, Nick, *Attilâ The Hun*, Oxford 2014.
- FRASER, J.B, *Mesopotamia and Assyria, from the Earliest Ages to the Present Time with Illustrations of their Natural History*, New York 1842.
- FREND, William H.C, *The Rise of Monophysite Movement*, Cambridge 1972.
- FRYE, R.N., “*The Political History of Iran under Sasanias*”, CHI, 1983, s. 116-180.
- GARUCCI, R., “*Brass Medallion, Representing the Persian Victory of Maximianus Galerius*”, The Numismatic Chronicle and Journal of the Numismatic Society, Vol. X, 1870, s. 112-118.
- GENÇ, Özlem, *Orta Çağ Avrupasının Temelleri Clovis Döneminde Din ve Siyaset (482-511)*, A.A. Arayancan (edt), Ortaçağ’da Din ve Devlet, (251-277), İstanbul 2018.
- GENÇ, Özlem, *Pactus Legis Salicae Işığında Erken Orta Çağda Franklar*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Danışman: Doç.Dr. Çağatay Aşkit), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019.

- GIGNOUX, Ph. "*The Sasanian Empire*", HH, 1996, s.132-136.
- GÖKALP, Zeliha D., *Yalvaç Müzesi Roma Sikkeleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2009.
- GREATREX, Geoffrey, *Byzantium and the East in the Sixth Century*, M.Maas (ed.), The Cambridge Companion to the Age of Justinian, (477-509), Rice University, 2005.
- GREATREX, Geoffrey, *Political-Historical Survey, c.250-518*, Jeffreys. E, Haldon. J. , Cormack. R. , (ed), The Oxford Handbook of Byzantine Studies, (232-248), Oxford University Press, 2008.
- GREATREX, Geoffrey, *Procopius and the Persian Wars*, D. Phill., Oxford 1994.
- GRIERSON, Philip, "*Byzantine Coinage as Source Material*", 8th International Congress of Byzantine Studies, Oxford 1966, s.1-17.
- GRIERSON, Philip, *Byzantine Coins*, University of California, London 1982.
- GRÜNAWALD, Thomas, *Bandits in the Roman Empire Myth and Reality*, 2004.
- GÜLEM, Mustafa, *Doğu Roma (Roma) İmparatorluğu'nun Dış Politikası (Erken Roma Dönemi 330-718)*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Danışman: Dr. Abdullah Kaya), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2015.
- GYLLIUS, Petrus, *De topographia Constantinopoleos et İllius Antiquatibus*, I, Lyon 1561.
- HAARER, Fiona K. Anastasius I, *Politics and Empire in the Late Roman World*, Cambridge 2006.
- HALDON, F, *Byzantium in the Seventh Century; the transformation of a culture*, Cambridge 1990.
- HARNACK, Adolph, *History of Dogma* (çev: E.B.Speiers, J.Millar), Vol. IV, London 1898.
- HARRIES, Jill, *Law and Empire in Late Antiquity*, Cambridge 2004.

- HARRISON, R.M, “Trakya’daki Uzun Duvar”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. XVIII-1, Ankara 1970, s.77-83.
- HENDY, Michael F., *Studies in the Byzantine Monetary Economy c.300-1450*, Sydney 1985.
- HILD, Friedrich and HELLENKEMPER, Hansgerd., *Kilikien and Isaurien*, 1990.
- HILL, Stephen. *The Early Byzantine Churches of Cilicia and Isauria*, Birmingham Byzantine and Ottoman Monographs, vol. 1, Variorum 1996.
- HODGKIN, Thomas, *Theoderic the Goth, the barbarian champion of civilisation*, New York, 1885.
- HONIGMAN, Ernest, Roma Devletinin Doğu Sınırları, (Çeviren: Fikret Işıltan), İstanbul 1870.
- IVANOV, T., “*The Roman Cities of Moesia and Thrace*”, 1983.
- JAMES, Edward, *The Franks*, Oxford 1988.
- JOHNSON, A.C, and WEST, L.C, *Byzantine Egypt: economic studies*, Amsterdam 1967.
- JONES, Arnold. H.M, *The Later Roman Empire 284-602*, vol. II, Oxford 1964.
- JONES, Arnold. H.M, *The Greek City from Alexander to Justinian*, Oxford 1966.
- JONES, Arnold. H.M., *Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford 1971.
- JONES, Arnold. H.M., *The Later Roman Empire I*, Oxford 1964.
- KAÇAR, Turhan, “*Anadolu’da Sasaniler ve Romalılar, MS. 226-363: Emperyal İdeoloji ve Kriz*”, *Tarih Dergisi*, S.47, İstanbul 2009, s. 1-22.
- KAFESOĞLU, İbrahim, “Türk Bulgarlarının Tarih ve Kültürüne Kısa Bir Bakış”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 1983, s.91-123.
- KAHRAMAN, Ali Doruk, *Tarihte Rum Ateşi: Kökenleri, Bileşimi, Gelişimi ve Kullanımı*, (Danışman: Mustafa Daş), 9 Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2019.

- KALDELLIS, Antony, “Christodoros on the Statues of the Zeuxippos Baths: A New Reading of the Ekphrasis”, *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, 47, 2007.
- KALDELLIS, Antony, *Roma: Roma Diyarında Etnisite ve İmparatorluk*, (çev: Deniz Türker), İstanbul 2020.
- KAPAR, Mehmet Ali, “*Lahmiler*”, *DİA*, XXVII, Ankara 2003, s.54-55.
- KARAKAYA, Enis, “*Anastasios Surları*”, *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, S.XIII, Ocak 2014, s.73-77.
- KASINSKI, Rafal, *The Emperor Zeno Religion and Politics*, Cracow 2010.
- KAYA, Mehmet Ali, “*III. Gordianus’un Pers (Sasani) Seferi: Güzergâh, Savaşlar ve İmparatorun Ölümü*”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XX. 1. s.157-167.
- KAYAALP, E.K.- ERDOĞAN, N., *Recent Research On Dara/ Anastasiopolis*, E. Rızos (edt.), *New Cities in Late Antiquity Documents and Archaeology*, (153-175), Belgium 2017.
- KAYAALP, Elif K., “*Roma İstanbullu Çalışmaları*”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.VIII, S.16, 2010, s.9-32.
- KONUK, Süha, “*A Tyrant on the Throne: Phocas the Usurper and the Collapse of the Eastern Frontier*”, *Trames* 2020, s.201-213.
- KONUK, Süha, “*Warfare and Tragedy: The Siege of Amida (502 CE) And Its Aftermath According to Ps. Joshua The Stylite And Ps. Zachariah Rhetor*”, *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt VII, Sayı I, s.63-78.
- KONUK, Süha, *Roma-Sâsâni Mücadelesinde Yukarı Dicle Havzası (M.S.298-591)*, (Danışman: Prof. Dr. Adnan Çevik), Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2017.
- KONUKÇU, Enver, “*Behrâm-ı Gur*”, *DİA*, V, İstanbul 1992, s.356.
- KOZAN, Mert, “*İmparator Zeno Dönemi Doğu Roma İmparatorluğu’nun İzlediği got Dış Politikası*”, *Tarih Okulu Dergisi*, Mart 2016, Yıl 9, Sayı XXV, s. 669-681.

- KOZAN, Mert, *Ostrogotlar ve Büyük Theodericus Dönemi*, (Danışman: Prof. Dr. Melek Delilbaşı), Ankara Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2014.
- KURAT, Akdes N., *IV. XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara 1972, s.108-118.
- KURT, Mehmet, “MS 4.Yüzyılda Isauria Eyaletinin Siyasal ve İdari Yapısı”, C.82, S.295, Belleten 2018, s. 803-828.
- KÜÇÜKSİPAHİOĞLU, Birsal, “Ankhialos Savaşının Sonuna Kadar Roma-Bulgar İlişkileri”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S.XIV, 2008, s.209-226.
- KÜTÜK, Ahmet, “19. Yüzyıl Batılı Seyyahlarının Antik Dara (Anastasiopolis) Şehri ile İlgili Gözlemleri”, *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, Mardin 2016, s. 55-63.
- KÜTÜK, Ahmet, “Ortaçağ'da Nusaybin Bölgesinin Siyasi, Sosyal, İktisadi ve Kültürel Durumu”, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurda 2006.
- KÜTÜK, Ahmet, “Roma İmparatorluğunun Alternatif İstihkâm Şehri: Dara (Anastasiopolis) Kuruluşu ve Günümüze Kadarki Durumu”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, cilt VIII, S.II, Elazığ 2013, s.69-85.
- LATIOU, Angeliki E.-MORRİSSON, Cecile, *Bizans Ekonomisi*, (çev: Bahattin Bayram), İstanbul 2020.
- LANG, D.M., “Iran, Armenia and Georgia”, CHI III.1, Cambridge 1983, s.505-536.
- LAWRENCE, A.W., “A Skeletal History of Byzantine Fortification”, *The Annual of the British School at Athens*, 78, 1983, s.171-227.
- LEE, A.D., *From Rome to Byzantium AD 363 to 565 the Transformation of Ancient Rome*, Edinburg University Press, 2013.
- LENSKI, Noel, “Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria, from the 1ST Century BC to the 6TH Century AD.”, Leiden 1999, s.413-465.

- LENSKI, Noel, “*Relations between Coast and Hinterland in Rough Cilicia*”, La Cilicie: Espaces at Pouvoirs Locaux Table Ronde Internationale, İstanbul 2-5 Novembre 1999, Varia Anatolica XIII, 2001.
- LESZKA Mirosław. J., “*Portroyal of Anastasius I,(491-518) in the Church History by Theodore Lector. A Few Remarks*”, Czasopismo 2017.
- LIGHTFOOD, C.S., “*Trajan’s Parthian War and the Fourth-Century Perspective*”, Journal of Roman Studies 80: 115-126.
- LITVINSKY, B.A., “*The Rise of Sasanian Iran*”, HCCA, 1994, s.477-478; W.Eilers, “*Iran and Mesopotamia*”, CHI, 1983.
- LOUTH, Andrew, *Justinian and his Legacy (500-600)*, Shepard. J. (edt), The Cambridge History of The Byzantine Empire 500-1492, (99-129), Cambridge University Press 2008.
- LOUTH, Andrew., *The Cambridge Medieval History*, vol I, c.500-700, (edt. Paul Fouracre), Cambridge University Press 2008.
- MACHADO, Carlos, “*Annona (other products)*”, Ancient Economy, Roman History and Historiography, 2018.
- MANGO, Cyril, “*The Water Supply of Constantinople*”, in Constantinople and its Hinterland, edd. C. Mango and G. Dagron, Aldershot 1995, s.9-18.
- MANGO, Cyril, *The Brazen House*, Copenhagen 1959.
- MATTHEWS, John. F., *Western Aristocracies and the Imperial Court*, Oxford 1990.
- MCCORMICK, M, “*Frankish Victory Celebrations*”, From Roman Provinces to Medieval Kingdoms, (ed.T.F.X Nouble) Routledge, UK, 2006.
- MEMİŞ, Ekrem, *Eski İran Tarihi (Medler-Persler-Partlar)*, Bursa 2018.
- MEMİŞOĞLU, Hüseyin, “Bulgarların Menşei ve Oluşumları”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 71, 1991, s.59-66.
- METCALF, D.M., “*Organisation of the Constantinople Mint for the Follis of the Anastasian Reforms*”, The Numismatic Chronicle, ser.7, vol.1, 1961, s.131-143.

- METCALF, D.M., *The Origins of the Anastasian Currency Reform*, Amsterdam 1969.
- MINOR, C.E., *The Robber Tribes of Isauria in Ancient World* 11, 1979.
- MIRNIK, Ivan, “Byzantine Coins in the Zagreb Archaeological Museum Numismatic Collection Anastasius I (AD 497-518)- Anastasius II (AD 713-715)”, VAMZ, S.III, XXX-XXXI, (129-258), 1997-1998.
- MITCHELL, Stephen, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M.S. 284-641*, (çev: Turhan Kaçar), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2016.
- MOORHEAD, John, *Theoderic in Italy*, Oxford 1992.
- MUNDELL, M.C., “A Sixth Century Funerary Relief at Dara İn Mesopotamia”, *Jahrbuch der Österreichischen Byzanzistik* 24: 1975.
- MUSSET, Lucien, *The Germanic Invasions; the making of Europe, 400-600 A.D.*, London 1975.
- NASKALI, Esko, “Sasaniler”, DİA, XXXVI, İstanbul 2009, C. 36, s.174-176.
- NICKS, F.K., “Literary Culture in the Reign of Anastasius”, in *Race, Religion and Culture in Late Antiquity*, edd. G. Greatrex and S. Mitchell, Proceedings of the conference held in Swansea, 1988.
- NORWICH, John J., *Roma Erken Dönem (M.S. 323-802)*, C.1, (Çeviren: Hamide Koyukan), İstanbul 1970.
- OSTROGORSKY, George, *Roma Devleti Tarihi*, (çev: Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2017.
- PİLEVNELİ, Ceren, “Geç Roma Tarih Yazımında 395 Yılı ve İmparatorluğun Birliği İdeolojisi”, *Cedrus* VIII, 2020, s.563-579.
- POTTER, David, “Alexander Severus and Ardashir”, *Mesopotamia* XII, 1987, s.147-157.
- POTTER, David, *The Roman Empire At Bay AD. 180-395*, London and New York 2004.

- RAMSAY, William.M., “Studies in the Roman Province Galatia”, *The Journal of Roman Studies*, 1926, no:16.
- REAZAEİ, İman S., “V.-VII. Yüzyıllarda Roma-Sasani İlişkileri”, *İraniyat Dergisi*, s.18-31.
- REECE, Richard, “*The Use of Roman Coinage*”, *Oxford Journal of Archaeology*, 1984, 197-210.
- REYNOLDS, Robert L.-LOPEZ, Robert S., “*Odoacer: German or Hun?*”, *The American Historical Review*, Vol 52, No 1, 1946, s.36-53.
- RUNCIMAN, Steven, *A History of First Bulgarian Empire*, Londra 1930.
- RUSSELL, James. R., “*Mazdakites*”, *Dictionary of the Middle Ages*, VIII, New York 1989.
- RUSSELS, N., *Lives of the Desert Fathers with an Introduction by Beneticta Ward*, London 1980.
- SEAGER, R., “*Perceptions of Eastern Frontier Policy in Ammianus, Libanius, and Julian*”, *Classical Quarterly* 47/1, 1997, s.253-262.
- SHaid, İrfan *Byzantium and the Arabs in the Sixth Century*, Washington 1994.
- SHaid, İrfan, “*Ghassan*”, *El²*, II, 1020-1021.
- SHaid, İrfan, “*Lakhmids*”, *El²*, V. 632-634.
- SHaid, İrfan, *Byzantium and The Arabs in the Fifth Century*, Washington 1989; İrfan Shaid, *Byzantium and the Arabs in the Sixth Century*, Washington 1994.
- SHAW, A.B., “*Byzantine Folles of Anastasius I*”, *The Numismatist* 76.2, 1963, s.159-169.
- SOUTHERN, Pat, *Empress Zenobia*, New York 2008.
- SOYLUK, A.-YILDIZ, A.- SARICIOĞLU, P., “Geçmişten Günümüze Sınır Duvarları”, *International Journal of Social Sciences*, C.VI. , S. AGP Özel Sayısı, 2018.

- STATHAKOPOULOS, Dionysios, *Roma İmparatorluğunun Kısa Tarihi*, (çev. Cumhur Atay), İstanbul 2018.
- TEKİN, Oğuz, “Eski Yunan, Roma ve Roma Altın Sikkeleri”, İstanbul 2004.
- TEKİN, Oğuz, “Roma İmparatorluğu Tarihine ve Sikkelerine Kısa bir Bakış”, İstanbul 1999.
- TEZCAN, Mehmet, “İran Armeniası (Pers-Armenia)”, Türk-Ermeni Külliyyatı, Cilt I, VII, İlkçağ&Ortaçağ, s.149-182.
- THOMPSON, Edward. A., “The Isaurians Under Theodosius II”, Hermathena, 1946.
- THOMPSON, Edward. A., *The Huns*, Oxford 1999.
- TOĞAY, Ali Hüseyin, *Sasani-Roma İlişkileri (VI. ve VII. Yüzyıllar)*, Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Seyhun Şahin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir 2018.
- TOSUN, Murat, “Kuruluş, Yükseliş ve Çöküşü ile Roma’nın Mesopotamia’daki Son Varlık Göstergesi: Dara (Anastasiopolis-Iustiniona Nova)”, Amisos, vol.3, 2018, s.455-480).
- TOSUN, Murat, *Dara (Anastasiopolis) Roma ve Geç Antik Dönem (PARTH-SASANI) Seramikleri*, (Danışman: Prof. Dr. Zeynep Koçel Erdem), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Haziran 2020.
- TREADGOLD, Warren, *Byzantium and Its Army: 284-1081*, California 1995.
- TREADGOLD, Warren, *A History of Byzantine State and Society*, California 1997.
- TÜREL, Tunç, “Ammianus Marcellinus, Priscus ve Iordanes’de Attilâ ve Hun Tasvirleri”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 23, 2015, 325-345.
- ÜNAL, Ceren, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, Ankara 2015.
- ÜNVER, Tuğçe, “Zosimus’un Pagan Perspektifinden Batı Roma İmparatorluğu’nun Çöküşü: Historia Nova Örneği”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

- (Danışman: Prof. Dr. Haşim Şahin), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya 2020.
- ÜSTÜN, Abdullah, “*Türk Tarihinin Bir Kaynağı: De Origine Actibusque Getarum*” (Danışman: Turhan Kaçar), Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2007.
- VASILIEV, Aleksandr. A., *Roma İmparatorluğu Tarihi*, (Çev. Arif Müfid Mansel), I, Ankara 1943.
- WALLACE-HADRILL, John M. *The Barbarian West: The Early Middle Ages A.D. 400-1000*, London 1962.
- WARD-PERKINS, Bryan., “*Specialisation, Trade and Prosperity: an Overview of the Economy of the Late Antique Eastern Mediterranean*”, *Economy and Exchange in the East Mediterranean during Late Antiquity*, S.Kingsley, M.Decker (edt), Oxford 1999.
- WHITBY, Michael, *The Emperor Maurice and His Historian: Theopylact Simocatta on Persian and Balkan Warfare*, Oxford 1988.
- WHITBY, Michael, “*Prokopius Description of Dara*”, P.Freeman-D.Kennedy (ed.), *The Defence of the Roman and Byzantine East*, Oxford 1986.
- WHITBY, Michael, *The Church Historians and Chalcedon*, G. Marasco (edt), *Greek and Roman Historiography in Late Antiquity: Fourth to Sixth Century A.D.(449-495)*, Boston 2003.
- WOLFRAM, Herwig, *History of the Goths*, California 1990.
- YALÇINKAYA, Mehmet, *IV-XV Yüzyıllarda Doğu Roma Devletinde Din –Devlet İlişkileri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Danışman: Dr. Süleyman Sayar), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1996.
- YUKA, Ahmet, *Kayseri Arkeoloji Müzesinde Bulunan Roma Sikkeleri*, (Danışman: Prof. Dr. Haldun Özkan), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012.

FOTOĞRAF TABLOSU



(Fotoğraf 1: Anastasius Suru olarak da bilinen Uzun Duvar) (D. Hendrix)



(Fotoğraf 2: Yol üzerinde bulunan Sur kalıntıları) (D. Hendrix)



(Fotoğraf 3: Anastasius Surundan günümüze kalan kalıntılar) (D. Hendrix)



(Fotoğraf 4: Anastasius Surundan günümüze kalan kısımlar) (D. Hendrix)



(Fotoğraf 5: Anastasius Surundan kalıntılar) (D. Hendrix)



(Fotoğraf 6: Dara: Günümüzde zindan olarak da bilinen Yeraltı Sarnıcı)
(S.Konuk)



(Fotoğraf 7: Dara: Ana cadde) (S. Konuk)



(Fotoğraf 8: Dara: Diğ er sarnıç) (S. Konuk)



(Fotoğraf 9: Dara: Ana cadde Daraçay üzerinde bulunan bir köprü kalıntısı) (S. Konuk)